

Opus compositum

HISTORIA NOVA 22

Editor

Peter Podolan

STIMUL

Bratislava 2023

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

KATEDRA
SLOVENSKÝCH DEJÍN

Opus compositum

HISTORIA NOVA 22

recenzenti

prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

PhDr. Peter Zelenák, CSc.

editor

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

autori

Martin Bandžak

Magdaléna Lukáč Kováčová

Ivan Nociar

Jakub Palko

Peter Podolan

Ján Vilhan

úvodná fotografia

Zlatý dážd', © Peter Podolan

© STIMUL, editori a autori textov. Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou **Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0** (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; len nekomerčné použitie diela; nie je možné vytvárať odvodeniny diela bez predchádzajúceho súhlasu autora). Viac informácií o licencií a použití diela:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

vydavateľstvo

STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, 2023

<http://fphil.uniba.sk/stimul>

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

ISBN 978-80-8127-405-3

HISTORIA · NOVA

• • • dejiny prístupné všetkým • • •

zodpovedný redaktor

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

redakčná rada

prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

prof. PhDr. Roman Holec, DrSc.

prof. Martin Homza, Dr.

prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

doc. Mgr. Martin Vašš, PhD.

PhDr. Eva Benková, PhD.

Mgr. Stanislava Kuzmová, MA, PhD.

adresa redakcie

Katedra slovenských dejín

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta

Gondova ul. 2

811 02 Bratislava 1

Slovenská republika

peter.podolan@uniba.sk

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

obsah

<i>prenasledovanie bludných a závadných viet</i> (Bernard BOLZANO)	6
štúdie	
Martin BANDŽAK <i>Rímska pevnosť Vercovicium na Hadrianovom vale</i>	8
Magdaléna LUKÁČ KOVÁČOVÁ <i>Formuláre kráľovnej Kunigundy v kontexte dejín 13. storočia</i>	33
Peter PODOLAN <i>Exkurzie v prostredí odboru história na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v druhej polovici 20. storočia</i>	49
dokumenty	
Ivan NOCIAR <i>Spomienky Dr. Františka Orlického</i>	80
recenzie	
Ján VILHAN <i>PAVLOV, Jozef. Okres Zvolen v rokoch 1938–1945. História Podpoľania, mesta Zvolen a okolia počas 2. svetovej vojny. Detva: Maja, 2018, 360 s.</i>	107
obhájené dizertačné práce	
Jakub PALKO <i>K problematike uhorskej správy Štajerského vojvodstva na pozadí konfliktu o babenberské dedičstvo</i>	111
o autoroch	123

prenasledovanie bludných a závadných viet

Dne 19. ledna 1822, sotva jsem se zotavil natolik ze silného kašlání krve, že jsem mohl opustit pokoj, dal mě arcibiskup zavolat, odevzdal mi seznam 112 bludných a závadných vět a řekl mi, že tyto a ještě mnohé jiné věty byly vypsány rukou, která mi má zůstat neznámá, z jakýchsi opisů mých promluv, nalezených v Litoměřicích, a že mu byly zaslány Jeho Veličenstvem samým jako důkaz mého bludařství. Byl prý s tím spojen i nejvyšší rozkaz, aby mi v budoucnu nebylo povoleno žádné vyučování, ať se mu říká jakkoli. K tomuto císařovu rozkazu připojuje prý ještě svůj příkaz, abych konal po dobu tří týdnů duchovní rekolekci a při ní přemýšlel o těžkém provinění, jehož jsem se dopustil tím, že jsem vyslovil tolik vět odchylných od učení církve.

Uloženou rekolekci jsem svědomitě vykonal; vždyť proč bych byl neměl rád poslechnout svého vrchního duchovního pastýře ve věci, která nikdy nemůže uškodit? Prosil jsem tedy Boha opravdu vroucně, aby mi dal dojít poznání mých chyb, které jsem dosud nezpozoroval snad z pouhé sebelásky, zvláště také chyb, které byly ve způsobu, jak jsem zastával učitelství. Za tím účelem jsem také přečetl se vši pozorností oněch 112 vět, které mi sdělili, zkoumal jsem se, zda jsem někde takové věty přednášel a tím se nějak neprohřešil. Poněvadž jsem však všechno, co jsem měl ze svých promluv ještě u sebe, odevzdal arcibiskupovi a nic nedostal zpět, mohl jsem se dotazovat jen své paměti, zda snad byly tyto věty v té či oné z mých promluv a v jaké souvislosti upřesňující jejich smysl. Proto nevedlo celé toto přemýšlení k jinému výsledku, než k obecnému pocitu, obvyklému u mne při každém pohledu zpět do minulosti, že bylo všechno nedokonalé, že všechno mohlo a mělo být řečeno ještě srozumitelněji a lépe, a ještě jasněji dokázáno. Že bych však přednesl i jen jedinou jednu vetu, která by byla skutečně mylná nebo závadná, to jsem nemohl zjistit, při vši upřímnosti svého zkoumání, při němž jsem měl na mysli blízkou smrt. Vtírala se mi však proti mé vůli myšlenka, že autor oněch výpisů z mých promluv, z nichž bylo vybráno 112 vět, které jsem měl před sebou, nepostupoval při práci zcela poctivě, ale vydával věty za závadné, jakmile jen se mohl domnívat, že jim, vytrženým ze souvislosti, nebude správně porozuměno, a že tudíž budou na jeho slovo považovány za bludné; za tím účelem si dovolil, jak se zdálo, dokonce malé změny ve výraze, anebo pojal do svého výtahu hned jen předvěti bez závětí, jež je vysvětlovalo, hned závětí bez předvětí.

Přibližně to jsem také napsal otevřeně arcibiskupovi ve svém spise, podaném 22. února toho roku. Dne 23. května jsem dostal přípis, v němž se mi činily nejtrpší výčitky, nařizovala nová rekolekce, každá další obhajoba přímo zakazovala a posléze se doslovně uvádělo, jak jsem se měl vyslovit ve své odpovědi. K přípisu přiložili původně, jak dokazují tři vymazaná místa, onu vídeňskou zprávu pro císaře a tři pražská dobrá zdání, nakonec si to však rozmysleli; to jedno dobré zdání zadrželi pravděpodobně jenom proto, jak mi

pověděl někdo, kdo je četl, že v něm byl opsán císařův vlastnoruční list, který přikazoval vyšetřit pravost oněch výpisů, a na něj se tu odpovídalo, že takové šetření není potřebné, neboť výpisy jsou dostatečně zevrubné i spolehlivé.

Několik dní po obdržení tohoto přípisu jsem šel, vzpomínám-li si správně, nevolán k arcibiskupovi, abych se ho dotázal po příčině takové změny v jeho smýšlení o mně. Přišel mi vstříc s otevřenou náručí a ujišťoval, že o mne smýšlí ještě stále stejně, že se však na něm „dopustili násilí“. Z jeho slov vyplynulo dosti jasně, oč se vlastně jedná: že chtějí dostat spis, který by mohli předložit císaři k jeho upokojení, netroufají si však předložit spis takový, který odhaluje podvod, jehož se zde dopustili.

Co by byly u mne nezmohly hrozby, dokázaly prosby starce, jemuž lstivě vnukli obavu, že se sám vydává do nebezpečí, že se stane obětí těch, jejichž podvod by byl mým spisem odhalen.

Bernard Bolzano, *Vlastní životopis*, 1836

štúdie

Rímska pevnosť *Vercovicium* na Hadrianovom vale

Martin Bandžak

Predmetom tohto textu je podať zhrňujúce informácie o Hadrianovom vale a poskytnúť komplexný obraz o rímskej pevnosti *Vercovicium* (Housesteads), ktorá bola priamo napojená na líniu Hadrianovho valu a tak v rámci provincie *Britannia* chránila najsevernejšiu hranicu Rímskej ríše. Rímsku pevnosť *Vercovicium* som si vybral z dôvodu, že som ju niekoľkokrát navštívil. Táto pevnosť na mňa výrazne zapôsobila svojou bohatou históriou a vzbudila vo mne hlbší záujem o danú problematiku. Ďalším dôvodom je fakt, že pevnosť *Vercovicium* patrí medzi najlepšie zachované pevnosti na Hadrianovom vale. Pevnosť zároveň vyniká svojou netradičnou polohou a inými prvkami, ktorými sa výrazne líši od ostatných pevností.¹

Je tiež dôležité poznamenať, že téma Hadrianovho valu a okolitých rímskych pevností vo všeobecnosti, je slovenskou či českou historiografiou spracovaná len málo alebo vôbec. Z tohto dôvodu si myslím, že štúdia o pevnosti *Vercovicium* môže svojim komplexným spracovaním do istej miery vyplniť toto miesto a tak povzbudiť v bádateľoch hlbší záujem o spracovanie a výskum aj iných pevností na Hadrianovom vale.

Pri práci využívam tri hlavné pramene a to monumentálnu britskú kritickú edíciu *The Roman Inscriptions of Britain*,² dokument zo 4. storočia s názvom *Notitia Dignitatum*³ a historiografické dielo *Scriptores Historiae Augustae*,⁴ ktoré označuje súbor životopisov

¹ BANDŽAK, Martin. *Segedunum, Cilurnum, Vercovicium. Rímske pevnosti na Hadrianovom vale*. Bakalárska práca. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, s. 10. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=C67292DEA65D7A08E522F7CAC3F9>>[2021-04-12]

² COLLINGWOOD, R. G. – WRIGHT, R. P. *The Roman Inscriptions of Britain* (1955). Dostupné na internete: <<http://romaninscriptionsbritain.org/>>[2020-01-02]. Databáza tejto web stránky zahrňuje aj všetky *addenda* (prídavky) a *corrigenda* (úpravy), ktoré boli publikované v novom vydaní tejto edície v roku 1995 (TOMLIN, Roger S. O. *Britannia Romana: Roman Inscriptions and Roman Britain*. Oxford: Oxbow Books, 2017, 464 s.) Pri odkazoch na pramene publikované v rámci tejto edície budem používať zaužívanú formu citovania: **RIB** a číslo, pod ktorým bol prameň publikovaný.

³ SEECK, Otto. (ed.). *Notitia Dignitatum, accedunt Notitia urbis Constantinopolae et laterculi prouinciarum*. Berlin: Weidmann, 1876, 339 s. – *Notitia dignitatum in partibus occidentis* (ďalej **ND**) Je to súbor úradných informácií, z neskorého obdobia Ríma, zahŕňa v sebe zoznam civilných a vojenských hodnostárov s ich symbolikou, vojenských jednotiek a pevností, jej západná časť pochádza z obdobia rokov 395 – 408.

⁴ *Scriptores Historiae Augustae* (ďalej **SHA**). Preklad: *Portréty svetovládčů I (Od Hadriana po Alexandra Severa)*. Preložili: Jan Burian, Bohumila Mouchová. Praha: Svoboda, 1982, 355 s.

rímskych cisárov 2. a 3. storočia.⁵ Edíciu *The Roman Inscriptions of Britain* používam aj pri preklade všetkých epigrafických materiálov, nachádzajúcich sa v tejto práci.⁶

Pri tvorbe práce využívam okrem spomínaných prameňov, aj pomerne veľké množstvo sekundárnej literatúry, z ktorej je väčšina v anglickom jazyku. Všeobecné informácie o Hadrianovom vale a latinskú terminológiu s prekladom čerpám najmä z literatúry, ktorá bola dostupná v slovenskom alebo v českom jazyku.⁷

Pri citovaní prameňov používam zaužívané skratky, ktoré sú vypísané v zozname použitých skratiek. Pri citovaní latinských mien a termínov sa snažím zachovávať ich latinskú podobu, keďže sa ich v práci nachádza väčšie množstvo a niektoré z nich nemajú slovenskú podobu. Príkladom zjednotenia terminológie je používanie latinského názvu *Hadrianov val*, ktorý následne predurčuje používanie latinčiny v celej práci. Latinské termíny stoja v štúdiu samostatne alebo sa nachádzajú v kurzíve v zátvorkách, za ich slovenským variantom. Výnimkou sú napríklad hodnosti typu legát (*legatus*), centúrio (*centurio*) a iné, ktoré používam primárne v slovenskej podobe, avšak ich popis a latinská podoba je uvedená v poznámkach.

Hadrianov val a rímske pevnosti

Hadrianov val (*Vallum Aelium*) označuje kamenné a hlinené opevnenie, resp. múr, ktorý sa nachádzal na severe Anglicka, v rímskej provincii *Britannia*.⁸ Val sa začal stavať v roku 122 n. l. a je pomenovaný podľa cisára Hadriana (117 – 138).⁹ Zmienka o stavbe Hadrianovho valu sa nachádza v diele *Scriptores Historie Augustae*, v rámci životopisu cisára Hadriana: „Keď teda z vojakov urobil cisársku armádu, odišiel do Británie, kde urobil v mnohých veciach nápravu, dal postaviť val s dĺžkou 80 míľ, deliacu čiaru medzi Rimanmi a barbarmi.“¹⁰

Ďalšou zmienkou o osobe cisára Hadriana, v spojitosti so stavbou Hadrianovho valu, je tabuľka s dedikačným nápisom, kde sa okrem cisára spomína aj cisársky proprétorský

⁵ CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Praha: KLP, 2008, s. 578.

⁶ Pri preklade všetkých textov nápisov a vojenských jednotiek v latinskom jazyku, som použil ich anglický preklad podľa edície RIB a ten som následne preložil do slovenského jazyka.

⁷ ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Řím*. Praha: Slovart, 2012, 487 s.; SVOBODA, L. *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1973, 744 s.

⁸ Provincie *Britannia* sa stala cisárskou provinciou až po rímskej invázii v roku 43 n. l. a jej hlavná časť bola podmanená až na konci 1. storočia. Na začiatku 3. storočia n. l. bola provincia rozdelená na dve provincie nazývané *Britannia Superior* (Horná Británia) a *Britannia Inferior* (Dolná Británia). ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Řím*, s. 120.

⁹ FIELDS, Nic. *Hadrian's Wall AD 122-410*. Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2003, s. 16.

¹⁰ SHA, Životopis Hadrianov, 11, 2.

legát¹¹ Aulus Platorius Nepos:¹² „*Imp(eratoris) Caes(aris) Traian(i) Hadriani Aug(usti) leg(io) II Aug(usta) A(ulo) Platorio Nepote leg(ato) pr(o) pr(aetore)*“.¹³ Hadrianov val sa ďalej spomína v životopise cisára Septimia Severa:¹⁴ „*Jeho vláde dodáva najväčší lesk okolnosť, že v Británii vybudoval val naprieč ostrovom a opevnil ho od jedného brehu oceánu, až po druhý. Z tohto dôvodu dostal tiež meno Britannicus.*“¹⁵

Hadrianov val nemal byť novou hranicou, ale mal vylepšiť to, čo na tomto území bolo vybudované už skôr pozdĺž línie Stanegate.¹⁶ Línia Stanegate predstavovala rímsku cestu, ktorá sa tiahla údolím riek Tyne a Irthing (Obr. 1). Pozdĺž tejto línie boli vybudované prvé rímske pevnosti, napríklad Chesterholm (*Vindolanda*), Carvoran (*Magnae Carvetiorum*) a iné.¹⁷ Hadrianov val sa začal budovať na sever od línie Stanegate, jeho výstavba začínala na východe, v meste Newcastle-upon-Tyne a pokračovala na západ k dedine Bowness-on-Solway.¹⁸

Val sa neskôr rozšíril ešte ďalej na východ a to až k mestu Wallsend¹⁹ a taktiež aj smerom na západ, k mestu Maryport.²⁰ Hadrianov val bol 117 kilometrov dlhý, so šírkou 3,1 metra a výškou v rozmedzí od 4,65 do 6,2 metra. Val mal taktiež zábradlia a cimburie. Východná časť valu bola postavená z kameňa, no západná časť, kvôli zhoršenej dostupnosti vápenca, bola postavená prevažne z machovitého trávnatého porastu (mačiny) a hlíny.

¹¹ Legáti s prítorskou právomocou (*legati Augusti pro praetore*) boli správcami cisárskych provincií. Velili všetkým vojskám v danej provincii a zodpovedali sa priamo cisárovi. ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 65.

¹² Aulus Platorius Nepos bol v rokoch 122 n. l. až 124 – 126 n. l. cisárskym proprétorským legátom (správcom provincie *Britannia*). Okrem toho bol aj blízkym priateľom cisára Hadriana. BIRLEY, Anthony R. *The Roman Government of Britain*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 119.

¹³ „(Táto) práca cisára Caesara Traiana Hadriana Augusta, (bola postavená) Druhou Augustovou légiou, pod vedením Aulua Platoria Nepota, cisárskeho proprétorskeho legáta.“] RIB 1638. Nápis pravdepodobne poukazuje na návštevu cisára Hadriana v provincii *Britannia* a tiež na výber línie na stavbu Hadrianovho valu. Zaujímavosťou je použitie genitívu *Hadriani*, ktoré je v tomto prostredí pozoruhodným a pomerne vzácnym. TOMLIN, R. S.O. *Britannia Romana: Roman Inscriptions and Roman Britain*. Oxford: Oxbow Books, 2017, s. 103-104.

¹⁴ Septimius Severus bol rímskym cisárom v rokoch 193 až 211 n. l.. ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 25.

¹⁵ SHA, Severus, 18, 2. Slovom „vybudoval“ nie je myslené to, že cisár Septimius Severus val postavil, ale poukazuje sa tu na fakt, že sa Severus zaslúžil o obnovu a opravy na Hadrianovom vale. Za svoje zásluhy v provincii *Britannia* získal Septimius Severus v roku 210 n. l. agnomen (čestné meno), resp. titul *Britannicus Maximus*. BIRLEY, A. R. *The Roman Government of Britain*, s. 202.

¹⁶ VESELKOVÁ, Sabína. *Romanizácia Británie*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015, s. 41. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=95D494F54F744D915D2849FB2E70>>[2021-04-06]

¹⁷ VESELKOVÁ, S. *Romanizácia Británie*, s. 38.

¹⁸ ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 100.

¹⁹ Tamže, s. 100.

²⁰ FIELDS, N. *Hadrian's Wall*, s. 22.

V rámci línie Hadrianovho valu bolo spočiatku vybudovaných okolo 80 míľových pevností (Obr. 2), vzdialených od seba jednu rímsku míľu (1,4 km). Medzi jednotlivými míľovými pevnosťami stáli ešte obranné veže, z ktorých si vojaci mohli posielat signály. Míľové pevnosti a obranné veže boli postavené z kameňa a dreva a boli v nich ubytované menšie posádky. Neskôr sa začali stavať väčšie, predsunuté pevnosti, ktoré boli napojené priamo na Hadrianov val a zároveň došlo k zúženiu valu na 2,25 metra.²¹

Hadrianov val v sebe zahŕňal 18 pevností, ktoré sa tiahli celým severným Anglickom.²² Priemerná vzdialenosť medzi jednotlivými pevnosťami bola 12 km.²³ V štúdií sa budem venovať len pevnosti *Vercovicium*, ktorá bola priamo spojená s valom.²⁴

Rímske pevnosti v tomto prostredí mali vo väčšine prípadov klasický pôdorys „hracej karty“, t. j. obdĺžnikový tvar so zaoblenými rohmi a od konca 1. storočia boli budované z kameňa a tehly. Ich vnútorný priestor závisel od veľkosti posádky, veľké pevnosti mohli mať rozlohu až 20 hektárov, zatiaľ čo menšie pevnosti od 1 do 5,5 hektára. Súčasťou trvalých pevností bol aj dokonalý obranný systém. Ten tvorila najmä priekopa s násypom (*vallum*), hradby, brány chránené vežami obdĺžnikového tvaru, či rohové veže. *Vallum* sa zvyčajne nachádzalo 35 metrov južne od pevnosti, malo hĺbku 3 metre, šírku 6 metrov a jeho násyp bol 6 metrov široký. Slúžilo na označenie hranice pevnosti a taktiež na zabránenie vstupu civilnému obyvateľstvu.²⁵

Väčšina pevností mala na vylepšenie obrany vybudované aj rôzne jamy a zátarasy zo zaostrených kolov, či akési ploty z trnia. Pevnosť zvyčajne tvorili 4 prístupové brány: *porta principalis sinistra*, *porta praetoria*, *porta principalis dextra* a *porta decumana*. V prednej časti tábora (*praetentura*) sa nachádzala časť kasárni (*centuriae*), stajne alebo sklad. Zadná časť tábora (*retentura*), obsahovala v centrálnej časti štáb veliteľstva (*principia*), ku ktorému prilehalo aj jeho obydlie (*praetorium*) a sýpky so sklodom (*horrea*)²⁶ a zvyšnú časť tvorili kasárne a kasárenské ubikácie. Medzi bránou *porta principalis sinistra* a *porta principalis dextra* bola široká ulica zvaná *via principalis*, ktorá tvorila „oddelujúcu čiaru“ medzi prednou časťou tábora (*praetentura*) a zadnou časťou tábora (*retentura*). Zaujímavosťou je aj prítomnosť svätyne (*sacellum*), kde sa uskladňovali zástavy vojenskej jednotky. K pevnostiam nevyhnutne patrili tiež kúpele, ktoré sa nachádzali priamo vo vnútri pevnosti alebo v jej tesnej

²¹ ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 102.

²² FIELDS, N. *Hadrian's Wall*, s. 16.

²³ HODGSON, Nick. *Hadrian's Wall: Archaeology and history at the limit of Rome's empire*. London: Robert Hale Ltd, 2017, s. 83.

²⁴ DE LA BEDOYERE, Guy. *Roman Britain: A New History*. London: Thames & Hudson Ltd, 2013. s. 94-95. Pozri Obr. 3.

²⁵ FIELDS, N. *Hadrian's Wall*, s. 15.

²⁶ *Horreum* je latinský termín pre sýpku, stodolu alebo sklad. Množné číslo *horrea*. ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 80.

blízkosti. V staršom období drevených alebo stanových pevností zvykol tábor tvoriť aj *intervallum*.²⁷ Za hradbami pevnosti sa mohli nachádzať rímske amfiteátre (*ludi*), avšak nie je známe, či boli primárne využívané na výcvik vojakov alebo na zábavu. Od konca 3. storočia boli rímske pevnosti vo všeobecnosti projektované a prispôsobené na dlhú a statickú obranu, pribúdali napríklad nové veže a zvyšovala sa hrúbka hradieb.²⁸

Posádku v pevnostiach na Hadrianovom vale tvorili vo väčšine prípadov pomocné zbory rímskej armády (*auxilia*), ktoré boli tvorené vojakmi bez rímskeho občianstva. Pomocné zbory boli organizované do kohort (*cohortes*).²⁹ Medzi jednotky pomocných zborov patrí pešia kohorta (*cohors peditata*), jazdecká jednotka (*ala*) a zmiešaná kohorta (*cohors equitata*), v ktorej bola pechota aj jazda. Na konci 1. storočia n. l. sa objavujú aj zdvojené varianty týchto vojenských útvarov, napríklad jednotky tzv. päťstovkové (*quingenaria*) a tzv. tisícové (*milliaria*), avšak tieto názvy nezodpovedajú vždy skutočným počtom a vojakov bolo zvyčajne menej. Päťstovková jazdecká jednotka (*ala quingenaria*) mohla mať až okolo 512 vojakov a tisícová jazdecká jednotka (*ala milliaria*) okolo 768 mužov. Päťstovková zmiešaná kohorta (*cohors equitata quingenaria*) mohla mať okolo 608 mužov a tisícová zmiešaná kohorta mohla obsahovať až 1056 mužov.³⁰ Okrem pomocných zborov rímskej armády sa v pevnostiach na Hadrianovom vale nachádzali aj rímske légie (*legiones*). Légia (*legio*) bola vojenská jednotka zložená z rímskych občanov. V cisárskom období mala Rímska ríša asi 30 légii, tie boli očíslované a mali pevne stanovené sídlo. Jednu légiu mohlo tvoriť až 6000 mužov.³¹

Hadrianov val na začiatku 5. storočia upadol do zabudnutia. V roku 407 n. l. britská časť rímskej armády vyhlásila za svojho cisára Constantina III. Nový cisár následne zhromaždil svoju armádu a spolu s ňou odišiel do pevninskej Európy zápasiť o trón. Provincia *Britannia* sa tak odrezala od zvyšku ríše a vláda z Ríma nebola už nikdy obnovená.³² Zaujímavosťou je, že sa po týchto udalostiach nekonalo žiadne masové vysťahovanie zvyšných posádok a úradníkov. Mestám, ako strediskám bývalej rímskej vlády, bolo ponechané riadenie vlastnej samosprávy. Pochybuje sa, či posádky z pevností na Hadrianovom vale boli po roku 407 n. l. stiahnuté. Jednotlivé vojenské jednotky už neboli tak mobilné a na svoj život v pevnostiach si už pravdepodobne zvykli. Po tom, ako vojakom prestali prichádzať výplaty, začali vojaci robiť iné aktivity, napríklad sa rozhodli pre hospodárenie na statku,

²⁷ *Intervallum* bol voľný priestor, so šírkou asi 61 metrov, ktorý mal chrániť tábor pred hrozbou ohnivých striel nepriateľa. Tamže, s. 97.

²⁸ Tamže, s. 98-99.

²⁹ Tamže, s. 69.

³⁰ ANTOŠ, Tomáš. *Význam pomocných sborů římského vojska v období raného principátu*. Bakalárska práca. Brno: Masarykova Univerzita, 2018, s. 14. Dostupné na internete: <<https://is.muni.cz/th/l5s3jy/>>[2021-04-06]

³¹ VALACHOVIČ, Pavol. *Dejiny antiky*. Bratislava: Hlbiny, 2014, s. 291.

³² HODGSON, N. *Hadrian's Wall*, s. 274-275.

zbojníctvo, či niečo iné. Pevnosti a Hadrianov val následne zostali opustené a začali byť vystavené rabovaniu.³³

Pevnosť Vercovicium (Housesteads)

Pevnosť *Vercovicium*, s anglickým názvom *Housesteads*, predstavuje najlepšie zachovanú rímsku pevnosť na Hadrianovom vale a nachádza sa približne v jeho centrálnej časti.³⁴ Pevnosť sa rozprestiera na strmom kopci zvanom Whin Sill, ktorého pozemok patrí majiteľom farmy *Housesteads* a celé územie spadá pod grófstvo Northumberland. Umiestnenie pevnosti *Vercovicium* na vyvýšenom mieste prinášalo veľkú strategickú výhodu, ale taktiež aj niekoľko nevýhod, napríklad problém so zabezpečením vody. Pevnosťou prechádzala aj významná vojenská cesta.³⁵

Začiatok výstavby *Vercovicium* sa datuje okolo roku 124 n. l. Prvé aktivity vojakov na tomto území tu však boli už skôr. Predchodcom samotnej pevnosti bol široký obranný val a obranná veža s označením 36B, ktoré budem bližšie rozoberať v ďalších podkapitolách.³⁶ *Vercovicium* ohraničovala územie o rozlohe 2,2 ha, mala obdĺžnikový pôdorys so zaoblenými rohmi a 4 brány (Obr. 4). Severnou stranou sa pevnosť napájala na Hadrianov val a chránilo ju spolu 6 obranných veží. V pevnosti boli neskôr uskutočnené rôzne rekonštrukcie. Pravidelné opravy si vyžadovala najmä severná strana, ktorá bola najzraniteľnejšou, keďže stála na vrchole strmého kopca. Východne od pevnosti, v údolí zvanom *Knag Burn*, sa nachádzali malé kúpele. Na juhu bola postavená rozsiahla vidiecka osada a po okolí boli roztrúsené menšie či väčšie svätyne, zasvätené rôznym bohom.³⁷

Pevnosť od začiatku slúžila pre pomocný zbor rímskej armády, typu *cohors milliaria*, teda pechote, ktorú tvorilo až 800 vojakov. Názov prvej posádky pevnosti nie je úplne známy. Pomôckou sú nápisy, ktoré sa datujú okolo roku 200 n. l., ktoré hovoria o jednotke *Cohors I Tungrorum Milliaria*,³⁸ v počte tisíc mužov. Medzi indície, ktoré hovoria o možnej prítomnosti takto veľkej vojenskej jednotky už v skoršom období, môže byť samotná informácia, že pevnosť tohto obdobia bola rozsiahla a plne schopná takúto veľkú posádku ubytovať.³⁹ Pevnosť *Vercovicium* nevykazuje žiadne znaky opustenia v čase fungovania

³³ BREEZE, David J. *Hadrian's Wall (Souvenir Guide)*. London: The Stationery Office Books, 1994. s. 16-17.

³⁴ RUSHWORTH, Alan. *Housesteads Roman Fort - The Grandest Station: Volumes 1 and 2 (Archaeological Reports)*. Liverpool: Historic England in association with Liverpool University Press, 2009, s. 1.

³⁵ ALCOCK, Joan P. *A Brief History of Roman Britain*. London: Constable & Robinson, 2011, s. 40.

³⁶ CROW, James. *Housesteads: A Fort and Garrison on Hadrian's Wall*. Stroud: Tempus, 2004, s. 15.

³⁷ RUSHWORTH, Alan. *Housesteads Roman Fort*, s. 3.

³⁸ Táto jednotka pochádzala z územia provincie *Gallia Belgica*, teda z dnešného Belgicka a Holandska. HODGSON, N. *Hadrian's Wall*, s. 39.

³⁹ CROW, J. *Housesteads*, s. 64.

a obývania Antoninovho valu.⁴⁰ Veľká časť pôvodnej posádky pevnosť pravdepodobne opustila kvôli presunom k Antoninovmu valu. Časť z nich však pravdepodobne ostala a z dostupných prameňov je známe, že práve v tomto období na istý čas obývali pevnosť *Verovicium* aj jednotky Druhej Augustovej légie (*Legio II Augusta*)⁴¹ a Šiesta víťazná légia (*Legio VI Victrix*),⁴² ktoré vykonávali rozsiahlu stavebnú činnosť a fungovali tu ako pomocná posádka.⁴³

Začiatok 3. storočia prináša prvé oficiálne dôkazy o Prvej kohorte Tungrov (*Cohors I Tungrorum*) vo forme nápisov na oltároch. V tejto dobe prichádzajú do pevnosti aj dva pomocné oddiely z oblasti dnešného Nemecka, frízska jazdecká jednotka „v tvare klinu“ *Cuneus Frisiorum* a *Numerus Hnaudifridi*, pomenovaní podľa svojho veliteľa. 2. a 3. storočie predstavujú rozkvet pevnosti. Počas tohto obdobia sa v pevnosti masívne budovalo, rekonštruovalo a jej posádka bola viac-menej stabilná.⁴⁴ Až do začiatku 5. storočia tvorila hlavnú posádku jednotka *Cohors I Tungrorum*, o čom svedčí záznam v dokumente *Notitia Dignitatum*.⁴⁵

Archeologický výskum pevnosti sa začal v 19. storočí. Prvé archeologické nálezy objavil starožitník a reverend John Hodgson, v rokoch 1822 až 1833 a následne všetky svoje objavy zaznamenal do svojho poznámkového zošita.⁴⁶ Archeologické výskumy boli od roku 1850 vedené starožitníkom a právnikom Johnom Claytonom,⁴⁷ ktorý tento pozemok

⁴⁰ Antoninov val sa začal stavať okolo roku 140 n. l., za vlády cisára Antonina Pia. Jeho účelom bolo posunúť hranicu ríše viac na sever a touto cestou aj nahradiť funkciu Hadrianovho valu. Val bol dlhý približne 63 kilometrov a pozostával mačiny a hliny, ktorá sa naskladala na kamenný podklad. Antoninov val taktiež obsahoval menšie pevnosti, ktoré ho chránili. Val bol opustený okolo roku 163 n. l. a vojaci sa stiahli späť k Hadrianovmu valu. ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 102-103.

⁴¹ Druhá Augustova légia (*Legio II Augusta*) bola založená na konci obdobia rímskej republiky. Jednotka sa v roku 43 n. l. podieľala na invázii na Britské ostrovy a v roku 122 n. l. sa výrazne angažovala aj na výstavbe Hadrianovho valu. Druhá Augustova légia pomáhala vybudovať najvýchodnejšiu pevnosť na Hadrianovom vale, pevnosť *Segedunum* (Wallsend). BANDŽAK, M. *Segedunum*, s. 21.

⁴² Šiesta víťazná légia (*Legio VI Victrix*) bola vytvorená v roku 41 pred n. l. a na územie provincie *Britannia* prišla v roku 120 n. l., kde jej sídlo bolo v pevnosti *Eboracum*, v dnešnom meste York. Šiesta víťazná légia sa v roku 122 n. l. výrazne angažovala na výstavbe Hadrianovho valu a tiež aj na budovaní pevností *Segedunum* (Wallsend) a *Cilurnum* (Chesters). Tamže, s. 21-27.

⁴³ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 283-284.

⁴⁴ MCINTOSH, Frances C. *The Clayton Collection: an archaeological appraisal of a 19th century collection*. Dizertačná práca. Newcastle upon Tyne: Newcastle University, 2017, s. 182. Dostupné na internete: <<http://hdl.handle.net/10443/3687>> [2021-04-06]

⁴⁵ NDO, XL 40.

⁴⁶ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 4.

⁴⁷ S osobou Johna Claytona sa spája aj ďalšia rímska pevnosť s názvom *Cilurnum* (Chesters), ktorá sa nachádza na území panstva Claytonovcov. Pevnosť *Cilurnum* sa stala prvou, ktorú J. Clayton zachránil a na ktorej vykonal archeologický výskum. Clayton neskôr odkúpil aj ďalšie pozemky s inými rímskymi pamiatkami, kde taktiež uskutočnil ďalšie výskumy. Vďaka svojim zásluhám sa zaraďuje medzi najdôležitejšie osobnosti britskej archeológie, venujúcej sa Hadrianovmu valu. BANDŽAK, M. *Segedunum*, s. 26-27.

odkúpil. Od roku 1898 prevzal vedenie archeologických výskumov profesionálny archeológ Robert Carr Bosanquet a v priebehu 20. storočia tu pôsobili ďalší archeológovia, ktorí svojím výskumom a prácou do veľkej miery prispeli k obnoveniu tejto významnej pamiatky.⁴⁸ Medzi prvé dôležité úspechy odborníkov patrilo zostavenie plánu pevnosti spolu s jej budovami a zároveň bol zostavený register dovtedy nájdených artefaktov, ktoré našli farmári pri obrábaní pôdy. Najintenzívnejší program archeologického výskumu sa konal v rokoch 1974 až 1981, kedy bol záber výskumu zameraný nielen na jednu budovu, ale aj na prilahlé cesty a obranný systém ako celok. Výskum v 20. storočí viedol k detailnejším poznatkom o kasárňach, vidieckej osade a o ostatných budovách v severovýchodnej časti pevnosti. Zaujímavosťou je objavenie tzv. housesteadskej keramiky s frízskymi vzormi. *Vercovicium* sa v roku 1930 dostala do vlastníctva organizácie nazývanej „National Trust“ a pod správu organizácie „English Heritage“, ktorá spravuje aj pevnosť *Cilurnum*. Posledná veľká séria archeologických výskumov pevnosti prebiehala v rokoch 1974 až 1981,⁴⁹ kedy sa tieto výskumy neobmedzovali len na konkrétne budovy, ale ich predmetom záujmu boli aj prilahlé cesty a širšie okolie.⁵⁰

Etymológia názvu pevnosti

Pôvod latinského názvu pevnosti *Vercovicium* je pomerne komplikovaný. Problémom tu nie je pôvod názvu, ale názov samotný, pretože tu existuje množstvo jeho variantov a medzi odborníkmi dodnes nie je zhoda v jeho používaní.⁵¹ Dokument *Notitia Dignitatum* zaznamenáva pevnosť pod názvom *Borcovicus/Borcovicium* a tento názov aj často figuruje v rôznej literatúre, ako antické označenie pevnosti: „*Tribunus cohortis primae Tungrorum, Borcovicio.*“⁵² Iný návrh názvu poskytuje oltár z rokov 222 až 235 n. l., zasvätený bohu Martovi, bohyniam Alaisiagae a božstvu cisára, na ktorom je skratka „VER,“ čo pravdepodobne predstavuje názov *Vercovicium*: „*Deo Marti et duabus Alaisiagis et N(umini) Aug(usti)*

⁴⁸ Medzi odborníkmi, ktorí tu pôsobili v 20. storočí patrí (chronologicky): Simpson, Birley, Richmond, Smith, Wilkes, Tait, Charlesworth, Stuart, Daniels, Gillam, Crow, Whitworth a Hill. RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 7.

⁴⁹ Posledný rozsiahly archeologický výskum pevnosti prebehol v roku 1981 a v ďalšom období sa na pevnosti uskutočnili už len menšie, lokálne výskumy, či reštauračné práce. Publikácia z roku 2009 v sebe komplexne zhrňa informácie zo všetkých archeologických výskumov, ktoré sa na pevnosti *Vercovicium* uskutočnili. Tamže, s. 15-18.

⁵⁰ CROW, James. *Housesteads Roman Fort (English Heritage Guidebooks)*. Swindon: English Heritage, 1999, s. 20. Pozri Obr. 5.

⁵¹ DIVINE, David. *Hadrian's Wall: North-west Frontier of Rome*, New York: Barnes & Noble Inc, 1995, s. 111.

⁵² NDO, XL 40.

Ger(mani) cives Tuihanti cunei Frisiorum Ver(covicianorum) Se(ve)r(iani) Alexandriani votum solverunt libent[es] m(erito)“.⁵³

Medzi ďalšie názvy patrí aj *Velurtion/Velurticon*, ktorý sa zachoval v dokumente *Ravennatis Anonymi Cosmographia* zo 7. storočia.⁵⁴ Názov *Vercovicium* sa interpretuje vo význame „kopcovité miesto.“ Toto pomenovanie pochádza z keltského jazyka a rímski vojaci ho pravdepodobne prebrali. Tento názov je možné tiež preložiť ako „miesto skutočných bojovníkov,“ ktorým Kelti označovali územie, kde bývala prvá posádka pevnosti. Toto latinské pomenovanie je v rámci sekundárnej literatúry najfrekvencovanejšie a preto ho v práci používam ako hlavný názov pre danú pevnosť.⁵⁵

Moderný anglický názov *Housesteads* alebo *House steads*, sa po prvý raz objavuje až v 16. storočí pod označením *Hawsteads*, no zdá sa, že toto pomenovanie nemá žiaden hlbší význam. Domnievam sa, že anglický názov pevnosti vznikol pravdepodobne odvodením od mena majiteľa blízkej farmy Hugh Crawhawa (Crowhalla), ktorý takto pomenoval svoj statok.⁵⁶

Stavba pevnosti a jej vývoj do začiatku 3. storočia

Stavba pevnosti *Vercovicium* sa začala okolo roku 124 n. l. Samotnú pevnosť predchádzalo budovanie širokého obranného valu, Hadrianovho valu a obrannej veže 36B (Obr. 6). Široký obranný val predstavoval akúsi predprípravu pre vybudovanie Hadrianovho valu. Veža 36B bola čiastočne zapustená do južnej strany valu a predstavuje prvú rímsku stavbu v tejto oblasti. Veže takéhoto typu mohli v sebe obsahovať až 30 vojakov, avšak v tomto prípade nemáme žiadne dôkazy o jej obývaní. Nie je isté, či veža 36B bola vôbec dokončená ešte pred výstavbou *Vercovicium*, je však známe, že bola zdemolovaná, aby uvoľnila miesto pre pevnosť a jej budovy. Jej základy je možné vidieť aj dnes.⁵⁷

Pri výbere tejto lokality na stavbu pevnosti *Vercovicium* tu zohralo úlohu niekoľko faktorov. Prvým faktorom je výhodná strategická poloha pevnosti na vrchole strmého zrázu *Whin Sill*, čím sa *Vercovicium* odlišuje od iných pevností na Hadrianovom vale, ktoré boli postavené prevažne na rovinatej teréne. Takáto pozícia umožňovala výhľad na široké

⁵³ [„Bohu Martovi a dvom Alaisiagae a božstvu cisára, Germáni z kmeňa Twenthe, jazdecká jednotka Frízov (*Cuneus Frisiorum*) z (pevnosti) *Vercovicium*, Severovsko Alexandrovská, zaslúžene a ochotne splnila svoj sľub.“] RIB 1594. *Alaisiagae* boli keltsko-germánske bohyne vojny, spájané s bohom Martom a uctievané najmä v provincii *Britannia*. ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 281.

⁵⁴ MATTHEWS FITZPATRICK, Keith. *Britannia in the Ravenna Cosmography: A reassessment*, s. 45. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/4175080/BRITANNIA_IN_THE_RAVENNA_COSMOGRAPHY_A_REASSESSMENT>[2021-04-06]

⁵⁵ CROW, J. *Housesteads*, s. 61.

⁵⁶ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 329.

⁵⁷ DIVINE, D. *Hadrian's Wall*, s. 83.

okolie a najmä na severné, barbarské územie. Druhý faktor predstavuje potreba vodného zdroja, ktorý na kopcovitom teréne nebolo ľahké zabezpečiť. Vhodným riešením tu bolo blízke údolie *Knag Burn* s riekou, ktorá poskytovala dostatok vody nielen na konzumáciu, ale aj na kúpele, ktoré sa pri pevnosti neskôr postavili.⁵⁸ Okrem toho vojaci zachytávali tiež dažďovú vodu a teda sa týmto počiatočný problém so zabezpečením vody vykompenzoval. Tretím faktorom sa stala úrodná pôda na danom území, o čom svedčí aj fakt, že v dobe po odchode rímskych vojsk vznikli na území pevnosti, či v jej blízkom okolí farmy a tie je tam možné nájsť aj do dnešných dní.⁵⁹

Pevnosť mala 4 brány, jednu na každej strane. Hlavnou bránou bola východná brána (*porta praetoria*). Každá z brán mala dva oblúkové vchody, ktoré boli podoprené kamenými piliermi z prednej, aj zo zadnej strany. Severná brána pevnosti bola kvôli strmému terénu vyradená z prevádzky a zasypaná. Nahradila ju tzv. Knagburnská brána, nachádzajúca sa niekoľko metrov ďalej od východnej brány a bola vybudovaná priamo do Hadriánovho valu.⁶⁰ Centrálnu časť pevnosti (*latera praetoria*) tvorili hlavné administratívne budovy. Predná časť pevnosti (*praetentura*) na východe a zadná časť pevnosti (*retentura*) na západe pozostávala zo šiestich budov, z ktorých väčšinu tvorili kasárne. V pevnosti boli tri hlavné cesty. *Via praetoria* viedla od východnej brány, smerom k štábu veliteľstva (*principia*) a *via principalis* prechádzala medzi severnou a južnou bránou a centrálnou časťou. *Via decumana* viedla zo západnej brány, dotýkala sa západnej strany centrálnej časti a pravdepodobne poskytovala hlavný vstup k sýpke. V centrálnej časti sa nachádzali štáb veliteľstva (*principia*) (Obr. 7), obydlie veliteľa (*praetorium*) (Obr. 8), sýpka, sklad, nemocnica (*valetudinarium*) a menšie kúpele.⁶¹

Jednou zo základných potrieb pevnosti, ako už bolo spomenuté, bolo zabezpečenie stabilného vodného zdroja. V pevnosti *Vercovicium* sa voda získavala dvoma spôsobmi. Prvým zdrojom vody bolo Knagburnské údolie, ktoré sa nachádza 200 metrov na východ od pevnosti. Druhý zdroj vody predstavovala dažďová voda, ktorá sa pomocou strešného systému zhromažďovala do nádrží. Prebytočnou vodou sa napríklad splachovali latríny, ktoré sa nachádzali v juhovýchodnej časti pevnosti.⁶² Kúpele boli umiestnené v Knagburnskom údolí, kde bol dobre zabezpečený prístup k vode. V neskoršom období boli kompletne rozobrané. Znalosti o kúpeľoch pochádzajú z výskumu, ktorý sa uskutočnil ešte v 19. storočí.

⁵⁸ Stavba kúpeľov priamo v pevnosti *Vercovicium* nebola v tomto ranom období možná aj kvôli nedostatku samotného voľného priestoru v pevnosti. Kúpele mimo pevnosti sa preto stali omnoho lepším a efektívnejším riešením. RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 242.

⁵⁹ CROW, J. *Housesteads*, s. 19-21.

⁶⁰ Tamže, s. 33-37.

⁶¹ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 271.

⁶² ALCOCK, J. P. *A Brief History*, s. 79.

Po kúpeľoch sa zachovalo len minimum zvyškov a teda sú naše informácie o nich veľmi obmedzené.⁶³

V neskoršom období boli priamo v pevnosti postavené menšie kúpele, zásobované dažďovou vodou.⁶⁴ Vo vnútri pevnosti sa nachádzali aj latríny (*latrinae*) (Obr. 9). Umiestnené boli v pravom, južnom rohu pevnosti.⁶⁵ Latrínami pretekala povrchová (dažďová) voda a odtok, ktoré slúžili na vyčistenie výkalov a kanalizácie a následne masívnym kamenným kanálom viedli tento odpad preč z pevnosti. Latríny mohli naraz slúžiť až pre 16 ľudí a predstavovali dobre fungujúci sanitačný systém pevnosti. V súčasnosti patria medzi najzachovalejšie a najznámejšie budovy v pevnosti *Vercovicium*.⁶⁶ V centrálnej časti sa nachádzala aj budova nemocnice (*valetudinarium*), kde sa tiež nachádzalo niekoľko latrín. V tejto nemocnici pôsobil vojenský lekár (*medicus ordinarius*) Anicius Ingennus, o ktorom hovorí jeho náhrobný kameň:⁶⁷ „*D(is) M(anibus) Anicio Ingenuo medico ord(inario) coh(ortis) I Tungr(orum) vix(it) an(nos) XXV*“.⁶⁸ Južne od pevnosti sa nachádzalo vidiecke osídlenie *vicus*. Mnohí historici a archeológovia sa zhodujú na tom, že šlo o najväčší *vicus* v rámci pevností na Hadrianovom vale. Boli tu krčmy, nevestince, obchody, dielne a domy farmárov a príbuzných vojakov. Nad údolím sa nachádzali rôzne svätyne. Do tretieho storočia sa *vicus* pri pevnosti *Vercovicium* stal malým, ale prosperujúcim mestom s istou mierou samosprávy,⁶⁹ čo dokazuje pieskovcová tabuľka: „*[...] Iul(ius) S[...]- d(ecreto) vica[norum]*“.⁷⁰

Na juh od vidieckeho osídlenia sa nachádzala Mithrova svätyňa (*mithraeum*). Svätyňa jaskynného typu bola zasvätená perzskému slnečnému bohu Mithrovi a bola objavená v roku 1822.⁷¹ Vo svätyni bol nájdený kamenný reliéf, na ktorom je boh Mithra (Mithras), rodiaci sa z vajíčka a okolo neho je zobrazený zverokruh (Obr. 10). Hodgson tvrdí, že takéto zobrazenie boha Mithru znamená jeho splynutie s viacerými bohmi, čo ho charakterizuje aj ako boha času, prvého vládcu a stvoriteľa všetkého.⁷² Vo vnútri samotnej svätyne sa našiel tiež oltár, zasvätený Mithrovi, ktorý dal postaviť guvernérovi

⁶³ Reverend a starožitník John Hodgson bol prvým, ktorý tieto kúpele objavil a popísal. Vo svojich pamätiach z roku 1822 opísal katastrofálny stav kúpeľov, ktoré boli takmer celé rozobrané obyvateľmi z okolia. Materiál z kúpeľov následne použili dedičania na výstavbu svojich kamenných oplotení. RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 242.

⁶⁴ CROW, J. *Housesteads*, s. 46.

⁶⁵ Tamže, s. 41.

⁶⁶ FIELDS, N. *Hadrian's Wall*, s. 18.

⁶⁷ ALCOCK, J. P. *A Brief History*, s. 81.

⁶⁸ [„*Duchom zosnulých. Aniciovi Ingenovi, vojenskému lekárovi Prvej kohorty Tungrov (Cohors I Tungrorum), žil 25 rokov.*“] RIB 1618.

⁶⁹ *Mithraeum* alebo Mithrova svätyňa je vojenský kult, založený na uctievaní boha Mithru. DIVINE, D. *Hadrian's Wall*, s. 119-120.

⁷⁰ [„*...Iulius...dekrétom dedičanov.*“] RIB 1616.

⁷¹ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 242.

⁷² HODGSON, N. *Hadrian's Wall*, s. 187.

„beneficiarius“⁷³ Litorius Pacatianus:⁷⁴ „Deo Soli Invicto Mytrae Saeculari Litorius Pacatianus b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) pro se et suis v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)“⁷⁵ V blízkom okolí *mithraea* sa našiel ďalší oltár, ktorý venoval centúrio⁷⁶ Publicius Proculus: „De[fo ...] Deo Soli Invicto Mitrae Saeculari Publ(icius) Proculus pro se et Procuro fil(io) suo v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) D(ominis) N(ostris) Gallo et Volusi(a)no co(n)s(ulibus)“.⁷⁷ Tieto oltáre sa vzťahovali na konkrétnu podobu boha Mithru, a to na „Mithra, pána tohto veku,“ *Mithras Saecularis*.⁷⁸

Posádka pevnosti do začiatku 3. storočia

O prvej posádke pevnosti *Vercovicium* je len málo informácií, pretože prvé overené epigrafické materiály pochádzajú až zo skorého začiatku 3. storočia. Východiskom môžu byť archeologické objavy, ktorými sa dokázalo, že v pevnosti bolo po jej postavení minimálne 10 kasární a tým bolo možné ubytovať celú *cohors milliaria*, v počte približne 800 vojakov. Je teda pravdepodobné, že prvú posádku tvorila jednotka Prvá kohorta Tungrov (*Cohors I Tungrorum*), ktorá bola približne rovnako veľká a o ktorej prítomnosti máme pevné informácie až z konca 2. storočia.⁷⁹ Hodgson však tvrdí, že kohorta mohla obývať túto pevnosť už skôr a to v 50. či 60. rokoch 2. storočia. Poukazuje pri tom na fakt, že *Cohors I Tungrorum* bola predtým umiestnená v neďalekej pevnosti *Vindolanda*, kde bol nájdený aj náhrobný kameň centúria jednotky, ktorý sa datuje od roku 90 do roku 150 n. l.: „D(is)

⁷³ *Beneficiarius* bolo označenie vojaka, ktorý vykonáva mimoriadne úlohy. Jeho postavenie v hierarchii bolo bolo na rovnakej úrovni, ako mal jazdecký tribún v légii. *Beneficiarii* mali na starosti kancelárske záležitosti, poštu, či poriadkovú službu. *Beneficiarius* mohol veliť malej skupine administratívnych zamestnancov. ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 76.

⁷⁴ COLLINGWOOD BRUCE, John. *The Roman Wall: A Historical, Topographical, And Descriptive Account Of The Barrier Of The Lower Isthmus, Extending From The Tyne To The Solway, deduced From Numerous Personal Surveys*. London: John Russell Smith, 2014, s. 351.

⁷⁵ [„Neporaziteľnému slnečnému bohu Mithrovi, pánovi vekov, Litorius Pacatianus, guvernérov beneficiarius, pre seba a svoju rodinu, ochotne a zaslúžene splnil svoj sľub.“] RIB 1599.

⁷⁶ Centúrio (*centurio*) bol dôstojník rímskej armády. Velil stotine (80 až 100 vojakov) rímskeho vojska, nazývanej centúria (*centuria*). Starší centúriovia mohli veliť kohorte alebo boli členmi štábu légie. SVOBODA, L. *Encyklopédie antiky*, s. 114.

⁷⁷ [„Neporaziteľnému slnečnému bohu Mithrovi, pánovi vekov, Publicius Proculus, centúrio, v mene seba a svojho syna Procula, ochotne a zaslúžene splnil svoj sľub, v čase konzulátu našich pánov Galla a Volusiana.“] RIB 1600. Konzulát Galla a Volusiana sa viaže k roku 252 n. l.. Za republiky a za cisárstva sa v Ríme každý rok označoval menami konzulov. Mená týchto eponymných úradníkov (*consules ordinarii*), v prípade smrti nastupoval *consul suffectus*, sa uvádzali v ablatíve, napr. M. Cicerone M. Antonio consulibus – rok 63 pred Kr. Zoznam bol publikovaný ako *Fasti Consulares*. LAURENT, Johann Christian Moritz. *Fasti consulares capitolini*. Altona: Typis et Impensis J. M. Hammerich, 1833, 160 s. Pre moderné prehľadné spracovanie zoznamu konzulov od roku 298 pred Kr. po rok 541 som využil Appendix 1 v práci COOLEY, Alison E. *The Cambridge Manual of Latin Epigraphy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 477.

⁷⁸ HODGSON, N. *Hadrian's Wall*, s. 187.

⁷⁹ CROW, J. *Housesteads*, s. 61.

[M(anibus)] T(itus) Ann(ius ...) centur[io cohortis I] Tungr[orum stipen] diorum [... annorum ...] T in bell[o ... inter]fectus [...] fil(ius) et ARC[...] h(eredes) e[*x* test(amento) f(aciundum) c(uraverunt) ...]“.⁸⁰ Napriek tomu, že tento náhrobný kameň nepredstavuje priamy dôkaz o prítomnosti jednotky *Cohors I Tungrorum* v pevnosti *Vercovicium*, je možné predpokladať, že k jej presunu z pevnosti *Vindolanda* predsa len došlo a to pravdepodobne niekedy okolo roku 150 n. l. Presný dátum však nie je známy.⁸¹

Medzi ďalšie nálezy, ktoré môžu potvrdiť prítomnosť Prvej kohorty Tungrov v skoršom období, patrí malý stavebný kameň s iniciálkami „COH I TV“, ktorý bol použitý pri stavbe múru jednej zo sýpok:⁸² „*Coh(ors) I Tu(ngrorum) D*“.⁸³ Alebo napríklad aj tabuľka s dedikačným nápisom, zasvätená bohom a bohyniam:⁸⁴ „*Diis deabusque secundum interpretationem oraculi Clari Apollinis coh(ors) I Tungrorum*“ . [„Bohom a bohyniam, podľa výkladu veštca *Clariana Apolla*, Prvá kohorta Tungrov dala toto postaviť.“]⁸⁵

Je ťažké s určitosťou potvrdiť alebo vyvrátiť prítomnosť Prvej kohorty Tungrov v skoršom čase, pretože nie je možné s istotou zaradiť tieto nálezy do konkrétneho obdobia. Prvá teória hovorí o akejsi kontinuite, ktorá znamená, že časť tejto kohorty neodišla k Antoninovu valu a zostala tvoriť posádku v pevnosti *Vercovicium* aj naďalej a že tieto nálezy pochádzajú práve z tejto doby. Druhá teória tvrdí, že dané nálezy sa viažu až na 3. storočie, odkiaľ pochádzajú aj ďalšie iné dôkazy o prítomnosti Prvej kohorty Tungrov a ďalších vojenských skupín.⁸⁶

Počas vlády cisára Antonina Pia⁸⁷ bola takmer celá *Cohors I Tungrorum* presunutá na sever do pevnosti pri Antoninovom vale, nazývanej *Castle Cary*. Svedčí o tom pieskovcová tabuľka s nápisom, vyjadrujúca úctu cisárovi. Spomína sa v nej aj početnosť tejto jednotky a jej stavebné aktivity:⁸⁸ „*Imp(eratori) Caes(ari) T(ito) Ael(io) Ant(onino) Aug(usto) Pio p(atri) p(atriciae) coh(ors) I Tungrorum fecit*“.⁸⁹

Pevnosť *Vercovicium* počas obsadenia Antoninovho valu nevykazovala žiadne známky zabudnutia alebo zanedbania, práve naopak. Posádku v pevnosti na krátky čas

⁸⁰ [„Duchom zosnulých. Titus Annius..., centúrio Prvej kohorty Tungrov, s... rokmi služby, starý... bol zabitý počas vojny. ... jeho syn a ..., jeho dedičia dali podľa jeho vôle toto postaviť.“] RIB 3364.

⁸¹ HODGSON, N. *Hadrian's Wall*, s. 155.

⁸² CROW, J. *Housesteads Roman Fort*, s. 30.

⁸³ [„Prvá kohorta Tungrov (toto postavila).“] RIB 3326.

⁸⁴ CROW, J. *Housesteads*, s. 65.

⁸⁵ RIB 1579.

⁸⁶ CROW, J. *Housesteads Roman Fort*, s. 33-34.

⁸⁷ Cisár Antoninus Pius vládol v rokoch 138 až 161 n. l. Počas jeho vlády bol na území dnešného Škótska postavený Antoninov val. ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 24.

⁸⁸ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 284.

⁸⁹ [„Pre cisára Tita Aelia Antonina Augusta Pia, otca vlasti, Prvá kohorta Tungrov (*Cohors I Tungrorum*), o sile tisíc (vojakov), toto postavila.“] RIB 2155.

tvorila Druhá Augustova légia (*Legio II Augusta*), o ktorej dôkazom je veľmi dobre zachovaný oltár s dedikačným nápisom:⁹⁰ „*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et deo Cocidio Genio q(ue) hui(us) loci mil(ites) leg(ionis) II Aug(ustae) agentes in praesidio v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito)*“.⁹¹ Okrem Druhej Augustovej légie (*Legio II Augusta*) sa tu na istý čas zdržala pravdepodobne aj Šiesta víťazná légia lojálna a verná (*Legio VI Victrix Pia Fidelis*),⁹² ktorá tu taktiež zanechala po sebe oltár s dedikačným nápisom:⁹³ „*Cocidio [et] Genio pr[ae] sidi Valerius m(iles) l[et] g(ionis) VI V(ictricis) P(iae) F(idelis) v(oto) p(osuit)*“.⁹⁴ Obidva oltáre sa našli v okolí Mithrovej svätyne (*mithraea*).⁹⁵

Pevnosť v 3. a 4. storočí

Na začiatku 3. storočia bola jednotka *Cohors I Tungrorum* späť v pevnosti *Vercovicium*, v plnej sile. O jej prítomnosti svedčí množstvo oltárov, ktoré dali postaviť velitelia jednotky. Oltáre predstavujú prvé oficiálne dôkazy o prítomnosti Prvej kohorty Tungrov. Väčšina z oltárov je zasvätená rímskym bohom, ako napríklad Herculovi:⁹⁶ „*Herculi coh(ors) I Tungror(um) mil(liaria) cui praeest P(ublius) Ael(ius) Modestus prae(fectus)*“.⁹⁷ Alebo tiež bohu Iovovi:⁹⁸ „*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et Numinibus Aug(ustorum) coh(ors) I Tungrorum mil(liaria) cui praeest Q(uintus) Verius Superstis prae[fec]tus*“.⁹⁹ Niektoré oltáre vznikli miešaním rímskych bohov s lokálnymi kultmi:¹⁰⁰ „*[Ma]tribus coh(ors) I Tungr[or]u[m]*“.¹⁰¹

V 3. storočí bola posádka pevnosti *Vercovicium* doplnená o dve vojenské jednotky, *Cuneus Frisiorum Ver(covicianorum)* a *Numerus Hnaudifridi*. Ako ich názvy naznačujú, obidve (nepravidelné) jednotky boli germánskeho pôvodu, z oblasti dnešného Holandska

⁹⁰ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 284.

⁹¹ [„Iovovi, najlepšiemu a najväčšiemu a bohu Cocidiovu a Geniovu tohto miesta, vojaci Druhej Augustovej légie (*Legio II Augusta*) v posádkovej službe, zaslúžene a ochotne splnili svoj sľub.“] RIB 1583. *Genius loci* bol *genius*, teda strážny duch určitého miesta. V tomto prípade ide o strážneho ducha danej posádky a pevnosti *Vercovicium*. ADKINS, L. – ADKINS, R. A. *Antický Rím*, s. 305.

⁹² Prívlastok „lojálna a verná“ (*pia fidelis*), odkazuje na kvalitné služby vykonané Šiestou víťaznou légiou (*Legio VI Victrix*). Tamže, s. 62.

⁹³ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 284.

⁹⁴ [„Cocidiovu a Geniovu posádky, Valerius, vojak Šiestej víťaznej légie lojálnej a vernej (*Legio VI Victrix Pia Fidelis*) dal toto postaviť, ako sľúbil.“] RIB 1577.

⁹⁵ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 284.

⁹⁶ CROW, J. *Housesteads*, s. 64-65.

⁹⁷ [„Herculovi, Prvá kohorta Tungrov, o sile tisíc (vojakov), pod vedením Publia Aelia Modesta, prefekta, toto postavila.“] RIB 1580. Prefekt (*praefectus*) bol úradník a v čase cisárstva rímsky dôstojník, ktorý velil pomocným zborom (*auxilia*). SVOBODA, L. *Encyklopedie antiky*, s. 496.

⁹⁸ CROW, J. *Housesteads*, s. 64-65.

⁹⁹ [„Iovovi, najlepšiemu a najväčšiemu a božstvám cisárov, Prvá kohorta Tungrov, o sile tisíc (vojakov), pod vedením Quinta Veria Superstita, prefekta, toto postavila.“] RIB 1586.

¹⁰⁰ CROW, J. *Housesteads*, s. 65.

¹⁰¹ [„Bohyni Matke, Prvá kohorta Tungrov...“] RIB 1598.

a Nemecka. Jednotka *Cuneus Frisiorum Ver(covicianorum)* sa na niekoľkých nápisocho objavuje s titulom *Se(ve)r(iani) Alexandriani*,¹⁰² čo značí, že tieto jednotky tvorili posádku pevnosti v období vlády cisára Severa Alexandra (222 – 235). Táto jednotka bola pravdepodobne jazdecká a ľudovo sa označovala ako „frízsky klin.“¹⁰³ Druhá skupina Germánov bola označovaná ako *Numerus Hnaudifridi*, v zmysle „patriaci Notfriedovi.“ Jednotka sa takto označovala podľa pomenovania ich vodcu kmeňa. Dôkazom o prítomnosti *Numerus Hnaudifridi* je oltár s dedikačným nápisom:¹⁰⁴ „*Deabus Alaisiagis Baudihillie et Friagabi et N(umini) Aug(usti) n(umerus) Hnaudifridi v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*“.¹⁰⁵ Crow sa však nazdáva, že ide o jednu a tú istú jednotku, s oficiálnym titulom *cuneus* a pomenovaním podľa vodcu *numerus*.¹⁰⁶

Príslušníci Prvej kohorty Tungrov boli spočiatku verbovaní na ich domácom území, neskôr však začalo tvoriť jednotku stále viac nováčikov z provincie *Britannia*. Veľa vojakov prijalo rímske mená, čo predstavovalo pozitívny krok v procese „stať sa Rimanom“ a to smerovalo k získaniu rímskeho občianstva pre seba, aj svoje rodiny. Príkladom tohto javu je napríklad vojak s latinským menom Aurelius Victor, ktorý dal postaviť oltár s dedikačným nápisom pre veteránov:¹⁰⁷ „*Veteribus [p]osuvit Aure(lius) Vict(or) v(otum)*“.¹⁰⁸ Proces romanizácie, kedy otcovo meno bolo ešte germánskeho pôvodu, ale synove meno už latinského, je možné vidieť napríklad na náhrobnom kameni vojaka Hurmia, kde sa spomína meno Leubasnus, ktoré je ešte pravdepodobne germánskeho pôvodu:¹⁰⁹ „*D(is) M(anibus) Hurmio Leubasni (filio) mil(iti) coh(ortis) I Tungror(um) b(ene)f(iciario) praef(ecti) Cal(?)pur[ni(?)us] her(es) f(aciendum) c(uravit)*“.¹¹⁰

V prvej polovici tretieho storočia prebiehalo v pevnosti *Vercovicium* niekoľko stavebných prác a rekonštrukcií. Niekoľko úprav sa vykonalo na obydlí veliteľa (*praetorium*), sýpkach a na nemocnici. Kasárenské bloky zostali vo veľkej miere nezmenené. Opravy sa konali aj na bránach, či samotnom Hadrianovom vale a múroch pevnosti.¹¹¹ Z tohto obdobia pochádza tzv. housesteadská keramika (Obr. 11). Táto keramika je spojená s oblasťou Frízsko, odkiaľ pochádzala aj Prvá kohorta Tungrov. Keramika využívala charakteristické

¹⁰² RIB 1594.

¹⁰³ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 285.

¹⁰⁴ ALCOCK, J. P. *A Brief History*, s. 70.

¹⁰⁵ [„Bohyniam Alaisiagae, Baudihillii a Friagabe a božstvu cisára, jednotka Numerus Hnaudifridi ochotne splnila svoj sľub.“] RIB 1576.

¹⁰⁶ CROW, J. *Housesteads*, s. 65.

¹⁰⁷ Tamže, s. 67.

¹⁰⁸ [„Veteránom, Aurelius Victor toto postavil.“] RIB 1606.

¹⁰⁹ CROW, J. *Housesteads*, s. 67.

¹¹⁰ [„Duchom zosnulých a Hurmiov, synovi Leubasna, vojak Prvej kohorty Tungrov, prefektov beneficiarius, Calpurnius, jeho dedič, dal toto postaviť.“] RIB 1619.

¹¹¹ CROW, J. *Housesteads Roman Fort*, s. 40.

frízske vzory a technológie a teda predstavuje udržiavanie rodných tradícií vojakov a ich rodín.¹¹²

Koncom 3. storočia a aj v priebehu 4. storočia sa v pevnosti uskutočnil veľký počet rekonštrukčných a stavebných prác. V severnej časti vznikli pevnostné kúpele, ktoré mali len tri miestnosti a boli zásobované dažďovou vodou. Hamplová vo svojej práci tvrdí, že v pevnosti *Vercovicium* boli len jedny rímske kúpele, s čím nie je možné súhlasiť. Archeologické nálezy poskytujú jasné dôkazy o kúpeľoch, ktoré boli postavené ešte v skoršom období v Knagburnskom údolí. A až z prelomu 3. a 4. storočia pochádzajú dôkazy o malých kúpeľoch nachádzajúcich sa priamo vo vnútri pevnosti. S Hamplovou nesúhlasím aj v tvrdení, že jediným zdrojom vody v pevnosti bola iba dažďová voda. Knagburnské údolie, ktoré sa nachádzalo niekoľko metrov východne od pevnosti poskytovalo dostatočný zdroj vody a teda dažďová voda bola len sekundárnym zdrojom vody, ktorý poskytoval zásoby a využíval sa najmä na čistenie latrín.¹¹³

V pevnosti sa taktiež uskutočnila radikálna prestavba kasárenských blokov, ktoré sa podobali na horské zruby (Obr. 12). Postavili sa tu aj nové budovy, ktoré slúžili ako sklady a vidiecka osada (*vicus*) bola už v tomto období z väčšej časti opustená.¹¹⁴ Celková obrana pevnosti prešla významnou rekonštrukciou, posádka bola zredukovaná a tí obyvatelia, ktorí pôvodne bývali za múrmi pevnosti, teraz mohli využiť *Vercovicium* ako útočisko. V polovici 4. storočia bola väčšina kamenných veží rozobraná a nahradila ich drevená konštrukcia, spolu s drevenými vežami. Pevnosť bola stále bránená, ale už nepripomínala klasickú pevnosť zo začiatku 2. storočia. Posledný známy nápis pochádza zo skorého začiatku 4. storočia a spomína cisárov:¹¹⁵ „*D(ominis) [Nostris Diocletiano et] Mā[ximiano] ..*“¹¹⁶

Zánik pevnosti v 5. storočí

Posledným dôkazom o prítomnosti Prvej kohorty Tungrov (*Cohors I Tungrorum*) v pevnosti *Vercovicium* je záznam v dokumente *Notitia Dignitatum*:¹¹⁷ „*Tribunus cohortis primae Tungrorum, Borcovicio.*“¹¹⁸ Rímska vláda v provincii *Britannia* sa skončila na začiatku 5.

¹¹² HODGSON, N. *Hadrian's Wall*, s. 180.

¹¹³ HAMPLOVÁ, Eva. *Římské lázeňství v Británii a jeho stopy v současné britské kultuře*. Diplomová práca. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 59-60. Dostupné na internete: <<https://theses.cz/id/htis4s/>> [2021-04-06]

¹¹⁴ CROW, James. *Housesteads*, s. 108-110.

¹¹⁵ RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 314.

¹¹⁶ [„*Pre našich pánov, Diocletiana a Maximiana...*“] RIB 1613.

¹¹⁷ CROW, J. *Housesteads*, s. 65.

¹¹⁸ NDO, XL 40. V zázname sa hovorí o tribúnovi jednotky *Cohors I Tungrorum*. Tribún (*tribunus*), bol rímsky úradník. V tomto prípade sa spomína vojenský veliteľ kohorty (*tribunus cohortis*). SVOBODA, L. *Encyklopedie antiky*, s. 630.

storočia. O permanentnom osídlení tohto územia v období stredoveku nie sú žiadne pevné informácie, no nie je možné vylúčiť túto možnosť.¹¹⁹ Taktiež je možné, že na území pevnosti bol na začiatku 5. storočia, v jej severnej časti, postavený malý kostol.¹²⁰ Územie pevnosti sa pod novým názvom *Housesteads* objavuje až v 16. storočí, kedy bolo súčasťou farmy Hughha Crawhawa a neskôr Nicolasa Cranea.¹²¹

Pramene a literatúra

Pramene a edície prameňov

- COLLINGWOOD, R. G. – WRIGHT, R. P. (ed.). *The Roman Inscriptions of Britain* (1955). Dostupné na internete: <<http://romaninscriptionsofbritain.org/>> [2021-04-06]
- Scriptores Historiae Augustae*. Preklad: *Portréty svetovládčů I (Od Hadriana po Alexandra Severa)*. Preložili: Jan Burian, Bohumila Mouchová. Praha: Svoboda, 1982, 355 s.
- SEECK, Otto. (ed.). *Notitia Dignitatum, accedunt Notitia urbis Constantinopolae et laterculi prouinciarum*. Berlin: Weidmann, 1876, 339 s.
- TOMLIN, Roger S. O. *Britannia Romana: Roman Inscriptions and Roman Britain*. Oxford: Oxbow Books, 2017, 464 s.

Literatúra

- ARNOLD, Benjamin. *German Knighthood, 1050 – 1300*. Oxford, 1985, 308 s.
- ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Řím*. Praha: Sloart, 2012, 487 s.
- ALCOCK, Joan P. *A Brief History of Roman Britain*. London: Constable & Robinson, 2011, 385 s.
- ANTOŠ, Tomáš. *Význam pomocných sborů římského vojska v období raného principátu*. Bakalárska práca. Brno: Masarykova Univerzita, 2018, 46 s. Dostupné na internete: <<https://is.muni.cz/th/15s3jy/>> [2021-04-06]
- BANDŽAK, Martin. *Segedunum, Cilurnum, Vercovicium: Rímske pevnosti na Hadrianovom vale*. Bakalárska práca. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, 84 s. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=C67292DEA65D7A08E522F7CAC3F9>> [2021-04-06]
- BIRLEY, Anthony R. *The Roman Government of Britain*. Oxford: Oxford University Press, 2005, 560 s.
- BREEZE, David J. *Hadrian's Wall (Souvenir Guide)*. London: The Stationery Office Books, 1994, 52 s.
- COLLINGWOOD BRUCE, John. *The Roman Wall: A Historical, Topographical, And Descriptive Account Of The Barrier Of The Lower Isthmus, Extending From The Tyne To The Solway, deduced From Numerous Personal Surveys*. London: John Russell Smith, 2014, 540 s.
- CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Praha: KLP, 2008, 800 s.
- COOLEY, Alison E. *The Cambridge Manual of Latin Epigraphy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 554 s.
- CROW, James. *Housesteads: A Fort and Garrison on Hadrian's Wall*. Stroud: Tempus, 2004, 176 s.
- CROW, James. *Housesteads Roman Fort (English Heritage Guidebooks)*. Swindon: English Heritage, 1999, 52 s.
- DE LA BEDOYERE, Guy. *Roman Britain: A New History*. London: Thames & Hudson Ltd, 2013, 512 s.
- DIVINE, David. *Hadrian's Wall: North-west Frontier of Rome*. New York: Barnes & Noble Inc, 1995, 244 s.

¹¹⁹ Možnosť osídlenia pevnosti *Vercovicium* v období stredoveku je pomerne vysoká. Pôda v bezprostrednom okolí pevnosti je veľmi úrodná a teda ideálna na poľnohospodárstvo. Tieto, ale aj iné faktory mohli výrazne zvyšovať atraktivitu tohto miesta v období stredoveku. RUSHWORTH, A. *Housesteads Roman Fort*, s. 327.

¹²⁰ Tamže, s. 325.

¹²¹ CROW, J. *Housesteads Roman Fort*, s. 48.

- FIELDS, Nic. *Hadrian's Wall AD 122-410*. Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2003, 64 s.
- GOLDSWORTHY, Adrian. *Hadrian's Wall*. New York: Basic Books, 2018, 192 s. ISBN 978-15-416-4442-7
- HAMPLOVÁ, Eva. *Římské lázeňství v Británii a jeho stopy v současné britské kultuře*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 104 s. Dostupné na internete: <https://theses.cz/id/htis4s/msk_lzestv_v_Britanii_a_jeho_stopy_v_souasn_britsk_kultue.pdf> [2021-04-06]
- HODGSON, Nick. *Hadrian's Wall: Archaeology and history at the limit of Rome's empire*. London: Robert Hale Ltd, 2017, 224 s.
- LAURENT, Johann Christian Moritz. *Fasti consulares capitolini*. Altona: Typis et Impensis J. M. Hammerich, 1833, 160 s.
- MATTHEWS FITZPATRICK, Keith. *Britannia in the Ravenna Cosmography: A reassessment*. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/4175080/BRITANNIA_IN_THE_RAVENNA_COSMOGRAPHY_A_REASSESSMENT> [2021-04-06]
- MCINTOSH, Frances C. *The Clayton Collection: an archaeological appraisal of a 19th century collection*. Dizertačná práca. Newcastle upon Tyne: Newcastle University, 2017, 323 s. Dostupné na internete: <<https://web.archive.org/web/20180712155450/https://theses.ncl.ac.uk/dspace/bitstream/10443/3687/1/McIntosh%2C%20F%202017.pdf>> [2021-04-06]
- RUSHWORTH, Alan. *Housesteads Roman Fort - The Grandest Station: Volumes 1 and 2 (Archaeological Reports)*. Liverpool: Historic England in association with Liverpool University Press, 2009, 981 s.
- SIMKINS, Michael. *Legions of the North*. Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2000, 44 s.
- SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1973, 744 s.
- VALACHOVIČ, Pavol. *Dejiny antiky*. Bratislava: Hlbiny, 2014, 316 s.
- VESELKOVÁ, Sabína. *Romanizácia Británie*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015, 79 s. Dostupné na internete: <<https://opac.czrp.sk/?fn=detailBiblio-Form&sid=95D494F54F744D915D2849FB2E70>> [2021-04-06]

Obrazová príloha

- Obr. 1** Vyznačenie línie Stanegate. HODGSON, N. *Hadrian's Wall*, s. 49.
- Obr. 2** Rekonštrukcia míľovej pevnosti. FIELDS, N. *Hadrian's Wall*, s. 17.
- Obr. 3** Vyznačenie Hadrianovho valu a rímskych pevností. HODGSON, N. *Hadrian's Wall*, s. 77.
- Obr. 4** Pôdorys a rekonštrukcia pevnosti *Vercovicium* s popisom. 1. SIMKINS, Michael. *Legions of the North*, s. 11, 2. Dostupné na internete: <<https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/housesteads-roman-fort-hadrians-wall/history/>> [2021-04-06]
- Obr. 5** Pohľad na zvyšky pevnosti *Vercovicium* v súčasnosti. Dostupné na internete: <<https://historicengland.org.uk/services-skills/education/educational-images/housesteads-roman-fort-bardon-mill-2782>> [2021-04-06]
- Obr. 6** Rekonštrukcia a pohľad na vežu 36B v súčasnosti (pevnosť *Vercovicium*). 1. vlastné fotografie autora, Housesteads Roman Fort, 2019, 2. Dostupné na internete: <<https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/housesteads-roman-fort-hadrians-wall/history/>> [2021-04-06]
- Obr. 7** Rekonštrukcia štábu veliteľstva *principie* v pevnosti *Vercovicium*. GOLDSWORTHY, Adrian. *Hadrian's Wall*, s. 103.
- Obr. 8** Rekonštrukcia obydlia veliteľa *praetorium* v pevnosti *Vercovicium*. GOLDSWORTHY, Adrian. *Hadrian's Wall*, s. 113.
- Obr. 9** Zvyšky a rekonštrukcia latrín v pevnosti *Vercovicium*. 1. Dostupné na internete: <<https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/housesteads-roman-fort-hadrians-wall/history/significance/>> [2021-04-06], 2. CROW, J. *Housesteads*, s. 101.

- Obr. 10** Kamenný reliéf nájdený v *mithraeu*, neďaleko pevnosti *Vercovicium*. Dostupné na internete: <<https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/housesteads-roman-fort-hadrians-wall/history/mithras-and-eastern-religion/>> [2021-04-06]
- Obr. 11** Zobrazenie hrnca vo frízskom štýle. Dostupné na internete: <<https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/housesteads-roman-fort-hadrians-wall/history/collection/>> [2021-04-06]
- Obr. 12** Rekonštrukcia „zrubových kasární“ z prelomu 3. a 4. storočia v pevnosti *Vercovicium*. Dostupné na internete: <<https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/housesteads-roman-fort-hadrians-wall/history/description/>> [2021-04-06]

Vercovicium Roman Fort on Hadrian's Wall

The study deals with Hadrian's Wall and with the Vercovicium (Housesteads) Roman Fort on the Hadrian's Wall. Individual parts of the paper describe the process of building the Hadrian's Wall and analyse the overall development of the Vercovicium Roman Fort, attached to it. The aim of the study is to describe complex development of this fort and to make its military-strategic function clear. The content of this study is divided into several sections. The first part deals with the construction and subsequent of the Hadrian's Wall which is inseparably connected to the construction of Roman forts that served as its defence. The section also describes the characteristic features and the structure of the Roman military forts at the given period in the province of Britannia. The main part of the study consists of detailed analysis of the Vercovicium Roman Fort, which is unique by its function and location. Primary sources are represented by Latin inscriptions, mostly found on slabs, altars and tombstones that provide more information about the construction development, garrisons and worship of deities in the fort.

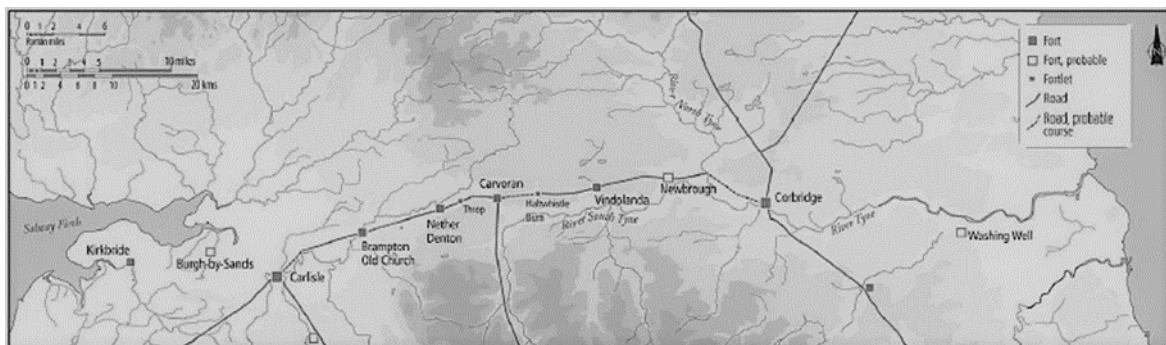
Keywords: Hadrian's Wall, Roman fort, Vercovicium, Housesteads, 2nd – 5th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

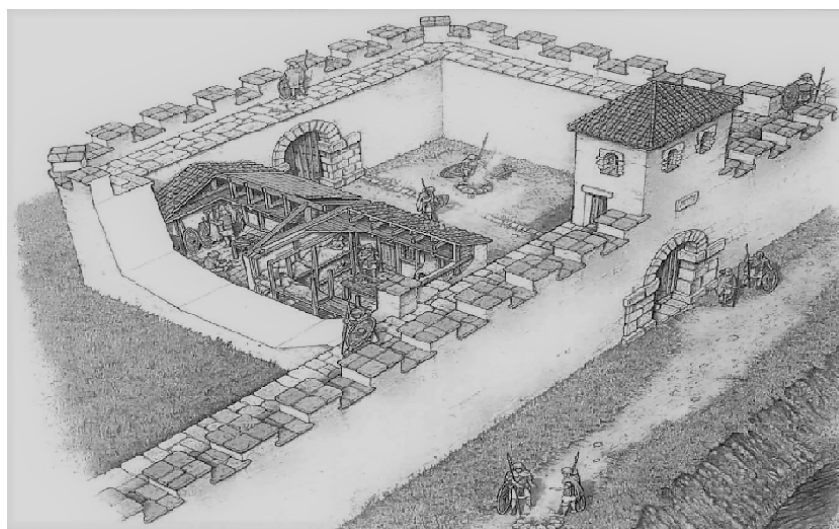
[58 882 znakov / 1,64 AH]

BANDŽAK, Martin. Rímska pevnosť Vercovicium na Hadrianovom vale. In *Opus compositum*. Historia nova 22. [online] Bratislava: Stimul, 2023, s. 8-32. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino22.pdf>

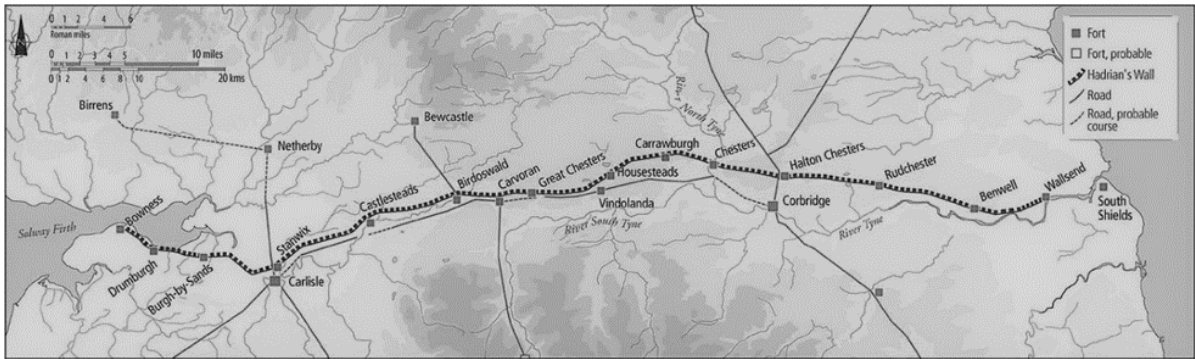
Obrazová príloha

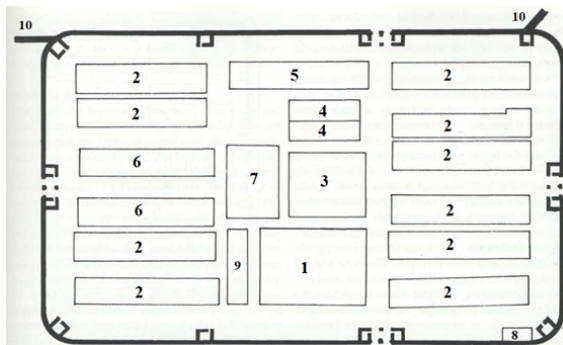
Obr. 1 Vyznačenie línie Stanegate. Línia Stanegate predstavovala rímsku cestu, ktorá sa tiahla údolím riek Tyne a Irthing. Pozdĺž tejto línie boli vybudované prvé rímske pevnosti

Obr. 2 Rekonštrukcia mílovej pevnosti. Mílových pevností podobného typu bolo postavených pri Hadrianovom vale zhruba 80. Posádku takejto pevnosti tvorilo približne 20 vojakov. Medzi jednotlivými pevnosťami bola vzdialenosť 1,4 kilometra, čo predstavuje jednu rímsku míľu

Obr. 3 Vyznačenie Hadrianovho valu a rímskych pevností. Pre náš výskum sú dôležité pevnosti priamo spojené s valom: *Segedunum* (Wallsend), *Cilurnum* (Chesters), *Vercovicium* (Housesteads). Medzi jednotlivými pevnosťami bola vzdialenosť asi 12 kilometrov. V priestore medzi pevnosťami boli tzv. míľové pevnosti (milecastles) a strážne veže (turrets)

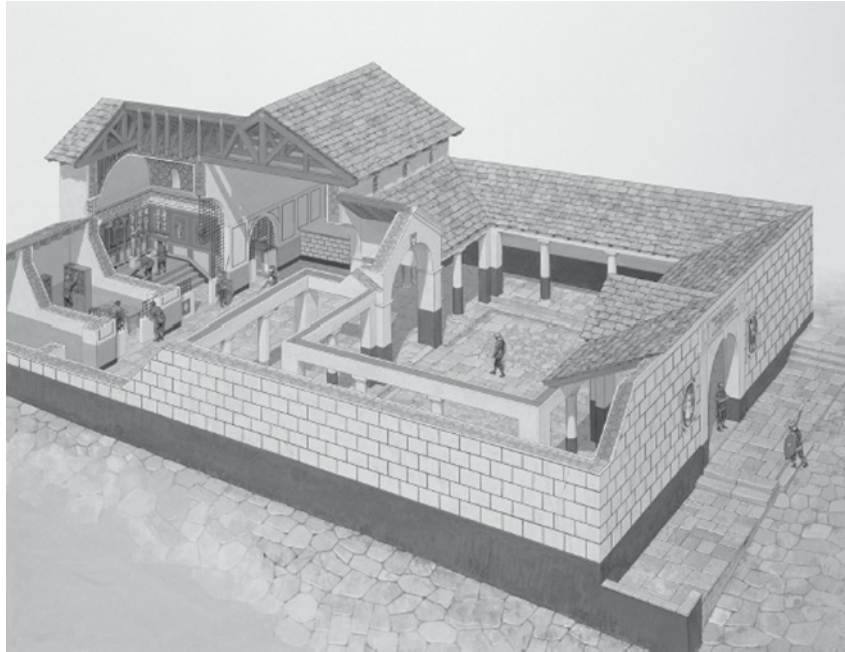
Obr. 4 Pôdorys a rekonštrukcia pevnosti *Vercovicium* s popisom:
 1. obydlie veliteľa (*praetorium*), 2. kasárenské bloky, 3. štáb veliteľstva (*principia*), 4. sýpky, 5. dielňa, 6. sklady, 7. nemocnica, 8. latríny, 9. budova na očistenie/hygienu, 10. Hadrianov val

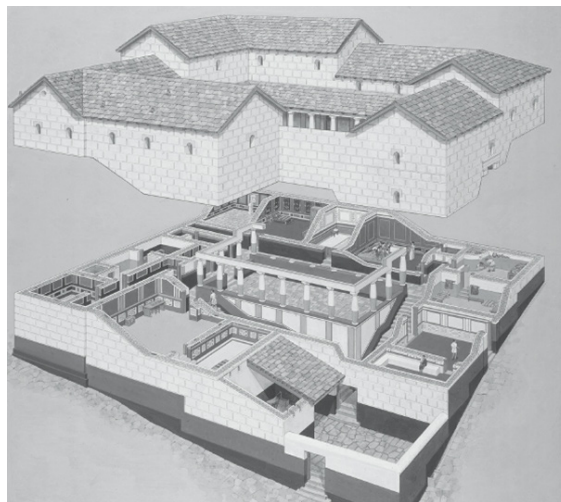
Obr. 5 Pohľad na zvyšky pevnosti *Vercovicium* v súčasnosti

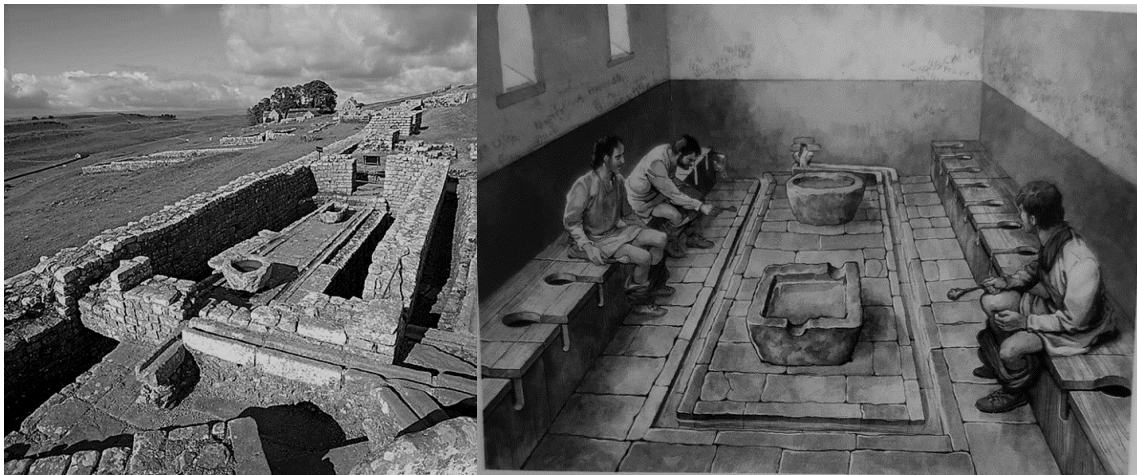
Obr. 6 Rekonštrukcia a pohľad na vežu 36B v súčasnosti
(pevnosť *Vercovicium*)

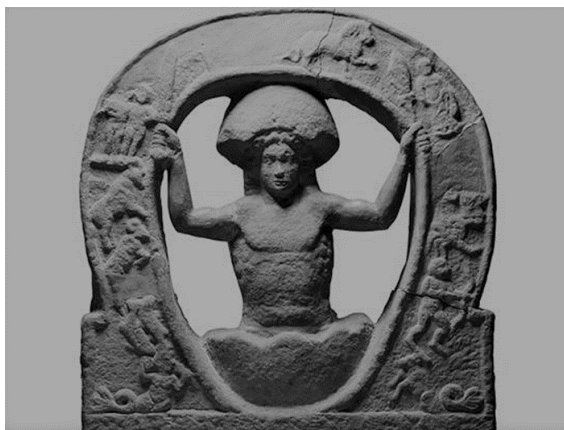
Obr. 7 Rekonštrukcia štábu veliteľstva (*principia*) v pevnosti *Vercovicium*. Budova sa nachádzala v centrálnej časti pevnosti

Obr. 8 Rekonštrukcia obydľia veliteľa (*praetorium*) v pevnosti *Vercovicium*. Obydlie veliteľa sa nachádzalo v centrálnej časti pevnosti

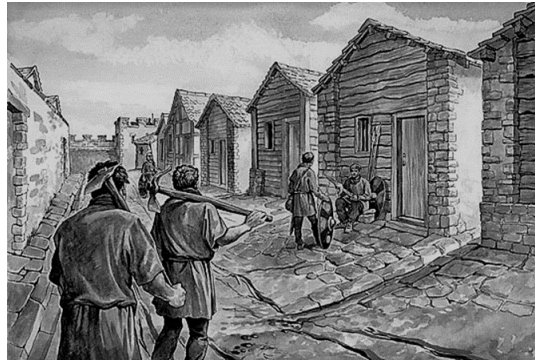
Obr. 9 Zvyšky a rekonštrukcia latrín v pevnosti *Vercovicium*.
V súčasnosti patria medzi najzachovalejšie
a najznámejšie budovy v pevnosti

Obr. 10 Kamenný reliéf nájdený v Mithrovej svätyni (*mithraeum*),
neďaleko pevnosti *Vercovicium*. Na reliéfe je zobrazený boh Mithra,
rodiaci sa z vajička a okolo neho je zobrazený zverokruh. Toto
zobrazenie boha Mithru značí jeho splynutie s viacerými bohmi

Obr. 11 Zobrazenie hrnca vo frízskom štýle. Hrnec je vytvorený technológiou housesteadskej keramiky. Keramika podobného typu sa našla aj v iných pevnostiach na Hadrianovom vale, kde na istý čas pôsobila posádka Prvej kohorty Tungrov (*Cohors I Tungrorum*)

Obr. 12 Rekonštrukcia „zrubových kasární“ z prelomu 3. a 4. storočia v pevnosti *Vercovicium*

Formuláre kráľovnej Kunigundy v kontexte dejín 13. storočia

Magdaléna Lukáč Kováčová

Lúbostné listy medzi Přemyslom Otakarom II. a jeho ženou Kunigundou sú aj vďaka prekladu Bedřicha Mendla známou témou.¹ V samotnej formulárovej zbierke sa však nachádza omnoho viac dokumentov, ktoré svojím obsahom zasahujú do medzinárodných, ako aj vnútroštátnych problémov. Na tieto sa ale oproti zmieneným lúbostným listom zabúda, prípadne sú odsudzované ako „subjektívne upravené pri opise“.

Napriek tomu, že toto môže byť pravdou, nemožno zbierky tohoto typu pri štúdiu dejín strednej Európy celkom opomenúť. Ktoré konflikty a témy boli teda pre kanceláriu českej kráľovnej natolko podstatné, že sa zachovali v rukopise uchovanom vo Viedni? S kým udržiavala Kunigunda vzťahy a boli tieto založené na rodinnej väzbe alebo politických záujmoch? Nielen tieto otázky sa pokúsi zodpovedať štúdia zameraná na formuláre viažuce sa k trom oblastiam: Bavorsku, Uhorsku a Poľsku.

Stav bádania

Rukopisom obsahujúcim formulárovú zbierku z kancelárie českej kráľovnej Kunigundy sa ako prvý venoval František Palacký, ktorý tiež v rokoch 1842 – 1848 uverejnil jej prvú kritickú edíciu v diele *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*.² Jeho dielo sa na dlhé obdobie stalo nosným, pričom k celkovému rozsahu dokumentov sa opätovne vyjadrila až Francesca Battista v roku 2016.³ Tá tiež prispela zhrnutím obsahu jednotlivých listov v anglickom jazyku k poskytnutiu informácií o ich umiestnení vo viacerých prameňoch na jednom mieste.

Už pri prvotnom výklade od Palackého možno pozorovať, že *Formuláre kráľovnej Kunigundy* nezahŕňajú čisto listy a listiny týkajúce sa jej osoby, respektíve osoby ňou adresovanej, no i početnú spisbu z kancelárie Přemysla Otakara II. V kapitole *Edition-Formelbuch Kunigunde*⁴ podáva pri väčšine predmet listu, no pri niektorých tento celkom chýba v prospech menovania adresanta a adresáta. Pri za sebou nasledujúcich dokumentoch tiež

¹ MENDL, Bedřich. *Listy královny Kunhuty královi Přemyslovi*. Praha: Emporium, 1928, 67 s.

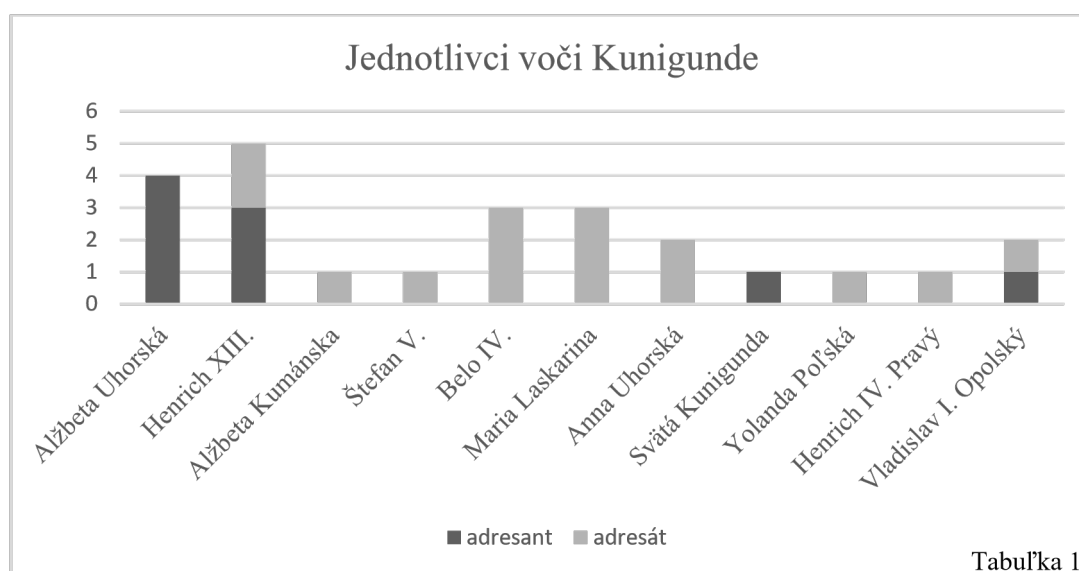
² PALACKÝ, František. *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte: nebst Beilagen: ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII, XIV und XV Jahrhundert*. Prague: Kronberger und Řivnač, 1842-1847, s. 286.

³ BATTISTA, Francesca. *Italian Rhetoric and Courtly Love in the Formulary of Queen Kunhuta. A critical Edition of the Letter Collection of Magister Bohuslav with an English Introduction (Codex Vindobonensis Palatinus 526)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2016, s. 154.

⁴ PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 263-317.

používa formulku „*ten istý tomu istému*“.⁵ Ako viaceré iné štúdie sa aj Battista bližšie zamerala na oblúbenú tému lúboštných listov, neopomenula však aj iné otázky. Každý z bádateľov si pritom nastavil vlastné členenie dokumentov do viacerých kategórií, pri Palackom závisiacich od adresanta a adresáta. Battista sa naopak vyjadrila k skupinám listov podľa tém a zmienených konfliktov, ktoré ich spájajú.

V rámci medzinárodných pomerov, na ktoré reflektujú rôznorodé listy v zbierke, možno určiť tri hlavné okruhy v priestore strednej Európy – Bavorsko, Uhorsko a Poľsko. Pri všetkých dokumentoch pritom môžeme pozorovať rodinné prepojenie s Kunigundou,⁶ predstavujúcou adresanta, no i adresáta. Pomer týchto vzťahov v jednotlivých dochovaných formulároch záleží od konkrétnej osoby a presné počty s menami subjektov ilustruje **Tabuľka 1**.

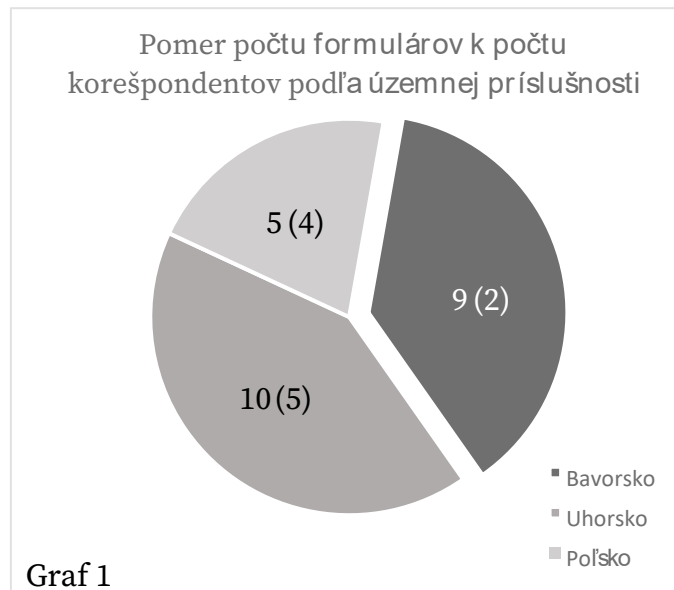

Tabuľka 1

Už na prvý pohľad vidieť nepomer počtu formulárov pri jednotlivých osobách. Najpočetnejšou časťou je uhorská strana, ktorá dokopy zahŕňa 10 dokumentov, nasledovaná bavorskou s 9, ktoré však pochádzajú iba od dvoch adresantov. Otázne preto je, či sa pisár pri zhotovovaní diela schválne zamerlal na záležitosti s bavorskými susedmi alebo s nimi viac ako inými príbuznými udržiavala kontakt samotná kráľovná. Pomer formulárov viažúcich sa k trom územiám je ilustrovaný v **Grafe 1**.

⁵ V origináli „*dieselbe an denselben*.“

⁶ Nie vždy ide priamo o pokrvné príbuzenstvo. Ako príklad možno uviesť Henricha XIII., manžela Alžbety Uhorskej – tety kráľovnej Kunigundy.

Bavorsko

Do bavorskej sféry napriek jej uhorskému pôvodu sme zaradiť Alžbetu Uhorskú (1236 – 1271), keďže v možnom čase písania dokumentov bola už zosobášená s wittelsbachským kniežaťom Henrichom XIII. (1235 – 1290). Pokiaľ by sme aj opomenuli uzavretie manželstva, všetky listy rozoberajú vzťahy medzi Bavorskom a Českým kráľovstvom, ktoré bavorská vojvodkyňa označuje ako „*propinquitas terrarum*“, teda „*blízke krajiny*“.⁷ Okrem zdvorilostných formuliek využívaných v korešpondencii v tomto období vidíme ako zaujímavý prvok včlenené biblické ponaučenie, ktoré je dosadené za účelom podporenia argumentu v snahe docieľiť uzmiernenie a obnoviť priateľské vzťahy medzi manželmi oboch žien. V obsahu 3 listov, ktoré sú datované do roku 1267, možno pozorovať vývoj žiadosti vojvodkyne, kde najprv prosí českú kráľovnú o zásah do nepriaznivých medzinárodných pomerov, pričom má dôjsť k založeniu dobrých vzťahov.⁸ Neskôr je táto prosba preformulovaná – Kunigunda sa má prihovoriť o oživenie týchto „*dobrých vzťahov*“.

Podľa tretieho listu mali byť krajiny prepojené nepretrhnutelným putom.⁹

Zaujímavou je korešpondencia s manželom Alžbety, teda nepokrvným príbuzným, ktorý sa však napriek tomuto ocitá v počte listov v zbierke na druhom mieste, hneď za Přemyslom Otakarom II. Z celkového počtu 5 figuruje v 3 ako adresant a v 2 identifikovaných

⁷ Pri preklade môže byť použitá aj forma „*príbuzné krajiny*“, ktorá by mohla poukazovať na historické prepojenie a premenlivosť hraníc na rozhraní týchto krajín.

⁸ Existuje tiež štvrtý dokument datovaný do roku 1270, v ktorom sa nachádza odkaz na smrť Bela IV. Pre plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 280, č. 34.

⁹ Tento výrok môže priamo ukazovať na biblické ponaučenie, no v teórii tiež môže naznačovať snahu o dosiahnutie sobáša medzi rodinami.

F. Palackým ako adresát.¹⁰ Na príklade Kunigundiných a Henrichových listov cítiť rozdiely medzi písomným prejavom muža a ženy. Napriek tomu, že samotní adresanti pravdepodobne neskonštruovali tieto listy a mali k dispozícii pisárov, ktorí boli v období stredoveku tomuto umeniu učení, vidíme badateľné rozdiely. Kráľovná – žena píše viac menej zdvorilostné odpovede, v ktorých nezmieňuje detaily. Časté je pre ňu slovo „*karissimus*“ (drahý/najdrahší) pri opise rodiny, čo sa prejavuje aj v korešpondencii s inými i vzdialenejšími príbuznými. Naproti tomu je toto slovo do vojvodových listov inkorporované iba raz, pri opise jeho vlastnej ženy.¹¹ Pri dvoch listoch možno postupnosť overiť datovaním narodenia spoločnej dcéry Kataríny Wittelsbachovej – v prvom opisuje vojvoda svoju ženu „v krčoch“¹² a pri druhom informuje o narodení dcéry. Ak by sme sa opierali o tieto informácie, môžeme s pomerne vysokou presnosťou datovať prvý list medzi 6. – 7. jún 1267 v závislosti od dĺžky pôrodu.¹³ Pri treťom liste chýba presný časový údaj, no vďaka použitej formulke „*liberorum vestrorum*“¹⁴ (vašich detí) ho možno posunúť do obdobia po roku 1269 alebo 1271, keď sa Kunigunde a Přemyslovi narodili druhá dcéra Anežka (1269 – 1296) a syn Václav (1271 – 1305).¹⁵

Mapa 1

Pri hľadaní zámienky alebo dôvodu ku korešpondencii sa stačí zamerať na vzťahy Čiech a Bavorska od polovice 13. storočia. V roku 1255 sa odohralo prvé wittelsbachovské delenie územia, v ktorom si bratia Ľudovít II. a Henrich XIII. prvýkrát rozdelili územie, na ktorom tento rod vládol od roku 1180.¹⁶ Výbojná politika českého kráľa viedla ku komplikácii vzťahov krajín ešte pred jeho korunováciou počas boja o babenberské dedičstvo. Nedá sa však hovoriť iba o ambicióznosti Přemysla, ale aj samotných Wittelsbachovcov, ktorých moc sa v polovici storočia rozrastala a začínala predstavovať potenciálnu hrozbu po udelení

¹⁰ PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 286.

¹¹ „...*karissima uxor nostra*...“ Plný text pozri Tamže, s. 278, č. 30.

¹² Výraz používaný pre vyjadrenie pôrodu. „...*Sane cum praefata consors nostra jam parturiens in immensis doloribus urgeatur et sit anxia vitae suae*,...“ Plný text pozri Tamže, s. 278, č. 29.

¹³ Vzhľadom na častú nedbanlivosť faktov a chýbajúce/mylné údaje pri dátumoch narodenia a smrti ženských potomkov sa nedá tvrdiť, že sa jedná o fakt.

¹⁴ „...*Ceterum non dubitetis, quin bonum statumg vestrum ac liberorum vestrorum et persone vestre sospitatem sincerissime diligamus et toto cordis desiderio adoptemus*.“ Plný text pozri Tamže, s. 277, č. 27.

¹⁵ Do úvahy tiež treba zobrať možnosť, že v roku 1267, do ktorého Palacký udáva možný pôvod, bolo nažive okrem dcéry Kunigundy Přemyslovny (1265 – 1321) aj iné z kráľovských detí, ktoré sa nedožilo dospelosti.

¹⁶ NOVOTNÝ, Lukáš. *Bavorsko. Stručná historie států*. Praha: Filozofická fakulta UJEP, 2012, s. 21-40.

správcovstva nad územím Rakúska.¹⁷ Konflikt zachytávajú viaceré kroniky, o narušení pohraničných pomerov hovorí napríklad *Dalimilova kronika* opisujúca výpady Bavorov na české územia.¹⁸ Prvým konfliktom v roku 1251 bola otvorená epocha neutíchajúcich výbojov na ďalšie dve desaťročia. Problémovým sa stalo najmä územie Dolného Bavorska tvoriace cíp zasahujúci do území krajín českej koruny medzi oblasťami Čiech a Rakúska. Ilustrované je na **Mape 1**.

Do konfliktu sa nepriamo zapojilo aj Uhorsko, ktoré sa stalo spojencom Henricha XIII., i keď mu v konečnom dôsledku neposkytlo zdroje v podobe vojska, čo bolo zrejme spôsobené nevôľou narušiť ťažko budované vzťahy s Přemyslom Otakarom II. alebo zamestnaním mongolskou hrozbou. Proti politike Bela IV. sa však postavil jeho syn Štefan, ktorý po smrti otca obnovil boje proti Česku. Do týchto sa napokon zapojil aj dolnobavorský vojvoda.

Po uzatvorení viacerých dočasných mierov a dohôd, ktoré znamenali zväčša straty území vydobytých českou stranou, bol v roku 1273 uzatvorený večný mier.¹⁹ Podnet na tento poskytol Henrich XIII., pričom v tomto období už bola Alžbeta Uhorská ako pokrvná príbuzná kráľovnej po smrti. Paradoxom ostáva očividný príklon k opätovnému nadviazaniu dobrých vzťahov medzi panovníkmi v listoch, no opačné konanie na pohraničných územiach a pri organizácii výpadov a bitiek.

Uhorsko

Matka a oslovenia adresátiek

Vďaka svojmu arpádovskému pôvodu nie je prekvapením, že česká kráľovná udržiavala styky so svojou rodinou v Uhorsku.²⁰ Spomedzi najbližších príbuzných sa zachovali dôkazy svedčiace o korešpondencii s matkou Annou (1226 – 1285), v ktorých táto zastáva pozíciu adresovanej, pričom v oboch prípadoch ide o zdvorilostné listy²¹ datované F. Palackým do roku 1267. V poradí druhom dokumente možno vidieť časť mena istého kupca pôvodom z Opavy, sťažujúceho sa na vydrancovanie svojich majetkov. „*Hľa menovite sťažnosť, o ktorej sme sa s veľkou lútosťou dozvedeli od prítomného vystavovateľa, neposledného občana*

¹⁷ MIRVALD, Lukáš. *Sušicko – odraz česko-bavorských vzťahů ve 12. a 13. století* (bakalárska práca). Praha: 2019, s. 41-48.

¹⁸ „*V době jeho vlády, jak se hovoří, vyjžděli na lup do Čech Bavoři.*“ BLÁHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana (ed.). *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Svoboda, 1977, s. 154.

¹⁹ MIRVALD, L. *Sušicko*. s. 50-53.

²⁰ Pojem „Uhorsko“ má v tomto prípade za účelom zahŕňať i državy ako Mačvu, teda oblasti pôsobenia členov Arpádovcov.

²¹ Ani jeden z menovaných formulárov obsahom nezasahuje do významnejších stredoeurópskych udalostí druhej polovice 13. storočia, pričom ich väčšinu tvoria zdvorilostné formulky a informácie o stave rodiny.

nášho najmilšieho pána a manžela, Al. z Opavy, pretože tomuto vo vašej krajine odňali istí z vašich magnátov neobvykle veľké množstvo hnutelných a nehnuteľných majetkov, ktorých hľadaniu, akokoľvek veľké náklady vynaložil, nemohol získať naspäť.“²² Kráľovná ďalej nabáda svoju matku ku konaniu a prípadnému odškodneniu tohoto kupca, označujúc uhorské územie ako „vaša krajina“ napriek Anninmu pôsobeniu a titulu mačvianskej pani.

Uhorská princezná však ani zďaleka nie je jedinou korešpondentkou. Slovmi „*mater et domina*“ (matka a pani) je vo formulároch oslovovaná Mária Laskarina (1206 – 1270), kráľovná Uhorska.²³ Toto pomenovanie je pritom stále pre všetky 3 listy spájané s Kunigundinou starou matkou, no nie je obmedzené iba na tieto. Rovnaké oslovenie sa nachádza v Anninom vyššie zmienenom liste, je však ojedinelé, keďže pre Kunigundinu matku je používaná formulka „*mater karissima*“ (drahá matka), vďaka čomu tieto dve ženy môžeme rozlíšiť i v korešpondencii s Belom IV.²⁴ V prípade Alžbety Kumánskej (1244 – 1290), manželky Štefana V. (1239 – 1272) možno pozorovať iné, no stále familiárne označenie „*soror karissima*“ (drahá sestra).²⁵ Pri všetkých týchto sa pritom dá skôr hovoriť o cielenej stredovekej formulácii než špeciálnom označení osôb, s ktorými by kráľovná mala výnimočne blízky vzťah.

Listy starému otcovi

Jedným z opakujúcich sa motívov sú deti a tehotenstvo, ako v prípade listu adresovanému samotnému Belovi IV. (1206 – 1270), kráľovi Uhorska a Kunigundinmu starému otcovi. Potomok vyvolávajúci u kráľovnej potešenie by v tomto prípade mal byť Ondrej (1268 – 1278), neskorší vojvoda Slavónska. Podstatnejšou časťou dokumentu je však zmienka o neprijatí veľvyslancov Kunigundinej matky Přemyslom Otakarom II. Dôvod,

²² „*Ecce enim ex querimonia lacrymabili valde cognovimus praesentium exhibitoris, non ultimi civis carissimi domini et mariti nostri, Al. de Opavia, quod in terra vestra quidam de vestris comitibus ipsum magnis et multis rebus ipsius spoliaverunt enormiter mobilibus et immobilibus; quas requirendo, quamvis magnas expensas fecerit, rehabere non potuit usque modo.*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 281-282, č. 38. K tomuto drancovaniu mohlo podľa Palackého dôjsť v Haliči.

²³ „*Visitatione litterarum vestrarum consolante, mater et domina, in quibus cognovimus vos bene valere et congaudere salutis nostre ac filie nostre karissime, dignas vestre dilectioni grates referimus, condolentesque singulis et universis vestris incommodis, que sicut mandastis nobis, per regem St.*“ Plný text pozri Tamže, s. 283, č. 43.

²⁴ Podľa F. Battisty sú v tomto dokumente spomínaní veľvyslanci odosielateľkinej matky, Anny. „*Quod autem nunciastis nobis inquiri a domino et marito nostro karissimo, cur nuncios et legationes karissime domine et matris nostre non libenter recipiat: sine eiusdem requisitione super hoc vobis brevis sit responsio, quod si eadem domina et mater nostra karissima, quemadmodum vos et alii nostri carnales facitis, dominum nostrum et maritum alloquiorum graciosis et favorabilibus legationibus visitaret, scimus equidem veracissime, quod hoc per omnia fore gratum.*“ BATTISTA, F. *Italian Rhetoric*, s. 154.

²⁵ „*Instet igitur vestra bonitas, soror karissima, ut procurante vestro suffragio idem frater karissimus noster revocatus, karissime domine et matris nostre ac aliis nostris carnalibus, favoric et gratie reformetur.*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 284-285, č. 46.

prečo tomu tak bolo, uvedený nie je, preto vzhľadom na datovanie do roku 1267 možno iba pojednávať o prekážkach, ktorými mohli byť súdobé potýčky s Bavormi či prípravy na križiacku výpravu.²⁶ Práve na túto nadväzuje ďalší z listov adresovaných uhorskému kráľovi o rok neskôr, podľa ktorého sa český kráľ nachádza na ceste z Pruska.

Pri príležitosti križiackej výpravy Přemysla Otakara II. sa naskytá pohľad do skutočného rozsahu sobášnej politiky, ktorou Belo IV. v 13. storočí previazal Uhorsko s ostatnými štátmi strednej Európy. Viaceré poľské kroniky totiž hovoria o útokoch Čechov na kresťanov počas cesty na Pobaltie, čo spôsobilo zhoršenie vzťahov Čiech s poľskými kniežatstvami. K uzmierneniu dochádza práve vďaka Kunigundinej sestre Gryfine (1248 – 1309), ktorá mala za manžela poľské knieža Leška Čierneho (1241 – 1288) a svätej Kunigunde (1234 – 1292), manželke Boleslava V. Hanblivého (1226 – 1279), a sestre Kunigundinej matky Anny.²⁷

Okrem českých a bavorských spojencov si takto uhorský kráľ pripútal Poľsko a vytvoril akúsi záchrannú sieť príbuzenských vzťahov, ktoré by v prípade vypuknutia konfliktu boli schopné jednať diplomaticky alebo si navzájom poskytnúť pomoc.

Tretí dokument nepoukazuje na žiadne viac či menej významné udalosti 13. storočia a svojím obsahom má podľa F. Battisty informovať Bela IV. o dobrom stave svojej rodiny.²⁸ Pri tomto dokumente poskytuje datovanie G. Wenzel, pričom formulka „*filia nostra*“ korešponduje s počtom preživších detí v udávanom roku 1267.²⁹ Kunigunda Přemyslovna sa páru narodila v roku 1265, ďalšia dcéra Anežka a syn Václav až v rokoch 1269 a 1271.³⁰

Kráľ starý a kráľ nový

Medzi dva podstatné konflikty s dopadom na českú kráľovnú patrili vnútroštátne nezhody medzi Belom IV. a Štefanom V. a vojna o babenberské dedičstvo, ktorá sa v neskoršom období zmenila na súperenie nového uhorského a českého kráľa. Na rozdiel od bavorskej strany sa tak pri listoch uhorských predstaviteľov nejde o ucelenú tému ale viacero riešených problémov.

Vzťahy Arpádovcov boli od 60. rokov 13. storočia výrazne naštrbené vďaka opakovaným bojom medzi otcom a synom. Do týchto sa zapojili aj najbližší príbuzní českej

²⁶ HERUCOVÁ, Angelika. Vojna o babenberské dedičstvo a Štefan V. In *Historický časopis*. Bratislava: 2017, roč. 65, č. 1. s. 3-24.

²⁷ Tamže.

²⁸ BATTISTA, F. *Italian Rhetoric*, s. 154-155, č. 19.

²⁹ WENZEL, Gusztáv (ed.) *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus = Árpádkori újokmánytár, 1261-1272, vol. III*. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akademiai, 1867, s. 163, č. 107.

³⁰ Je nutné zobrať do úvahy možnosť, že v roku 1267 boli nažive viaceré deti, keďže Přemysl Otakar II. a Kunigunda mali podľa istých zdrojov až 5 detí, pričom dospelosti sa dožili iba 3 vyššie spomínané. Datovanie by v tom prípade nebolo správne.

kráľovnej – menovite jej matka Anna, ktorá mala v roku 1264 vziať na územie Sedmohradská s vojskom,³¹ a jej brat Belo, ktorý figuroval na strane Bela IV., a to dokonca na čele jednej z jeho armád.³² Počas rozbrojov bola posilňovaná pozícia mladšieho syna Belu IV. – Bela (1249 – 1269) na úkor Štefana, ktorý už od roku 1262 disponoval titulom mladého kráľa.

V rovnakom roku umiera otec Kunigundy, Rastislav Michailovič (1227 – 1262), a územia, ktoré dovtedy spravoval boli rozdelené medzi jeho dvoch synov. Michal (? – 1268/70/71) ako starší brat dostal do správy oblasť Bosny a Belo (? – 1272) Mačvu.³³ Korešpondencia s jedným alebo druhým z nich pritom v zachovanej zbierke chýba, no na existenciu listov odkazuje formulár adresovaný Štefanovi V. datovaný do roku 1271, v ktorom kráľovná prosí o odpustenie svojmu bratovi, ktorý jej údajne písal listy.³⁴ Vzhľadom na datovanie by malo ísť o mladšieho brata Bela.³⁵ Dokument s veľmi podobným obsahom – prosbou o prepáčenie bratovi a prihovorenie sa u rodiny, prináleží Alžbete Kumánskej.

Vďaka Kunigundinmu vyjadreniu „*filie nostre*“ (naše dcéry)³⁶ možno spresniť jeho datovanie, a teda analogicky i datovanie druhého formulára na prvú polovicu roka 1271.³⁷ Tieto listy mohli podporiť rozhodnutie nového uhorského kráľa vymenovať Bela Mačvianskeho za bána Mačvy.³⁸ Čo sa týka nedôvery k svojmu synovcovi, táto pravdepodobne pramenila z hrozby prevzatia vlády, keďže sa Belo stal po smrti svojho brata najbližším mužským príbuzným Štefana V. Tento postup naznačoval tiež údajný útek jeho matky Anny do

³¹ PALKO, Jakub. Uhorsko-české vzťahy v rokoch 1270 – 1272. In *Opus tessellatum. Historia nova 14*. Bratislava: Stimul, 2017, s. 7-33.

³² HUBER, Alfons. *Studien über die Geschichte Ungarns im Zeitalter der Arpaden*. Viedeň: Adolf Holzhausen, 1883. s. 23-40.

³³ FONT, Márta. Rostislav, dominus de Macho. In *Стефан Првоченчани и његово доба (Stefan the First-crowned and his Time)*. Collection of Works, vol. 42. Belehrad: Institute of History, 2020, s. 309-328.

³⁴ „*Vestri nobis retulerunt nuncii conquerentes ex parte vestra de karissimo fratre nostro, cuius eciam scripta et nuncium recepimus, conquerentem nobis cum lacrimis, quod omni affectu et desiderio cordis plene fidelitatis et constancie vobis potius quam alicui alteri usque in mortem paratus servire nuncquam desisteret, dummodo in suis angustiatus necessitatibus, que proh dolor multe et magne sunt, vestro favore et auxilio foveatur.*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 284, č. 45.

³⁵ Michal by v roku 1271 už mal byť po smrti, chýbajú však presné údaje. Wertner hovorí, že sa „*po ňom stratila stopa*“ a udáva, že Klaič datuje jeho smrť už do roku 1268. WERTNER, Moritz. Boris und Rostislav. Beitrag zur Geschichte der russisch-polnisch-ungarischen Beziehungen. In *Vierterjahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie*. Berlin: Carl Heymanns Verlag, 1889, roč. XVII, s. 178-194.

³⁶ „*Dilectioni vestre, soror karissima, sincerissime regraciamur, quod nos vestris litteris et nuncio dignata estis affectuosissime salutare, de nostra salute et filie nostre karissime sospitate congaudentes.*“ Plný text pozri: PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*. s. 284-285, č. 46.

³⁷ Syn Václav sa narodil 27. septembra 1271, dokumenty preto možno zaradiť do prvých 8 mesiacov roka, prípadne do roku 1270 po smrti Bela IV.

³⁸ Tento akt sa udial až po uzatvorení mierovej zmluvy medzi Štefanom V. a Přemyslom Otakarom II. v Bratislave v tomže roku.

Čiech spolu s korunovačnými klenotmi.³⁹ Napokon bol Belo kvôli pretrvávajúcej obave z možného prevratu v roku 1272 po nástupe Ladislava IV. (1262 – 1290) zabitý.

Do zbierky patrí aj list datovaný do roku 1271 s nejasným adresátom. Tým by podľa F. Palackého mohol byť bavorský vojvoda Henrich XIII. alebo uhorský kráľ Štefan V.⁴⁰

Podľa prekladu obsahu od F. Battisty možno konštatovať, že dokument má za účelom sprostredkovať možnosť diplomatického stretu medzi manželom kráľovnej a adresátom.⁴¹ Pozdravované sú tiež deti páru,⁴² rovnako ako žena nazývaná analogicky k listu Alžbete Kumánskej „*soror karissima*“ (drahá sestra). Využitie je tiež spojenie „*fideles barones*“⁴³ (verní magnáti), ktoré má označovať reprezentantov, ktorí majú byť účastníkmi stretnutia. Prihliadajúc na všetky tieto informácie možno dedukovať, že šlo o mierové rokovanie v Bratislave zo dňa 2. júna, ktoré sa konalo za prítomnosti malého počtu legátov na oboch stranách. Toto bolo výsledkom obnovených bojov medzi Přemyslom Otakarom II. a Štefanom V., ktorého vyvrcholením bola smrť českého kráľa v roku 1278. Táto udalosť tiež súvisí s predchádzajúcimi zmienkami Kunigundinho brata, ktorému bol po uzavretí mieru medzi kráľmi udelený oficiálny titul bána Mačvy.⁴⁴

K otázke „*domini M.*“

O Kunigundinom bratovi pojednávajú aj 2 z 3 dokumentov adresovaných kráľovnej Márii Laskarine, pričom tieto podľa F. Palackého a G. Wenzela nasledujú chronologicky po sebe. Pri prvom, vzhľadom na kondolencie a prísľub ochrany pred „*regem St.*“⁴⁵ (kráľa St. – Štefana V.), musí ísť o dokument prináležiaci do obdobia po smrti Bela IV. Vďaka dátumom úmrtia kráľovského páru možno určiť celkom presné časové rozmedzie napísania – 3. máj až 16. júl 1270. Počas tohoto obdobia mal byť brat českej kráľovnej prenasledovaný a F.

³⁹ Mnohí historici sa zhodujú, že sa nešlo o pravé korunovačné klenoty. Túto teóriu podporuje korunovácia Štefana V. krátko po smrti otca, počas ktorej sa dané bohatstvo ešte nachádzalo v rukách Anny. PALKO, J. Uhorsko-české vzťahy, s. 7-33.

⁴⁰ G. Wenzel za adresáta označuje uhorského kráľa Štefana V.

⁴¹ BATTISTA, F. *Italian Rhetoric*, s. 162, č. 28.

⁴² Oba manželské páry mali v tomto období viac ako 2 potomkov.

⁴³ „*Verum quia scripsistis aliquando dilecto domino nostro et marito, super habendo secum personaliter colloquio, ad confendum que mutuo nose contingerent alterutrum ardua negocia, vel saltem ut hec eadem pertractarentur per suos et vestros fideles barones missos a latere vestri hinc et inde, si convenire occupati forsitan personaliter non possentis,*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 286, č. 49.

⁴⁴ Podľa J. Fineho Van Antwerpa je otázne odkedy možno toto územie nazývať banátom. FINE VAN ANTWERP, John. *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2000, s. 170-184.

⁴⁵ „*Visitatione litterarum vestrarum consolante, mater et domina, in quibus cognovimus vosd bene valere et congaudere salutem nostre ac filie nostre karissime, dignas vestre dilectioni grates referimus, condolentesque singulis et universis vestris incommodis, que sicut mandastis nobis, per regem St. machinantem vobis malum quomodolibet disponuntur.*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 283, č. 42.

Battista hovorí o prosbe o odpustenie chyby uhorskou kráľovnou.⁴⁶ Meno osoby, ktorej má byť odpustené je analogicky k predchádzajúcemu listu označené skratkou „*karissimi fratris nostri domini M.*“⁴⁷ (nášho drahého brata, pána M.), pričom táto je F. Battistou prekladaná ako meno Kunigundinho brata Michala, ktorý by však už v roku 1270 mohol byť po smrti. Podľa druhého výkladu mohlo ísť o skratku „*dominus M.*“ nie ako meno, ale titul v znení „*dominus Machowiae*“ – „pán Mačvy“, ktorým v roku 1270 bol mladší z bratov českej kráľovnej, Belo Mačviansky. Rovnako treba do úvahy zobrať kontext listu, a to možnú chybu, ktorej sa daná osoba mala dopustiť. Do smrti Bela IV. stáli a bojovali vojvodovia z Mačvy, Rostislav aj jeho dvaja synovia pri konflikte so Štefanom na strane uhorského kráľa. Po jeho smrti sa však Belo pridá na stranu Štefana V. napriek úteku svojej matky Anny. Mohol tento krok v očiach kráľovnej Márie byť vnímaný ako zrada?

Ak by bola následnosť ďalšieho dokumentu pravdivá, vyvracala by túto teóriu. Keďže je však dielo *Formuláre kráľovnej Kunigundy* práve formulárovou zbierkou, mohlo byť pisárom prispôsobené podľa vôle, čo nám dovoľuje pátrať a pochybovať o uvedených údajoch. Podľa tretieho listu by v tom istom roku mal Kunigundin brat prestať byť prenasledovaný, z čoho sa kráľovná raduje. Ak by však mohol byť dosadený do iného časového rozmedzia, do úvahy by pripadal aj rok 1266/1267, keď bola medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom podpísaná mierová zmluva a zložená prísaha v Ostrihome. V tejto sa zaviazali k rozdeleniu Uhorska a samostatnej vláde s vlastnou kanceláriou.⁴⁸ Súčasťou mieru pritom bola aj osoba Bela Mačvianskeho, účastníka konfliktu na strane uhorského kráľa. Tomu sa ako jedinému z veliteľov vyššie spomenutého vojenského stretu podarilo útekem zachrániť život,⁴⁹ čo mohlo vyprovokovať prenasledovanie zo strany kráľoviča s trvaním po uzatvorenie prímeria.

Pokiaľ by sme útek z bojiska chápali ako danú „chybu“, ktorej sa mal „*dominus M.*“ dopustiť, mohli by tieto dva formuláre byť považované za jedny z najstaršie datovaných v zbierke. Ak tieto boli poslané českou kráľovnou, nasvedčovalo by to tomu, že dokumenty nepochádzajú z obdobia od roku 1267, ako uvádza vo svojej publikácii Palacký, ale

⁴⁶ BATTISTA, F. *Italian Rhetoric*, s. 154-155, č. 19.

⁴⁷ „*Verum quia patet relatione scriptorum vestrorum de infortunio karissimi fratris nostri domini M., ne videamur vestram dilectionem offendere, nec non petere pro eodem, sicut in prioribus litteris, nostrum vobis aperimus animum, suppliciter insistentes pro eiusdem pace et commodo reformandis.*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 283-284, č. 43.

⁴⁸ HERUCOVÁ, Angelika. Vojna o babenberské dedičstvo a Štefan V. In *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 1. s. 3-24.

⁴⁹ HUBER, A. *Studien*, s. 23-40.

najstaršie možno datovať približne do roku 1265/1266.⁵⁰ Zásadnou otázkou teda zostáva, koho možno považovať za „dominus M.“, a čo bola chyba, ktorej sa mal dopustiť.

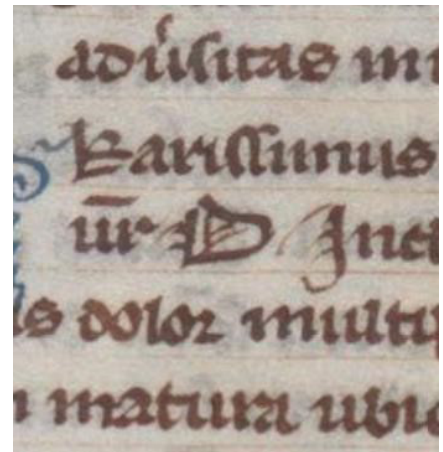
Poľsko

Poslednú rozoberanú časť formulárov spája boj o poľských spojencov medzi Arpádovcami a Přemyslovcami, kde sa Kunigunda, česká kráľovná s uhorským pôvodom, ocitá na pomedzí súperiacich rodov. Samotné dokumenty sa tiež viažu k niekoľkým, už aj spomenutým, konfliktom, pričom vykazujú prvky analogické k spisbe celej zbierky.⁵¹

Dcéry Bela IV.

K početným menovaným príbuzným, ktorých údajná korešpondencia je súčasťou zbierky, patria tiež ďalšie kráľovne tety z matkinej strany – Yolanda Poľská (1235 – 1298)⁵² a svätá Kunigunda (1234 – 1292), tiež nazývaná Kinga.⁵³ Obe tieto svätice boli v rámci zahraničnopolitických záujmov Bela IV. zosobášené s poľskými kniežatami, menovcami – Yolanda s Boleslavom VI. Pobožným (1225 – 1279) a Kinga Boleslavom V. Hanblivým (1226 – 1279), čo ich vďaka spojenectvu s Uhorskom v časoch konfliktov stavalo do nepriateľskej pozície voči českým krajinám a Přemyslovi Otakarovi II.

Práve týmito zväzkami mala byť na území Poľska vytvorená opozícia českému prepojeniu so sliezskymi kniežatami, ktoré tu dominovalo ešte v prvej polovici 13. storočia.⁵⁴ Napriek očividnému súpereniu je však obsahom listu svätej Kingy, adresovanému českej kráľovnej, žiadosť o poskytnutie vojenskej pomoci uhorskému kráľovi. Samotný text obsahuje niekoľko zaujímavých prvkov, medzi ktoré patrí chybné alebo možno falošné označenie uhorského kráľa ako „*D. inclitus Ungarorum rex*“.⁵⁵ Okrem zjavnej zámeny mena, ktorá pre dokumenty tohto charakteru nie je výnimočná, pritom existujú dva náhľady na toto písmeno. Prvý prezentoval sám Palacký, ktorý

⁵⁰ Mierová dohoda bola podpísaná 23. marca 1266. Do úvahy však treba zobrať, že daná bitka sa konala skôr a rýchlosť komunikácie bola v 13. storočí obmedzená.

⁵¹ Ako príklad možno uviesť označovanie osôb prvým písmenom mena.

⁵² Historikmi tiež označovaná menom Yolanta, Yolenta a Helena.

⁵³ Pre účely tejto štúdie bude pre túto Arpádovkyňu používané práve toto meno kvôli odlíšeniu od jej menovkyne, českej kráľovnej Kunigundy.

⁵⁴ MICHALSKI, Maciej. Błogosławiona Jolenta refleksja historyczno-hagiograficzno-historiograficzna. In STRYNYIAK, Dariusz – JANIAK, Tomasz (ed.). *Franciszkanie konwentualni i klaryski w Wielkopolsce od XIII do XIX wieku*. Gniezno: 2006, s. 71-82.

⁵⁵ D., slávny kráľ Uhorska.

do textu formulára vpisuje „B“ s poznámkou, v ktorej odkazuje na ďalšie čítanie – „O“. S druhou, po pozornom náhľade prijateľnejšou možnosťou prišla až v poslednom desaťročí F. Battista, ktorá toto označuje ako „D“.⁵⁶ Rozoberaná časť textu prameňa je pre ľahšiu predstavu ilustrovaná obrazovým materiálom, ktorý je výňatkom z konkrétneho manuskriptu uloženého vo Viedni.⁵⁷ Nutné je tiež poznamenať, že vzdialene pripomína písmeno „B“ a mohlo teda ísť o chybu pisára.

Palacký tento dokument vsádza do roku 1267, no ako pri niektorých ďalších neistých dodáva za rokom „?“.⁵⁸ Konkrétne datovanie sťažuje dlhodobý charakter bojov Bela IV. a Štefana V., ktorých sa list dotýka zmienkou o konflikte, pri ktorom by český kráľ mal asistovať svojmu uhorskému susedovi. Je však možné pochybovať o takto neskorom napísaní, keďže aj v českom registári nájdeme zmienku o uzatvorení mieru medzi kráľom a jeho synom z 23. marca 1266.⁵⁹ Medzi menovanými, na ktorých sa dohoda vzťahuje, sa pritom nachádzajú aj český panovník, Kunigundina matka Anna či jej brat Belo Mačviansky. V texte formulára tiež nachádzame zmienku o spoločnom adresovaní prosby manželským párom: „*píšeme spolu s našim drahým pánom a milovaným mužom*“.⁶⁰ Toto je zaujímavé z dlhodobého hľadiska, pretože od roku 1273, teda po smrti oboch spomínaných uhorských panovníkov, nadväzuje Boleslav V. spojenectvo aj s Přemyslom Otakarom II.⁶¹

Predmetom druhého dokumentu je žiadosť o návštevu sestry Gryfíny (1248 – 1309), ktorá je adresovaná nielen Yolande ako adresátke, no má byť povolená i jej mužom a „*drahou sestrou, vojvodkyňou Krakova, našou tetou*“.⁶² Toto okrem iného utvrdzuje váhu slova krakovskej kňažnej, ktorá podľa slov M. Homzu tvorila spolu so sestrami Yolandou a Konštanciou (1237 – 1276) jednu z politických línií koordinujúcich zahraničnú politiku orientovanú v prospech Uhorska. Naproti nim sa sestra českej kráľovnej Gryfína prikláňala k pročeskej strane a to aj napriek svojmu manželstvu s Leškom II. Čiernym (1241 – 1288), spojencom uhorského kráľa.⁶³

⁵⁶ BATTISTA, F. *Italian Rhetoric*, s. 186, č. 60.

⁵⁷ Dokument je prístupný online na stránkach Österreichische Nationalbibliothek, konkrétny úryvok pochádza z 56. strany digitalizátu.

⁵⁸ PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 279, č. 33.

⁵⁹ EMLER, Josef (ed.) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, II, 1253-1310*. Pragae: Typis Gregerianis, 1882, s. 198-199, č. 513.

⁶⁰ „...una cum dilecto domino et marito nostro karissimo scribimus, ortamus et supplicamus dilectioni vestre, quatenus compacientes insolitis et iniustis serenissimi domini et patris vestri ac nostri dolorum persecucionibus inducere monitis...“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 279, č. 33.

⁶¹ HOMZA, Martin. Svätá Kunigunda a Spiš. In GLADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (ed.). *Terra Scepu-siensis. Stav bádania o dejinách Spiša*. Levoča – Wrocław: Kláštorisko n.o., 2003, s. 389-402.

⁶² „...quatenus causa nostre dilectionis inducere per vestras litteras dignemini dominam et sororem vestram karissimam ducissam Cracoviensem, materteram nostram...“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 285, č. 48.

⁶³ HOMZA, M. Svätá Kunigunda. s. 381-408.

Listy poľským kniežatám

Dve kniežatá, s ktorými podľa formulárov mohla mať česká kráľovná kontakt, sú Henrich IV. Probus (1258 – 1290) a Vladislav I. Opolský (1225 – 1281). Prvý z dvojice tvoril ako vrocavské knieža podstatnú súčasť kráľovského dvora a jeho spojencov, pričom mal počas dospievania stráviť istý čas priamo na ňom a byť vychovávaný pod vplyvom Přemysla Otakara II.⁶⁴ Toto sa malo udiť po smrti jeho prvého poručníka, salzburského arcibiskupa Vladislava, o čom hovorí tento list.

Tento prvýkrát Kunigunde pripísal M. Hansiz,⁶⁵ proti čomu sa postavil Palacký, ktorý ako odosielateľa uvádza českého kráľa. Po bližšom náhľade možno v konkrétnych frázach rozoznať nielen predmet, no i adresanta, čo potvrdzuje výskum Palackého, ktorý tiež datuje tento dokument do roku úmrtia Vladislava. Jedným z hlavných ukazovateľov je označovanie zosnulého slovami „*W., ctihodný arcibiskup nášho otca, drahý strýko...*“⁶⁶ Napriek tomu, že samotný list nepochádza z kancelárie kráľovnej, súvisí s osobou Henricha IV. ešte jeden dokument, ktorý je Kunigunde adresovaný jej manželom. Okrem toho, že nad mladistvým kniežaťom preberá ochranu, ukladá ho do starostlivosti svojej ženy, ktorá sa o neho mala starať „*tamquam filium nostrum*“ teda „*tak ako o nášho syna*“.⁶⁷ Či bol vzťah k sliezskeму kniežaťu takto vrúcny alebo má dokument povahu predlohy, ktorá mala tento pocit iba navodiť, prítomnosť Henricha na českom dvore a jeho výchova k přemyslovským ideálom bola opísaná viacerými historikmi.⁶⁸

Henrich IV. zohráva rolu aj pri ďalšom formulári, ktorého obsahom má byť dohoda medzi Kunigundou a Vladislavom I. Opolským z roku 1279, teda rok po smrti českého kráľa, keď sa už kráľovná vdova mala nachádzať v Opave. Tá je svojím centrom veľmi blízka mestu Opole v hornom Sliezsku, v ktorom v tomto období zastával kniežaciu pozíciu bývalý spojenec zosnulého Přemysla Otakara II. Zmier medzi Vladislavom a Kunigundou mal byť

⁶⁴ BAR, Přemysl. Král a kníže. Přemysl Otakar II. a Jindřich IV. Probus. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno: 2005, č. 52, s. 57-71.

⁶⁵ HANSIZ, P. Marco. *Germaniae Sacrae Tomus II., Archiepiscopatus Salisburgensis Chronologice Propositus*. Augsburg: Martini Happach & Franc. Xav. Schlüter, 1729, s. 370-371.

⁶⁶ „*Quanta doloris amaritudine decessus domini W. venerabili archiepiscopi patris nostri, avunculi karissimi, qui ut audivimus, tali die in tali loco diem clausit extremum, respexitb intima cordis nostri, solum ille cogovit, qui inspector est cordium et omnium cognitor secretorum...*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 274-275, č. 23.

⁶⁷ „*...petimus cum affectu, ut quando ad vos venerit, ipsum omni favoris gratia et dilectionis senceritate tamquam filium nostrum specialem prosequi debeatis, tanto favore et benivolentia pertractantes eundem, prout honorificum nobis fuerit pariter atque vobis...*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 274, č. 22.

⁶⁸ Pozri napríklad ANTONÍN, Robert. Přemyslovští králové a slezští vévodové v době vrcholného středověku. In JEŽ, Radim – PINDUR, David (ed.). *Těšínsko v proměnách staletí. Sborník přednášek z leto 2008 – 2009 k dějinám těšínského Slezska*. Český Těšín: Matice slezská, 2010, s. 13-24; BAR, Přemysl. *Monarchie slezských Jindřichů (1201 – 1290). Politika – Paměť – Symbolika*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 75-109.

sprostredkovaný „*H. Wratislaviensem ducem*“.⁶⁹ Kráľovná teda siahla po pomoci sliezskeho kniežaťa Henricha, s ktorým mala historicky podložene pevnejšie väzby. F. Battista nazýva vo výklade listu Vladislava „*prvým bratrancom*“⁷⁰ Kunigundy, čo je však nesprávne, pretože spolu nemajú priamych príbuzných.⁷¹ Pri druhom sa adresantom stáva samotný opavský vojvoda, ktorý píše o problémoch, ktoré majú spôsobovať opavskí obyvatelia: „*A pretože kvôli Vašej absencii musíme znášať také veľké bremeno (spôsobené) ľuďmi Vašej zeme, očakávali sme už dlho Váš príchod s jedinečnou nádejou, veriac, že Vaša osobná prítomnosť by mala predsa len našej ako aj vašej zemi prinavrátiť pokoj a pohodlie.*“⁷² Toto naznačuje, že kráľovná sa v čase spísania už dlhšie nenachádzala vo svojom sídle v Opave. Nepresné datovanie obmedzené na roky 1279 – 1281, keď na konci roka zomiera Vladislav, je možné podmieniť návratom nemanželského syna zosnulého kráľa, Mikulášom I. Opavským. Tento bol v konflikte s matkou nového kráľa, pretože počas jeho neprítomnosti dostala do držby a poberala penziu za územie, ktoré bolo pôvodne udelené jemu. Ako Kunigunda, tak aj Mikuláš sa tituloval „pánom Opavy,“ pričom však hodnosť užíval už od roku 1269. Zajatie, ani presnejší dátum prepustenia ľavobočka však nepoznáme, odhadované sú roky 1279 alebo 1280.⁷³

Záver

Vďaka formulárom môžeme pozorovať komplikovanú podstatu vzťahov v strednej Európe 13. storočia, ktorú v tomto prípade prepája osoba českej kráľovnej. Napriek väčšej popularite príkladov ľúbostnej diktamíny pritom nesmieme zabúdať na ostatný obsah manuskriptu, ktorý stále ukrýva nezodpovedané otázky. Pri niektorých z listov sa podstatou problému stáva správne priradenie adresanta a adresáta, iným naopak chýba umiestnenie do kontextu dejín.

⁶⁹ „...*Omnes autem cause, que emergere videbantur ante festum pascatis, priusquam treuge per dominum H. Wratislaviensem ducem ponerentur inter nos et conpatrem nostrum sepius nominatum, mediante ipso duce Wr. inter nos et ipsum amicabiliter decidantur, nam ipsius arbitrio in premissis ex utraque parte nos decrevimus committendos...*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 314, č. 104.

⁷⁰ „*Kunhuta signs a truce in 1279 (?) with her first-cousin V. (Wladyslaw), who was Duke of Opole from 1246 till his death in 1281...*“ BATTISTA, F. *Italian Rhetoric*, s. 221-222, Appendix 4.

⁷¹ Viola, matka Vladislava I. Opolského a jej pôvod je dodnes diskutovanou a nepotvrdenou témou, je však veľmi nepravdepodobné, že by medzi českou kráľovnou a touto kňažnou mohlo existovať priame prepojenie.

⁷² „...*Et quia propter absenciam vestri, quam plurima gravamina pertulimus ab hominibus terre vestre, semper adventum vestrum cum singulari spe fuimus prestolati, credentes, quod vestra corporalis presencia tranquillitatem et commodum tam vestre quam eciam terre nostre debeat ordinare...*“ Plný text pozri PALACKÝ, F. *Über Formelbücher*, s. 316, č. 109.

⁷³ KREJČÍKOVÁ, Jarmila. Diplomatická činnosť v českém státě v letech interregna. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno: 1989-1990. s. 147-164.

Navzdory rozsiahlosti tejto problematiky formuláre úspešne poukazujú na previazanie spomínaných krajín a oblastí zahranično-politickými vzťahmi, či už spojenectvami alebo súperením. Okrem toho dielo ilustruje zapojenie českej kráľovnej v politickej sfére počas celej svojej vlády v druhej polovici 13. storočia a poukazuje na formu vzťahov medzi arpádovskými príbuznými, s ktorými Kunigunda udržiavala kontakt.

Pramene a literatúra

Pramene a edície prameňov

- BLÁHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana (ed.). *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Svoboda, 1977, 241 s.
- EMLER, Josef ed. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, II, 12531310*. Pragae: Typis Gregerianis, 1882, 1488 s.
- Gesellschaft für ältere deutsche Gesichtskunde. *Deutsche Chroniken und andere Gesichtsbücher des Mittelalters. Band 6*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1909, 276 s.
- HANSIZ, P. Marco. *Germaniae Sacrae Tomus II., Archiepiscopatus Salisburgensis Chronologice Propositus*. Augsberg: Martini Happach & Franc. Xav. Schlüter, 1729, 1082 s.
- HEILMANN, Johann (ed.). *Geschichte Bayerns*. Regensburg: G. Joseph Manz, 1853, 274 s.
- MENDL, Bedřich: *Listy královny Kunhuty královi Přemyslovi*. Praha: Emporium, 1928, 67 s.
- PALACKÝ, František. *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte: nebst Beilagen: ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII, XIV und XV Jahrhundert*. Prague: Kronberger und Řivnač, 1842-1847, 368 s.
- WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus = Árpádkori újokmánytár, 1261-1272, vol. III*. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akademiai, 1867, 382 s.

Literatúra

- ANTONÍN, Robert. Přemyslovští králové a slezští vévodové v době vrcholného středověku. In JEŽ, Radim – PINDUR, David (ed.). *Těšínsko v proměnách staletí. Sborník přednášek z leto 2008 – 2009 k dějinám těšínského Slezska*. Český Těšín: Matice slezská, 2010. s. 13-24.
- BAR, Přemysl. Král a kníže. Přemysl Otakar II. a Jindřich IV. Probus. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno: 2005, č. 52. s. 57-71.
- BAR, Přemysl. *Monarchie slezských Jindřichů (1201 – 1290). Politika – Paměť – Symbolika*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 75 – 109.
- BATTISTA, Francesca. *Italian Rhetoric and Courtly Love in the Formulary of Queen Kunhuta. A critical Edition of the Letter Collection of Magister Bohuslav with an English Introduction (Codex Vindobonensis Palatinus 526)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2016, 273 s.
- JAHN, Wolfgang, LANKES, Christian a BROCKHOFF, Evamaria (ed.). *Bayern – Ungarn tausend Jahre*. Augsberg: Haus der Bayerische Geschichte, 2001, 407 s.
- DRÁBIKOVÁ, Hana. *Přemysl Otakar II. a alpské země*. Bratislava: Katedra PVH a archivnictví FF UK, 2005, 12 s.
- FINE VAN ANTWERP, John. *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2000, 683 s.
- FONT, Márta. Rostislav, dominus de Macho. In *Стефан Првовенчани и његово доба (Stefan the First-crowned and his Time). Collection of Works, vol. 42*. Belehrad: Institute of History, 2020, s. 309-328.
- CHALOUPECKÝ, Václav Uherská politika Přemysla Otakara II. In *Zvláštní otisk z Pekařova sborníku I*. Praha: 1930, 33 s.

- HEILMANN, Johann. *Die Bayern in Kriege: ein Blick in die Geschichte*. Mnichov: Lentner, 1864, 256 s.
- HERUCOVÁ, Angelika. *Návšteva Štefana V. v Krakove (1270) v kontextoch a komparáciách*. Bratislava: 2012, 62 s.
- HERUCOVÁ, Angelika. Vojna o babenberské dedičstvo a Štefan V. In *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 1. s. 3-24.
- HOMZA, Martin. Svätá Kunigunda a Spiš. In GLADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (ed.). *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša*. Levoča – Wrocław: Kláštorisko n.o., 2003. s. 381-408.
- HUBER, Alfons. *Studien über die Geschichte Ungarns im Zeitalter der Arpaden*. Viedeň: Adolf Holzhausen, 1883, 78 s.
- ISAILOVIĆ, Neven. Living by the border: south slavic marcher lords in the late medieval Balkans (13th – 15th centuries). In *Banatica*. Cluj-Napoca: 2016, roč. 26. s. 105-117.
- KREJČÍKOVÁ, Jarmila. Diplomatická činnosť v českém státě v letech interregna. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno: 1989-1990. s. 147-164.
- MICHALSKI, Maciej. Błogosławiona Jolenta refleksja historyczno-hagiograficzno-historiograficzna. In STRY-
NIAK, Dariusz – JANIĄK, Tomasz (ed.). *Franciszkanie konwentualni i klaryski w Wielkopolsce od XIII do XIX wieku*. Gniezno: 2006, s. 71-82.
- MIRVALD, Lukáš. *Sušicko – odraz česko-bavorských vztahů ve 12. a 13. století* (bakalářská práce). Praha: 2019, 69 s.
- NOVOTNÝ, Lukáš. *Bavorsko. Stručná historie států*. Praha: Filozofická fakulta UJEP, 2012, 175 s.
- PALACKÝ, František. O Ruském kněžeti Rostislawowi, otci královny České Kunhuty, a rodu jeho, rozbor kritický. In *Časopis českého musea*. Praha: 1842, roč. 16, č. 1. s. 23-41. PALKO, Jakub. Uhorsko-české vztahy v letech 1272 – 1278. In *Medea – Studia mediaevalia et antiqua*. Bratislava: 2019, roč. XXI-XXII, s. 29-72.
- STEFANIAK, Piotr. Z dziejów polityki dynastycznej króla Węgier Béli IV. In *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*. Krakov: 2016, roč. 36, č. 2. s. 99 – 124. TOPINKOVÁ, Zuzana. *Komunikační spojení Bavorska a Čech a jeho význam ve vrcholném středověku* (bakalářská práce). Plzeň: 2018, 54 s.
- WERTNER, Moritz. Boris und Rostislaw. Beitrag zur Geschichte der russisch-polnisch-ungarischen Beziehungen. In *Vierterjahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie*. Berlin: Carl Heymanns Verlag, 1889, roč. XVII, s. 73-109, 178-194.
- ZUPKA, Dušan. Formy komunikácie politických elit v stredovekej strednej Európe (Uhorsko, České krajiny, 1250 – 1350). In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3. s. 385-407.

Queen Kunhuta's Formulary in the Context of the 13th Century's Events

The text aims to analyse and showcase a number of chosen documents from the collection of formularies known as “Queen Kunhuta's Formulary” in face of contemporary historical events while focusing on the area of Central Europe. Main objective consists in drawing the picture of the queen as a mediator and an essential political figure in chosen international conflicts, including the Czech-Hungarian wars in the 13th century. The study also provides an analysis of relationships between Kunhuta and other members of the Árpadian dynasty in different regions of Central Europe.

Keywords: Přemysl Otakar II., Přemyslids, Árpáds, War of the Babenberg succession/inheritance, Kingdom of Bohemia, Kingdom of Hungary, 13th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[45 813 znakov / 1,27 AH]

LUKÁČ KOVÁČOVÁ, Magdaléna. Formuláre kráľovnej Kunigundy v kontexte dejín 13. storočia. In *Opus compositum*. Historia nova 22. [online] Bratislava: Stimul, 2023, s. 33-48. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino22.pdf>

Exkurzie v prostredí odboru história na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v druhej polovici 20. storočia

Peter Podolan

Tradícia exkurzie ako zvláštnej formy vyučovania bola ukotvená už v rakúsko-uhorskom školskom systéme. Prirodzene sa kvôli svojim neodškriepiteľným pozitívam presadila aj v československom školstve. Hoci na niektorých stupňoch školstva splýva s „výletom“, inde zase s reálnym ohmataním si „praxe“, mala, má a bude mať svoju úlohu aj vo vysokoškolskom prostredí.

Exkurzia je špecifickou didaktickou formou vzdelávania v mimovyučovacom a mimoškolskom prostredí. Exkurzie napomáhajú sledovať dôležitý aspekt vyučovania – priamu skúsenosť či inak povedané – zážitkové učenie. Ponúkajú možnosť geografického ukotvenia, vnímania prostredia, lokality a pod. za pomoci všetkých zmyslov. Cieľom exkurzie je teda prepojenie osvojeného učiva s osobnou skúsenosťou, jeho rozšírenie či doplnenie o nové skutočnosti. Exkurzie pomáhajú študentom predovšetkým lepšie pamäťovo ukotviť abstraktné informácie, čo je obzvlášť pre štúdium histórie pomerne dôležitá skúsenosť. Na príklade lokalít, trás a tém dobových exkurzií je dobre viditeľný vzťah intelektuálov svojej doby v podobe pedagógov a rodiacej sa mladej inteligencie v podobe študentov. Dôležitá tu bola úloha pedagóga študentov nasmerovať k predpokladanej a určenej interakcii s prostredím.

Vo vysokoškolskom prostredí Filozofickej fakulty Univerzity Komenského bola pre študentov histórie zaužívaná forma doplňujúcich informácií v podobe pedagógmi zadaných a následne študentmi prezentovaných referátov. Z didaktického hľadiska išlo o aplikovanie schémy: „expert“ – študent oboznamuje s podrobnosťami zadanej/vybranej témy svojich spolužiakov (čiastočne za pomoci pedagóga), pričom toto zapojenie je spojené s diskusiou v rámci študentského kolektívu. Zvýrazniť treba zväčša pozitívne formovanie/utúženie vzťahu pedagóg – študent, pretože počas exkurzie dochádza k zvýšenej osobnej interakcii, vnímaniu pedagóga/študenta v reálnom živote (správanie sa, záujmy). Z rovnakých dôvodov pomáha utúženiu študentského kolektívu.¹

Podarilo sa nám uchovať štyri ucelené archívne súbory materiálov k exkurziám, ktoré sa konali v druhej polovici 20. storočia na pôde historických katedier Filozofickej

* Text je výstupom projektu VEGA 1/0139/21 – „Slovenský intelektuál na križovatke tradície a moderny“, riešeného na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

¹ Porovnaj ČIPKOVÁ, Elena – KAROLČÍK, Štefan – ŽARNOVIČAN, Hubert – DROPOVÁ, Katarína. *Vonkajšie prostredie ako priestor pre vzdelávanie a učenie sa*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, s. 13-18.

fakulty Univerzity Komenského.² Dve z nich (1976, 1979) sa konali v prostredí vysokého školstva pred rokom 1989 na území Slovenska, ďalšie dve sa konali v režime po roku 1989 (1991, 1992) v zahraničí (Francúzsko, Taliansko). Práve možnosť cestovať do krajín mimo bývalého socialistického bloku sa tu ukázala v plnej škále porevolučného entuziazmu. Všetky tieto exkurzie boli zorganizované preukázateľne v spolupráci s cestovnou kanceláriou, čo tiež ukazuje na dobový prístup, keď bola takáto participácia z organizačných spôsobov výhodná najmä pre organizátorov z radov vysokoškolských pedagógov.

Exkurzia do stredoslovenských banských miest v roku 1976

Súbor dokumentov k tejto exkurzii dovoľuje sledovať okrem organizácie exkurzie, jej priebehu, aj sieť kontaktov vtedajších vysokoškolských pedagógov, ktorá sa v tomto prípade odrazila aj na myšlienke „témy“ exkurzie.³ V tomto prípade sa nám podarilo získať respondenta oral history z radov účastníkov exkurzie (PhDr. Peter Zelenák, CSc.). Jeho spomienky boli pomerne kusé. Spomenul si na stretnutie študentov s „obrovským“ potkanom za ubytovňou Jeleň v Kremnici a návštevu podzemnej vodnej elektrárne v Kremnici.⁴

Súčasťou súboru dokumentov sú totiž dva listy Prípravného výboru konferencie „Baničné povstania 1525 – 1526“, ktoré boli adresované Mariánovi Skladanému ako participatovi výboru i konferencie.

[1.][hlavičkový papier: Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici][tlačivo, strojopis]

Číslo 1538/75

Banská Štiavnica 10. 12. 1975

Vec: Pozvánka

Dovoľujeme si Vás pozvať na zasadnutie prípravného výboru konferencie k 450 výročiu baničného povstania 1525 – 26. Zasadanie sa uskutoční o 8⁰⁰ hod dňa 19.XII.1975 v riaditeľni Slovenského národného múzea v Bratislave. Účast všetkých je nevyhnutná, vzhľadom na dohodnutie presného termínu konferencie, jej programu, miesta ako aj výstavy, ktorá pri tejto príležitosti bude otvorená.

S pozdravom tešiac sa na dochvilnú účasť

Dr. Ján Novák

Dr. Jozef Vlachovič, CSc. v.r.

² Pri odpise z archívnych dokumentov sme sa snažili presný prepis. Týka sa to aj dobového aplikovania medzier, diakritiky a interpunkcie (hlavne používanie znaku spojovníka v strojopisoch). Išlo tiež o čo najvernejšie zachovanie formálnej podoby dokumentov v prepise.

³ Pripomenúť však treba, že tematicky podobná exkurzia slovenských a rakúskych študentov sa uskutočnila už 25. – 30. októbra 1967. Podrobnejšie pozri DANIŠ, Miroslav. Branislav Varsik a jeho podiel na rozvoji všeobecných dejín na Filozofickej fakulte University Komenského. In *Štúdie venované Branislavovi Varsikovi*. Historia nova 21. [online] Bratislava: Stimul, 2023, s. 17. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino21.pdf> [2023-12-12]

⁴ O elektrárni pozri napr. FOTO: Svetový unikát v Kremnici? Nachádza sa hlboko pod zemou. [online] Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/306359/foto-svetovy-unikat-v-kremnici-nachadza-sa-hlboko-pod-zemou/>> [2022-07-17]

tajomník prípravného výboru
[vlastnoručný podpis]

predseda prípravného výboru

Co.

Jozef Gindl, CSc, riaditeľ ÚBA, B.Štiavnica

odb.as. Dr. Marián Skladaný, katedra histórie FFUK, Šafárikovo nám.12 Bratislava

prom.hist. Július Slaný, riaditeľ, Okresný archív, B.Bystrica

Doc. Dr. Peter Ratkoš, DrSc, HÚSAV Klemensova 27, Bratislava

Dr. J. Vozár, CSc.⁵

[2.][hlavičkový papier: Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici]

Číslo 756/76

Banská Štiavnica 5. 5. 1976

Vec: Prípravný výbor konferencie „Banícke povstania 1525-26“

Dovoľujeme si Vás pozvať na zasadnutie prípravného výboru konferencie „Banícke povstanie 1525-26“, ktoré sa uskutoční dňa 11. 5. 1976 o 9.30 v kancelárii predsedu MsNV v B. Bystrici. Žiadame všetkých, aby sa zasadnutia podľa možnosti zúčastnili, pretože sa na ňom bude prejednávať definitívny program konferencie i ostatných podujatí, ktoré prebehnú v súvislosti so 450. výročím nášho najväčšieho protifeudálneho povstania baníkov v minulosti.

S pozdravom

Dr. Ján Novák

tajomník prípravného

výboru

[vlastnoručný podpis]

Dr. Jozef Vlachovič, v.r.

predseda prípravného

výboru

Co: Ing.arch. S. Dúbravec

J. Gindl, CSc.

Doc.Dr. V. Moteška, CSc.

Prom.hist. J. Slaný

Dr. M. Skladaný

J. Pienský, predseda MsNV B.B.

Doc. Dr. P. Ratkoš, DrSc

Dr. J. Vozár, CSc.⁶

Žiaľ, ďalšie podrobnosti o predmetnej konferencii sa nám nepodarilo získať, avšak časté stretávanie sa kolektívu známych Mariána Skladaného, tematické diskusie odborníkov, ako aj príprava a účasť na samotnej konferencii, a tak návšteva stredného Slovenska

⁵ Hromadná pozvánka /list Jána Nováka a Jozefa Vlachoviča účastníkom prípravného výboru konferencie k 450. výročiu baníckeho povstania 1525-26 z 10. decembra 1975. Kópia pre Maroša Skladaného. Zbierka Petra Podolana (ďalej **ZPP**), Marián Skladaný (ďalej **MS**), Exkurzia do stredoslovenských banských miest v roku 1976 (ďalej **Ex1976**)

⁶ Hromadná pozvánka /list Jána Nováka a Jozefa Vlachoviča účastníkom prípravného výboru konferencie „Banícke povstanie 1525-26“ z 5. mája 1976. Kópia pre Maroša Skladaného. ZPP, MS, Ex1976.

dozaista stáli za nápadom na tému exkurzie. Nezachovala sa výveska ohlásenej exkurzie, ktorá okrem termínu konania obyčajne obsahuje aj cenovú záťaž a hlavne plánovanú trasu exkurzie.

Zachoval sa však dokument, ktorý pochádza zrejme z doby počiatočného plánovania exkurzie. Rozpracované tu totiž boli viaceré scenáre ubytovania (uvádzané v ľavej časti zápisu pri konkrétnom dni a rozpise na ďalšej strane), a úvahy boli aj o počte denných jedál. Termín exkurzie bol tiež od finálneho naplánovaný ako kratší o jeden deň.

6. – 10. 9. 76 (Exkurzia)

6.9 Po I. deň – Brat. – H. Beňadik – (N. Baňa) – Zvolen

6.9 B. Bystrica

7.9. B. Bystrica – Špania dolina

Ut dopol – (Šp. d. – Piesky – St. Hory) – St. Hory – B. Bystrica

popol. prehl. Múzea v B. Bystrici B. Bystrica

8.9 Lubietová

Str. B. Bystrica – (Harmanec) – Kremnica (mincovňa, múzeum, archív, prehl. mesta)
späť – B. B. /Skalka [pri Kremnici]/ B. Št.

9.9. Štv. B. Štiavnica – celý deň + Antol

B. Štiavnica/počúvadlo

10.9. Pia B. Štiavnica – B. Belá – Pukanec

Štiavnica

ubytovanie

A. I. Po, Ut. B. Bystrica

II. St. okol. Kremnice

III. Š, P B. Štiavnica

B. Lučatín ?

1, raňajky

2, + 2 večere

Tajov 5x raňajky

2x večere⁷

Na výzvu o exkurzii sa zrejme v apríli a máji zapísali študenti 3 a 4. ročníka odborov história s kombináciami a archívniectva. Listina z 26.?[nie je údaj o mesiaci] potom obsahuje súpis záujemcov, tak ako sa sami zapisovali, s finálnym prípisom organizátorov.⁸ Súpis predstavoval jednoduchú tabuľku s údajmi: číslo – meno – ročník – kombinácia (prepísujeme v úspornej forme): 1. KOVÁČIKOVÁ III. ON-DEJ, 2. KUCMANOVÁ III. ON-DEJ, 3.

⁷ Náčrt priebehu exkurzie do stredoslovenských banských miest. ZPP, MS, Ex1976.

⁸ Súpis účastníkov exkurzie do stredoslovenských banských miest. ZPP, MS, Ex1976.

Pánik Pavol IV. Dej-fil, 4. Zanvitová III. Dej-fil, 5. KLIMEKOVÁ III. D-F, 6. OSACKÁ III. D-F, 7. ČERVEŇANSKÁ III. D-F, 8. CHUTKOVÁ III. D-F, 9. KOMADOVÁ IV. arch., 10. MIKLOVIČOVÁ III D-F, 11. HOLÁSEK IV. archív, 12. BREČKOVÁ III. archív, 13. Pazderová III. D-Fi, 14. Slobodová III. -“-, 15. Czizmaziová III. D-Fi, 16. DRŠKOVÁ EDITA III. D-Fi, 17. MORICOVÁ, M. III D-Fi, 18. SOPUŠKOVÁ Alž III. D-Fi, 19. Brezina P. III ON(F-D) brigáda, 20. A. MARSINOVÁ IV. archív, 21. M. TONKOVÁ IV. archív, 22. P. Zelenák III. D-F, 23. I. Tadiál III. D-F, 24. MAJEROVÁ V. III. D-F, 25. Donátová M III. D-F, 26. Činčura M. III D-F, 27. Himmler, J. II. D-F, 28. MIREKOVÁ A. IV. archív, 29. Kodajová IV. archív, 30. Cibulková IV. -“-, 31. Kmotříková IV. -“-, (+2) + Jozef [Badúrík]+ Maroš [Skladany] +1 Rez. [šofér?] Zoznam bol evidentne následne kontrolovaný, pri menách je overovacia „kvačka“, výnimkou bol P. Brezina, pri ktorom bola poznámka – brigáda. Avšak tento zoznam účastníkov nebol definitívny. Dokument z 14. mája 1976 obsahuje mená: EVA JANIČKOVÁ II. ročník D-F, ŠIMU NIČ PAVOL, ŪRGE DUŠAN – D-Fil IV. (obaja).⁹

Marián Skladany s pomerne veľkým predstihom tesne pred konaním sa konferencie podal prostredníctvom dekanátu Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave objednávku na zájazd v cestovnej kancelárii ČEDOK. Termín exkurzie bol už rozšírený o jeden deň – 11. septembra 1976.

ČEDOK	Objednávka č. 177/VS/1976
Nám. SNP 14	Vybavuje: Gavurníková
BRATISLAVA	10. V. 1976

Objednávame si u Vás pre študijnú exkurziu poslucháčov histórie 1 autobus a 32+2 nocľahov v Banskej Bystrici, resp. v Kremnici alebo v inom blízkom meste.

Exkurzia sa uskutoční v dňoch 6. – 11. septembra 1976.

Nocľahy prosíme objednať pre dni 6. – 10. 9. 1976.

Autobus prosíme pristaviť dňa 6.9.1976 o 7.00 hod. Na Gondovu 2.

Súhlasíme s odčerpaním s nášho účtu, naše bankové spojenie je:

[pečiatka dekanátu FiF UK s číslom spojenia]

prevzala 10.5. [vlastnoručný podpis] [pečiatka ČEDOK]

Katedra čsl. dejín a archívniectva – dr. M. Skladany.

Odberateľ: [vlastnoručný podpis Gavurníková] [pečiatka dekanátu]¹⁰

Ďalším krokom bolo zabezpečenie ubytovania, o čom svedčí Úverový list z 18. augusta 1976.¹¹ Dokladá objednávku 32 nocľahov v dňoch 6. – 11. septembra 1976 v turistickej

⁹ Doplnok k súpisu účastníkov exkurzie do stredoslovenských banských miest. ZPP, MS, Ex1976.

¹⁰ Objednávka č. 177/VS/1976. ZPP, MS, Ex1976.

¹¹ Úverový list z 18. augusta 1976. ZPP, MS, Ex1976.

ubytovni Jeleň v Kremnici. Cena za noc bola 12 Kčs, celkovo ubytovanie stálo 1920 Kčs. Okrem podpisu vedúceho výpravy Mariána Skladaného tu nájdeme aj pečiatku združeného podniku „Reštaurácia Žiar nad Hronom / Reštaurácia JELEŇ Kremnica“ a pečiatku ČEDOK.

Z doby po uistení sa, že miestom ubytovania bude iba Kremnica, pochádza kartička z tvrdého papiera s naznačením trasy a termínov exkurzie:

6. IX. Po	BRATISLAVA – NITRA – <u>HRONSKÝ BEŇADIK</u> – <u>NOVÁ BAŇA</u> – <u>KREMNICA</u>
7. IX. Ut	KREMNICA – LUBIETOVÁ – <u>BANSKÁ BYSTRICA</u> – KREMNICA
8. IX. S	KREMNICA – B. BYSTRICA – ŠPANIA DOLINA – STARÉ HORY (TAJOV) – KREMNICA
9. IX. Š	} KREMNICA – BANSKÁ ŠTIAVNICA – KREMNICA
10. IX. Pi	
11. IX. So	KREMNICA – BOJNICE – BRATISLAVA ¹²

Na konci augusta vedúci exkurzie Marián Skladaný vypracoval finálny súpis prihlásených (33) a informáciami ho podal zrejme na nástenke, pretože má dokument v rohoch dierky po špendlíkoch [strojopis]:

Na exkurziu do stredoslovenských banských miest v dňoch 6.-11.9.1976 sú záväzne prihlásení nasledujúci poslucháči:

Pánik	Červeňanská	Brečková
Činčura	Chutková	Kováčiková
Šimunič	Klimeková	Kucmanová
Ťurge	Zanvitová	Himmler
Holásek	Osacká	Janičkovičová
Mireková	Miklovičová	
Marsinová	Pazderová	
Tonková	Slobodová	
Kodajová	Czizmaziová	
Cibulková	Dršková	
Kmotorková	Moricová	
Komadová	Sopušková	
	Zelenák	
	Tadial	
	Majorová	
	Donátová	

Vzhľadom na to, že exkurziu zabezpečuje ČEDOK a objednaný je presný počet nocľahov podľa záväzných prihlášok, nie je možné sa už z exkurzie odhlásiť. Ak sa niekto z vážnych dôvodov nemôže

¹² Náčrt trasy exkurzie do stredoslovenských banských miest. ZPP, MS, Ex1976.

na exkurzii zúčastniť, musí za seba nájsť náhradu z poslucháčov histórie, archívniectva, resp. obč. výchovy a zmenu osobne nahlásiť dr. Skladanému alebo dr. Baďuríkovi.

Upozorňujem poslucháčov, že stravovanie na exkurzii si bude zabezpečovať každý sám – je potrebné si zobrať peniaze. Príplatky na stravu sa vyplatia až po zúčtovaní exkurzie, t. j. až niekedy koncom roku 1976.

V Bratislave dňa 30. augusta 1976

[vlastnoručný podpis Marián Skladaný]
vedúci exkurzie¹³

Kópia tohto dokumentu zrejme poslúžila ako finálny zoznam účastníkov počas exkurzie. Na tomto dokumente sú ceruzkou urobené kvačky pri mene vľavo a krížiky vpravo (väčšina mien), iné označené otáznikom (Zanvitová, Moricová), niektoré mená sú prečiarknuté (Pazderová, Slobodová, Czizmaziová). Himmler bol prečiarknutý trojnásobne, do zoznamu bola dopísaná Hašková. Pri menách Tonková a Sopusková je dopísané „v Kremnici“, čo zrejme znamená, že sa k výprave pripojili až v Kremnici (a necestovali z Bratislavy).¹⁴ Ďalší zoznam obsahoval okrem mien účastníkov aj domáce adresy a dátumy narodenia, ale iba 23 účastníkov vrátane pedagógov – Mariána Skladaného a Jozefa Baďuríka.¹⁵

Marián Skladaný zrejme oslovil viacerých svojich známych. Napríklad vďaka Jozefovi Vlachovičovi bol výprave vybavený vstup do múzea, ktoré však nie je menované. Išlo zrejme o Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici.

[hlavičkový papier: Slovenské národné múzeum v Bratislave]

31. augusta 1976.

Vážený súdruh riaditeľ!

V nasledujúcich dňoch organizuje Filozofická fakulta Univerzity J. A. Komenského v Bratislave exkurziu študentov (35 účastníkov) katedry čsl. dejín a archívniectva na stredné Slovensko so zameraním na históriu, pamiatky a múzeá.

Vzhľadom nato, že ide o tematický zájazd študentov s pedagogickým doprovodom (odb.asistent dr. Marián Skladaný), prosím Vás, aby ste im umožnili bezplatný vstup do Vášho múzea.

Za Vaše porozumenie ďakujem.

[vlastnoručný podpis]
PhDr. Jozef Vlachovič CSc.
riaditeľ

Slovenského národného múzea

[pečiatka: Slovenské národné múzeum v Bratislave]¹⁶

¹³ Oznam o exkurzii do stredoslovenských bankských miest. [originál] ZPP, MS, Ex1976.

¹⁴ Oznam o exkurzii do stredoslovenských bankských miest. [kópia] ZPP, MS, Ex1976.

¹⁵ Finálny úpis účastníkov exkurzie do stredoslovenských bankských miest. ZPP, MS, Ex1976.

¹⁶ List Jozefa Vlachoviča riaditeľovi Stredoslovenského bankského múzea (?) z 31. augusta 1976. ZPP, MS, Ex1976.

Skladaný písal zrejme aj svojmu známemu Jánovi Novákovi do Banskej Štiavnice, pretože ten sa mu následne ozval v liste. Načrtol mu možnosti a termín, kedy sa im bude môcť v Banskej Štiavnici venovať. V súbore dokumentov je originál i druhopis, ktoré si počas exkurzie Skladaný vyzdvihol v Novej Bani a Kremnici:

[hlavičkový papier: Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici]

1.9.1976

Maroš,

dostal som Tvoj list a hneď Ti dávam aj odpoveď. Originál posielam do Novej Bane, druhopis ešte pre každý prípad do Kremnice do múzea. 9.9. som v Bratislave, prídem až niekedy večer, takže vtedy sa Vám nemôžem venovať. Budem tu len 10.9. keď prídete do Štiavnice 9.9. zastavte sa na Trojičnom námestí v múzeu u Ing. Herčku. Je to môj zástupca, dal som mu pokyny, on sa Vám v prípade potreby bude venovať. Navrhoval by som, aby ste si 9.9. prezreli naše expozície, mimo Nového zámku, ten by sme si mohli pozrieť 10.9., aj za mojej prítomnosti, resp. po jeho prezretí by sme si mohli sadnúť vo vinárni v Novom zámku k besede s poslucháčmi a prípadne by sme mohli hovoriť o všetkom tom, o čo budete mať záujem aj o histórii mesta a podobne. Na 10.9., ak budeš chcieť, môžem zorganizovať na ktorúkoľvek hodinu aj ďalších mojich pracovníkov, či vedúcich oddelení. 10.9., keď prídeš do Štiavnice, zastav sa hneď u mňa aj s Ing. Herčkom, dohodneme sa presne o celom programe, na tento deň. Banický deň vo štvrtok nebude, ale až v sobotu. Bude to však tento rok bez parády. Vstup do expozícií po preukázaní sa týmto listom budete mať voľný.

Tešiac sa na stretnutie s Tebou a s Jozefom

[vlastnoručný podpis]¹⁷

Ďalší list Skladaný poslal aj Jozefovi Gindlovi, riaditeľovi Štátneho ústredného banského archívu, aj ten následne odpovedal v liste doručenom do ubytovne Jeleň s predstihom:

Turistická ubytovňa "Jeleň"
do rúk s. PhDr. M. Skladaného
z Filozofickej fakulty UK Bratislava
v Kremnici

Naša značka: ŠUBA 349/1976

2.9.1976

Dostali sme Váš prípis, v ktorom nám oznamujete príchod poslucháčov FFUK na študijnú exkurziu v dňoch 6.-11.septembra 1976 do stredoslovenských banských miest. Riaditeľ tunajšieho archívu Vám stojí ochotne k dispozícii. Nakoľko však na deň 10. septembra sú už prihlásení pracovníci HÚ-SAV, prosíme, keby sa exkurzia poslucháčov uskutočnila 9.septembra, t.j. vo štvrtok.

R i a d i t e ľ :

¹⁷ List Jána Nováka Mariánovi Skladanému z 1. septembra 1976. ZPP, MS, Ex1976.

Jozef Gindl CSc.

[vlastnoručný podpis]¹⁸

Následne teda prebehla exkurzia podľa plánu, ktorý čiastočne pozmenili aktuálne podmienky zmienené v predchádzajúcich organizačných listoch. O priebehu exkurzie nás informuje správa o exkurzii, kde Marián Skladaný popísal priebeh exkurzie.

Správa o exkurzii poslucháčov histórie a archívniectva v stredoslovenských banských mestách v dňoch 6.9.-11.9.1976.

Podľa učebného plánu konala sa v dňoch 6. – 11. septembra 1976 exkurzia poslucháčov III. a IV. ročníka histórie a archívniectva do stredoslovenských banských miest. Exkurzia bola tématicky orientovaná na dejiny stredoslovenského baníctva v období feudalizmu. Okrem zoznámenia sa s historickými pamiatkami oblasti siedmich stredoslovenských banských miest bolo jej cieľom nadviazanie priameho kontaktu s historickými pracoviskami tejto oblasti, múzeami a archívami, v ktorých sú potencionálne možnosti pre umiestnenie našich absolventov. Predom vypracovaný program exkurzie bol až na Pukanec, kam sme sa pre nedostatok času už nedostali, splnený. Dopravu autobusom ČEDOK-u a ubytovanie v turistickej ubytovni s "Jeleň" v Kremnici zabezpečoval ČEDOK. Zo stabilného ubytovania v Kremnici sme denne podnikali výjazdy do jednotlivých stredoslovenských banských miest.

Priebeh exkurzie:

6.9.1976 /pondelok/

O 7,30 hod. sme odišli z Bratislavy. O 9,30 hod. bola prvá zastávka v Nitre, kde sme absolvovali prehliadku historického komplexu Nitrianskeho hradu. Ďalšia zastávka bola o 11,00 hod. v Hronskom Beňadiku /brána do stredoslovenskej banskej oblasti/, kde sme absolvovali prehliadku benediktínskeho kláštora a kláštorného kostola. O 13,00 hod. sme si prehliadli expozície Vlastivedného múzea v Novej Bani, besedovali sme s riaditeľom múzea dr. A. Zrebeným o dejinách Novej Bane a novobanského baníctva i o činnosti novobanského Vlastivedného múzea. O 16.00 hod. sme došli do Kremnice, kde sme sa ubytovali v turistickej ubytovni "Jeleň", ktorá bola našim trvalým ubytovaním počas celej exkurzie.

7.9.1976 /utorok/

O 7,30 hod. sme si v Kremnici upresnili v mestskom archíve program – zabezpečili sme návštevu kremnickej mincovne, mestského archívu a mestského múzea. O 9.00 hod. sme odišli do Banskej Bystrice, kde nás čakal pracovník Štátneho okresného archívu, prom. hist. Július Slaný, ktorý nás sprevádzal na prehliadke mesta /mestský hrad, námestie/. V archíve pre nás pripravili výstavku najvýznamnejších historických dokumentov k dejinám mesta a banskobystrického baníctva. Po návšteve archívu absolvovali sme prehliadku expozície stredoslovenského múzea v Thurzovskom

¹⁸ List Jozefa Gindla Mariánovi Skladanému z 2.septembra 1976. K tomuto listu sa zachovala aj obálka. Podľa poštovej pečiatky bol list odoslaný 3. septembra 1976. ZPP, MS, Ex1976.

dome. O 13,30 hod. sme navštívili Štátny oblasťný archív v Radvani, kde nás pracovník prom. hist. Jozef Kupča informoval o jeho fondoch a previedol špeciálne pre nás inštalovanou výstavkou archívnych dokumentov. O 15,00 hod. sme sa stretli na besede s pracovníkmi Stredoslovenského múzea. Besedu uviedla riaditeľka Stredoslovenského múzea s. B. Bohúňová, po nej vystúpili ďalší pracovníci. Beseda sa pretiahla až do 18,00 hod. Do Kremnice sme sa vrátili o 19,00 hod.

8.9.1976 /streda/

Odchod z Kremnice sa oneskoril kvôli vybavovaniu návštevy Kremnickej mincovne. Mali sme zabezpečenú návštevu už na stredu, no pre absenciu kompetentného referenta sa návšteva presunula až na nasledujúci deň. Z Kremnice sme teda odišli až 9,30 hod. Po krátkej zastávke v Banskej Bystrici nás už spomínaný pracovník tamojšieho archívu s. Slaný sprevádzal do Lubietovej, kde nás informoval o dejinách mesta a sprevádzal po Lubietovej. Z Lubietovej sme o 12,30 odišli na Španiu Dolinu, sprevádzal nás s. Slaný. Autobus sme poslali na Staré Hory a peši sme absolvovali túru zo Španej Doliny cez Piesky na Staré Hory. Prechádzali sme centrom stredoslovenského mediarstva. Zo Starých Hôr sme odišli o 16.00 hod., o 17,00 hod. sme došli do Kremnice. V mestskom archíve zabezpečoval vedúci exkurzie program na nasledujúci deň – návštevu archívu a návštevu kremnickej mincovne.

9.9.1976 /štvrtok/

Od 8,00 hod. do 9,00 hod. sme si prehládli mestský archív, výstavku archívnych dokumentov a niektoré miestnosti radnice. Od 9,15 do 11,00 hod. sme absolvovali prehliadku Kremnickej mincovne, kde nás sprevádzal pracovník mincovne s. Privalinec. Z Kremnice sme cez Sklené Teplice prišli o 12,00 hod. do Banskej Štiavnice. Tu sme o 13,00 hod. navštívili banské múzeum v prírode – sfárali sme do podzemného skanzenu. O 15,00 hod. nás v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici čakal jeho riaditeľ s. Jozef Gindl, CSc. ktorý nám predniesol prednášku o dejinách Banskej Štiavnice a dejinách banskoštiavnického baníctva a previedol nás špeciálne pre nás pripravenou výstavkou archívnych dokumentov. Beseda a prehliadka výstavky skončila o 17,00 hod. z Banskej Štiavnice sme odcestovali o 18,30 hod., do Kremnice sme došli o 19,30 hod.

10.9.1976 /piatok/

Odchod z Kremnice o 8,00 hod. Príchod do Banskej Štiavnice o 9,00 hod. V Banskej Štiavnici nám vedenie Slovenského banského múzea umožnilo návštevu ináč dočasne uzatvoreného Starého zámku /ktorý je v prestavbe/. Potom nasledovala prehliadka expozícií Slovenského banského múzea. O 13,00 hod. sme mali možnosť vidieť banskoštiavnickú klopačku /ináč pre verejnosť uzavretú/, vyšli sme až na vežu a boli sme účastní aj samotného “klopania“. O 14,00 hod. nasledovala prehliadka expozície na Novom zámku. Sprevádzal nás – tak ako počas celého pobytu v Banskej Štiavnici – pracovník Slovenského banského múzea prom. Hist. Tibor Takáč. O 15,00 hod. sa začala beseda s riaditeľom Slovenského banského múzea dr. Jánom Novákom, ktorá trvala do 17,00 hod. z Banskej Štiavnice sme odišli do 18,30 hod., do Kremnice sme sa vrátili o 19,30.

11.9.1976 /sobota/

Od 8,00 do 9,30 sme si prezreli expozície mestského múzea v Kremnici. Cestu do Bratislavy sme podľa plánu absolvovali cez Bojnice, kde sme sa o 11,30 hod. stretli na besede s riaditeľom

Bojnického múzea s. Floriánom Hodálom, potom sme si prezreli Bojnický zámok. Z Bojníc sme odišli o 15,00 hod. Do Bratislavy sme sa vrátili o 18,00 hod.

Na exkurzii sa zúčastnilo 30 poslucháčov III a IV. ročníka histórie a archívniectva a 2 učitelia /dr. M. Skladaný, dr. J. Baďurík/. Ubytovaných bolo iba 29 poslucháčov, pretože jedna poslucháčka /Lehmanová/ pochádza z Kremnice a bývala doma.

Bohatý a pestrý program exkurzie bol významným prínosom k poznaniu našich národných dejín i k zoznameniu sa s muzeálnou a archívnuou prácou. Termín exkurzie nebol však veľmi vhodný – viacerí študenti nemali ešte skúšky. Považujeme za vhodnejšie poriadať exkurzie v polovici mája /ako doteraz/, v posledný prednáškový týždeň letného semestra.

V Bratislave dňa 13. septembra 1976

[vlastnoručný podpis]
vedúci exkurzie¹⁹

Exkurzia teda úspešne prebehla, zostala iba povinnosť doriešiť preplatenie stravného pre študentov. Marián Skladaný si pripravil zoznam 20 + 1 účastníkov, ktorí mali dostať stravné vo výške 66 Kčs. Stretol sa s nimi 27. septembra 1976 o 13.00 v posluchárni (S) 427,²⁰ študenti podpísali príjem na zoznam.²¹ Z celkovej sumy stravného 1980 Kčs vyplatil 1386 Kčs, zvyšok bol 15. novembra 1976 poukázaný na „historickú zábavu“ v decembri 1976.²²

Exkurzia „Po stopách SNP“ v roku 1979

V tomto prípade na nešťastie nemáme pramene k tvorbe plánu programu exkurzie. K téme sa neviazalo žiadne jubileum. Prvý dokument zrejme predstavuje podrobnejší prvotný náčrt trasy a navrhované referáty k miestam, ktoré mali študenti navštíviť. Obsahuje

¹⁹ Správa o exkurzii poslucháčov histórie a archívniectva v stredoslovenských banských mestách v dňoch 6.9.-11.9.1976. ZPP, MS, Ex1976. Správa sa zachovala hneď v dvoch verziách. Na publikovanie sme vybrali tú, kde boli červenou ceruzkou zvýraznené niektoré významné body exkurzie.

²⁰ Súpis študentov podľa ročníkov, informácia o termíne a mieste stretnutia. ZPP, MS, Ex1976. Pôvodne to mala byť pracovňa (S) 404.

²¹ Stravné pre účastníkov exkurzie v dňoch 6.-11. sept. 1976. ZPP, MS, Ex1976. Zachovali sa dve kópie tohto zoznamu na hlavičkovom papieri Katedry všeobecných dejín a archívniectva. Jeden poslužil ako doklad s podpismi študentov, ktorí si prebrali peniaze.

²² Potvrdenie

Potvrdzujem príjem 594,- Kčs /slovom: päťsto deväťdesiat štyri korún/ zo stravného na exkurzii historikov v dňoch 6.-11.IX.1976 ako subvenciu na historickú zábavu v decembri 1976.

V Bratislave dňa 15.XI.1976

[vlastnoručný podpis neznámeho]

Potvrdenie o prijíme stravného pre účastníkov exkurzie do stredoslovenských banských miest. ZPP, MS, Ex1976.

4. deň: Donovaly - Kozí Chrbát -
 5. deň: Tále - Chopok - Chabenec
 6. deň: Nemecká - Klak - Nitra - Bratislava

Autobus a ubytovanie hradí fakulta, stravovanie je individuálne, účastníci dostanú na stravu príspevok 11 .- Kčs na osobu a deň.

Súčasťou exkurzie je aj prechod časťami hrebeňa Nízkych Tatier /Kozí chrbát, Chopok - Chabenec/, preto odporúčame účastníkom vziať si so sebou wibramky, vetrovku s kapucou /stačí tenká/ a pršiplášť.

Zraz je o 7,00 hod 25.6.1979 pred budovou FF UK na Gondovej, príchod do Bratislavy v sobotu 30.6.1979 podvečer.

Prihlásiť sa môžete na sekretariáte.²⁷

Nie je isté, či sa zachoval kompletný súpis prihlásených, tri dokumenty obsahujú spolu iba 9 (8) + 3 + 4 (teda dohromady iba 15) záujemcov (Alžbeta Kokavcová, Dagmar Švábová, Anna Škrabáková, Beata Ivicová, Anna Urbanová, Ján Bábel, Roman Holec, Anna Kolečáková, Ľudovít Hallon + Viola Kromelová, Jaroslav Babic, Juraj Laššuth (ON III)) + Daniela Hamšíková, Eva Nýčeková, Soňa Slurauková, Emília Faltynovičová (II R-D) a dvoch pedagógov (Alžbeta Sopusková, Štefan Zelenák). Obsahujú čísla občianskych preukazov a adresy trvalého pobytu. Zaujímavá je položka „č.top.“ teda zrejme číslo topánok, uvedené iba u mien Kokavcová, Škrabáková, Ivicová (všetky – 5).²⁸

K technickým dokumentom exkurzie patrí Objednávka zájazdu autokarem, znovu u cestovnej kancelárie Čedok, datovaná 20. apríl 1979 a signovaná červenou pečiatkou Dekanstvo Filozofickej fakulty a nečitateľnými podpismi. Termín bol 25. 6 až 30. 6. 1979, zájazdu sa malo zúčastniť 40 osôb. Autobus mal byť pristavený na Gondovej 2, teda pri budove Filozofickej fakulty UK o 7.30. V prílohe bola znovu špecifikovaná trasa a miesta pobytu exkurzie.

Dátum	Denná trasa	Ubytovanie
25.6.1979	Bratislava - Trenčín - Žilina - Vrútky - Martin	Martin /resp. v okolí do 40 km / v turistickej kategórii /cca 40,- Kčs/
26.6.1976	Martin - Sklabiňa - Martin	- " -
27.6.1979	Martin - Turč. Teplice, - Banská Bystrica	Banská Bystrica /resp. priestor

²⁷ Katedry histórie organizujú... ZPP, KSD, Ex1979.

²⁸ Exkurzia "po stopách SNP" (1) ZPP, KSD, Ex1979; Exkurzia "po stopách SNP" (2) ZPP, KSD, Ex1979; „II R-D“ pomocný zoznam účastníkov. ZPP, KSD, Ex1979. Prvý súpis bol písaný úhladne jednou rukou, takže bol zrejme diktovaný na sekretariáte, na ďalšom dokumente s menami odboru občianska náuka (– dejepis) sa záujemci zrejme zapisovali osobne, tretí dokument predstavuje súpis písaný pomerne výrazným, zle čitateľným rukopisom jedinou osobou. Overovacie „kvačky“ či písmená „C“ sa nachádzajú iba v prvom zozname a nie pri všetkých menách, neodhadujeme preto ich význam.

Banská Bystrica – Brezno/

28.6.1979	Banská Bystrica - Donovaly... ...Hiadel' - Banská Bystrica	- " -
29.6.1979	Banská Bystrica - Tále - Banská Bystrica	- " -
30.6.1979	Banská Bystrica - Nemecká - Kremnička - Klak - Nitra - Bratislava ²⁹	

Podľa úverových listov bola výprava ubytovaná dve noci (25. – 26. 6.) v podniku „Štadion TJ Turany – Martin“, kde lôžko na noc stálo 20 Kčs, nasledujúce dni (27. – 29. 6.) bola ubytovaná v „ubytovacom hostinci, Valaská – obec“, kde lôžko na noc stálo 12 Kčs. V oboch prípadoch obsadili 30 lôžok.³⁰ Podľa spomienok účastníka exkurzie Ľudovíta Hallona skupinu študentov po ubytovaní sa privítalo miestne pohostinstvo zvukomalebným oznamom na dverách – „Pivo ňeňi“. Údaje o ubytovaní ešte sumarizuje vyúčtovanie exkurzie z 27. septembra 1979, kde je však uvedený chybný mesiac konania sa exkurzie.

V y ú č t o v a n i e

Exkurzie poslucháčov histórie a archívnictva 1. – 3. roč. "Po stopách Slovenského národného povstania"

Doba: 25. – 30. 7. 1979

Miesto: Stredné Slovensko

Počet poslucháčov: 27

Vedenie: 2 – dr. Štefan Zelenák, CSc., Alžbeta Sopusková

Autobus: 8.243,- Kčs /vid' faktúra ČEDOK-u č. 2155/8102/7/79

Ubytovanie: 25.-27.7.79 Turany 882,- Kčs /vid' faktúra/

27.-30.7.79 Valaská 1.080,- Kčs /vid' faktúra/

Spolu: 1.962,- Kčs pre 29 osôb

na 5 nocí, t. j. v priemere 13,50 Kčs na osobu a

noc. limit 16 Kčs nebol prekročený

Príspevok na stravu: /11,- Kčs na osobu a deň/

27 študentov na 6 dní 1.782,- Kčs /vid' potvrdenie o prevzatí/

Poistné a manipulačný poplatok Čedoku: 661,- Kčs /vid' faktúra/

[vlastnoručný podpis]

Bratislava 27. 9. 1979

Alžbeta Sopusková³¹

²⁹ Objednávka zájazdu autokarem s prílohou. ZPP, KSD, Ex1979.

³⁰ Formuláre: Úverový list... Štadion TJ Turany – Martin. ZPP, KSD, Ex1979; Úverový list... Ubytovací hostinec, Valaská – obec. ZPP, KSD, Ex1979.

³¹ Vyúčtovanie exkurzie poslucháčov histórie a archívnictva 1. – 3. roč. "Po stopách Slovenského národného povstania" ZPP, KSD, Ex1979.

O priebehu samotnej exkurzie nás informuje finálna cestovná správa (strojopis):

Cestovná správa

z exkurzie s poslucháčmi histórie po stopách Slovenského národného povstania /25.-30.6.1979/

Katedra československých dejín a archívnickva a Katedra všeobecných dejín a archeológie zorganizovali pre poslucháčov 1.-3. ročníka exkurziu po stopách SNP. Ako vedúci boli určení dr. Štefan Zelenák a Alžbeta Sopusková. Exkurzie sa zúčastnilo 28 poslucháčov. Dekanstvo nám objednalo v Čedoku autobus.

Dňa 25.6.1979 sme o 7,30 hod. vyšli z Bratislavy. Našou prvou zastávkou bol Trenčín, kde si poslucháči prezreli nápis na trenčianskej hradnej skale a hrad. Na Strečne si prezreli miesta bojov našich a francúzskych partizánov ako aj 1.čs.armádneho zboru pri oslobodzovaní našej vlasti. Na Vrútkach sme navštívili múzeum revolučnej tlače Klementa Gottwalda a poklonili sa na cintoríne v Priekope. Ubytovali sme sa na štadióne TJ v Turanoch.

Doobedie 26. júna sme venovali Martinu a pamiatkam z obdobia národného obrodenia /divadlo, memorandové námestie, gymnázium.../. Mimoriadne zaujímavá bola prehliadka Matice Slovenskej a výklad pracovníčky Matice s. Bukovskej o práci tejto inštitúcie. Poobede poslucháči navštívili Slovenské národné múzeum. Autobus nás dopravil do Sklabine, kde sme si prezreli pamätnú izbu, dom bratov Samčíkovcov a druhú horáreň v Kantorskej doline. Nocovali sme opäť v Turanoch.

Dňa 27.6.1979 nás autobus viezol hore Turcom a po krátkej zastávke v Turčianskych Tepliaciach sme o jedenástej hodine prišli do Banskej Bystrice. V pamätníku SNP nás sprevádzala naša absolventka a pracovníčka tohto múzea s. Viera Valentíková, ktorá nám umožnila aj stretnutie so s. Cyrilom Kuchtom, priamym účastníkom a organizátorom povstania, s ktorým poslucháči dve hodiny besedovali. Na posledné tri noci nám Čedok zabezpečil ubytovanie vo Valaskej.

Ďalšie dva dni mali účastníci možnosť spoznať prostredie, v ktorom žili a bojovali partizáni. Vo štvrtok 28.6. sme prešli hrebeň Nízkyh tatier od Chopku po sedlo Ďurkovej. Na Chabenci sme si pripomenuli "pochod smrti" cez tento kopec a osobnosť Jána Švermu. Zostúpili sme Lomnistou dolinou okolo Asmolovovej chaty – Hlavného štábu partizánskeho hnutia v Československu. V piatok sme zas prešli z Donoval po ústupovej ceste partizánov a vojakov cez Kečku a Kozí chrbát do Hiadelského sedla a odtiaľ do Korytnice.

Posledný deň exkurzie /30.6.1979/ bol zameraný na situáciu po potlačení povstania. Prezreli sme si vápenku v Nemeckej a navštívili vypálené obce Ostrý Grúň a Klak. Najmä prehliadka expozície v Klaku a sugestívny výklad predsedu tamojšieho MNV zanechali v nás hlboký dojem. Cez Hronský Beňadik a Nitru sme sa vrátili do Bratislavy. Príchod bol o 19,00 hod.

Exkurzia prebehla bez väčších problémov, nedošlo k žiadnym zraneniam alebo ochoreniam. Celkovo ju možno hodnotiť ako úspešnú, vhodne doplnila /resp. anticipovala/ odbornú výuku. Popri poznávacej zložke treba vyzdvihnúť aj jej metodickú úlohu /zúčastnili sa jej budúci učitelia – organizátori podobných exkurzií/.

[vlastnoručný podpis]

Alžbeta Sopusková³²

Bratislava 2.7.1979

³² Cestovná správa z exkurzie s poslucháčmi histórie po stopách Slovenského národného povstania /25.-30.6.1979/. ZPP, KSD, Ex1979.

Zaujímavým dokumentom na porovnanie s finálnou oficiálnou správou je záznam „cestovného denníka“ exkurzie, zrejme zaznamenaný Alžbetou Sopuskovou (rukopis). Obsahuje aj poznačené informácie pravdepodobne pre potreby ďalších exkurzií, ako aj „muzeologické“ komentáre k expozíciám či tematický zoznam literatúry.

Exkurzia po stopách SNP

25. – 30. 6. 1979

Trenčín – nápis v jedálni, hrad zavretý

letná terasa Fatima

Strečno – v salaši radšej nejesť

Žilina? – 6. október

Vrútky – Múzeum rev. tlače KG (za Váhom na novom sídlisku v starom domčeku) otvorené denne

okrem pondelka. Riaditeľ sympatický, Gosiho³³ známy. Lektorka zúfale „profesionálna“.

Lis. Hlas Gottwalda F'48. 0,50 Kčs, ohlásiť dopredu

– Priekopa – dobre udržiavaná, z čs. jednotiek len hĺbkový prieskum

Turany – dobré ubytovanie na štadióne

– premonštrátsky kostol z 13. (?) stor., krásny oltár neskorogotický, krídlový. Omša denne o 18.¹⁵ – inak kostol zatvorený

Martin – Matica Slovenská – pani Bukovská – perfektný sprievod v „matičiarskom“ národnobuditeľskom duchu.

Nová Matica – Douerová; Huťková

Stará Matica – Kulichova socha,³⁴ bud. lit. múzeum

pôv. Matica – Bobula, bude sa rekonštruovať

Divadlo – ako národný dom (Halaša?)

– námestíčko pred kostolom – lipy zoťaté maďaronmi, o poslednú (v rohu pri fare) sme sa pripravili sami pred 7 (?) rokmi, keď vyschla po zaasfaltovaní. Teraz dosadený nový stromček.

– Koniarkov reliéf³⁵

– budova gymnázia – teraz fundus divadla (šatník)

– Martinská deklarácia tiež tu – v „Kult. dome“ (medzi farou a gymnáziom)

– cintorín – viď prinesená publikácia z MS

– múzeum M. Benku – otvorené okrem stredy

Sklabiňa – expozícia v MNV, profes. sprievodkyňa, Obozová má 81. rokov, ešte žije³⁶

³³ Miloš Gosiorovský (1920 – 1978) – slovenský historik a pedagóg

³⁴ Ján Kulich (1930 – 2015) – umelec, sochár. Išlo o sochu Matica slovenská (1965) pred 2. budovou Matice slovenskej.

³⁵ Ján Koniarek (1878 – 1952) – umelec, sochár. Išlo o rozmerný reliéf *Memorandové zhromaždenie* (1933).

³⁶ Informácie o vdove Obozovej pozri *Kronika obce Sklabiňa 1944-1945* [KAVEŠ, Ján. Pamätná kniha obce Sklabiňa počas Slovenského národného povstania 1944 – 1945] (strany 1-100), s. 100. Dostupné na internete. <https://issuu.com/obecsklabina/docs/kronika_1944-1945_001-100_> [2022-04-15]

HISTORIA NOVA 22

- dom bratov Samčíkovcov – kus vyššie napravo (pri odbočke cesty na Podzámok, ešte stále v súkromnom majetku³⁷)
- Kantorská dolina – autobus sa môže obrátiť pri zohyzdenej horárni, lúka kde táborili ešte asi 1 hod pešej chôdze ďalej

Turč. Teplice – park za hlavnou kúpeľnou budovou (vojst' vľavo dvorom), teplý prameň; kúpalisko
Banská Bystrica – pamätník SNP – Valentíková, Ada Lehm.

perfektná expozícia s audiovizuálnym programom, ohlásiť vopred; všetky najdôl. hmotné pamiatky na Povstanie

2,- Kčs

skanzen – zemľanky, lietadlo, zbrane

kostol pri námestí – Škrálikov katedr. kostol – Tiso v ňom slúži Te Deum a Höfle hral na organe³⁸

stravovanie – gastrocentrum a ešte lepšie lahôdkáreň na potravinami na II. posch.

antikvariát na Dolnej ulici

Nemecká – Pamätník otvorený denne od 7,00 do 19,00, bez ohlásenia.

Krátky dosť sprofesionalizovaný výklad v pamätnej izbe.

Otrasné dokumenty – zvyšky z hrobov v Kremničke...,

fotokópie dokumentov a protokolov z procesu

jan. '45 – 900 ľudí, Sl., Česi, am. letci, Švajčiari, rumunská partizánka

0,50. Kčs

Tajov – zasnívaná dedinka (kľučkami ako na Donovaly, za parkom otočiť doľava)

rodný dom J.G. T. 1) Murgaš (fotodokum., pôvodné obrazy, model vysielacky, prístrojov, faksimile Pittsb. dohody s jeho podpisom)

2) J. G. T. – dobre uchovaný i [?] vzhľad domu i expozícia robená osobne vynikajúci zápalistý sprievod miestneho učiteľa.

(otvorené len obmedzene, zrejme iba poobede)

Kľak – pam. izba v kult. dome, pekne inštalovaná

veľmi pekný, osobne angažovaný výklad predsedu MNV (vtedy 19-ročný partizán) – drastické detaily ale stála väzba = fašizmus

(farár Kľucka – stál na strane povstalcov, hoci tajomník HSLS, informácie; snaha zachrániť nastúpených pred popravou, odmieta možnosť odísť aj s „rodinou“

Zostal v obci dodnes, využíva svoj vplyv a jazyk v prospech „pokroku“ (požiarna zbrojnica – „Potrebujeme p. z? – Potrebujeme. Oni dajú peniaze, my robotu, tak čo ešte diskutovať!“

³⁷ Pozri Zoznam kultúrnych pamiatok v obci Sklabiňa. [online] Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Zoznam_kult%C3%BArnych_pamiatok_v_obci_Sklabi%C5%88a> [2022-07-17]

³⁸ Jozef Tiso (1887 – 1947) – prezident Slovenskej republiky; Hermann Johann Matthäus Höfle (1898 – 1947) – dôstojník Waffen-SS v hodnosti SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und Polizei, hlavný veliteľ nemeckých okupačných vojsk na Slovensku, ktoré zatlačili Slovenské národné povstanie do hôr.

Strechajova³⁹ návšteva – hanba, že cesty kamenisté...“ „Máš zápalistého tajomníka“ – „Tajomník,“?! to je náš farár; mariáš v krčme)

<= silné sociálne cítenie,

3 synovia – inžinieri

– pamätník na Kl.; Ostrý Grúň – krajší

21. 1. 1945

jeden z [?] POHG (české meno) – 1962 = námestník riaditeľa Třineckých železární

L: Kropilák: Slovenské národné povstanie

Pamätaná miesta bojů proti fašismu, Naše vojsko 1961

15. výročie SNP (Materiály z ved. konf. k 25. vý. SNP – Ba (1. – 13. 5. '59) (Jegorov, Klokos, Asmolov, Kalina... partizáni)

Jan Šverma: V bojoch o budúcnosť, Smena '73 (úvod T. Kováčikovej)

T. Kováčiková: Karol Šmidke, Ba '79⁴⁰

Exkurzia do Paríža v roku 1991

Zmena režimu v roku 1989 a následné upokojenie pomerov znamenali väčšie možnosti cestovať do zahraničia, najmä do západnej Európy. Tieto pomery približuje zrejme náčrt možných destinácií a cieľov, ktorý súčasne načrtáva, že Alžbeta Sopusková v toto období len začínala svoju spoluprácu s novovzniknutými cestovnými kanceláriami. Na exkurzii sa okrem nej podieľal aj Pavol Valachovič.

Moderné umenie

1. cesta

2. Mont-martre (večer)

3. Veľký aut. okruh: La Defence – La Vilette – Eifelovka – [?]

§ 4. Fontainbleu – [?] – Orsay večer: Agam-Fouton a la Def.

5. Chaillot (mestské múzeum) – Oranžéria – Picasso – Pompidou

6. Rodin – Oranžéria – Louvre: lod?

7. Domov: (Mníchov – olymp. dedina?)

Svet gotických katedrál

1. cesta: ? Regensburg?

2. večer Paríž (Notre Dame)

P, S 3. Saint-Denis – Notre Dame – Cluny – Saint Chapelle – Louvre

³⁹ Rudolf Strechaj (1914 – 1962) – slovenský komunistický politik

⁴⁰ Exkurzia po stopách SNP 25. – 30. 6. 1979. ZPP, KSD, Ex1979.

HISTORIA NOVA 22

4. Chartres La Defence... [?]

5. Paríž – voľno !!

6. Rouen – Amiens – Remeš

F1 7. Remeš – Štrasburg

8. ráno domov: Viedeň: Dóm sv. Štefana !

[v druhom stĺpci bokom alternatíva:]

4. Chartres – Paríž

5. Rouen – Amiens – Remeš

6. Remeš – Strasburg

7. dom.

Na dvore Ludovíta XIV.

1. cesta

2. večer Paríž

3. okruh Sceaux

4. Versailles + Trianon

5. Fontainbleu + fontány vo Vers.

6. Louvre... Consiergerie...

7. domov: Mníchov: Amalienburg; Viedeň: Schonbrun!!!

Napoleon.

1. Viedeň – Slavkov – nocľah v záp. Čechách

H 2. cesta: večer Paríž:

C 3. Paríž – Eifel, voj. akad.

C 4. Malmaison

C 5. Fontaibleu, Versailles – obrazáreň, Trianon

F1 6. Waterloo [?] Invalidovňa:

7. cesta domov!

Rím – Neapol – Pompeje

1. cesta

2. Rím

3. Neapol – Pompeje

4. (Capri) x kúpanie

5. Rím

6. cesta domov:

Florenca – Ravenna – Padova – Benátky

1.

0.

R 1. Padova, Ravenna

R 2. Florenca

N 3. Assisi – Rím:

N 4. Neapol – Pompeje

5. Rím⁴¹

Nanešťastie nevieme, ako fungoval výber možných pobytov, ale zvíťazila trasa najviac pripomínajúca hneď prvý náčrt. Prvým technickým dokumentom je súpis záujemcov, ktorý zaznamenáva meno záujemcu, študijnú kombináciu a ročník a sumu zaplatenej zálohy na jedinom jednoduchom hárku zo zošita formátu A5. Tento zoznam nie je abecedný, takže bol zapisovaný postupne. Zápisy sú písané jednou rukou, pravdepodobne Dr. Alžbety Sopuskovéj. Druhú úroveň úprav predstavujú zápisy zeleným perom; symbol zelenej bodky zrejme indikoval nejaké problémy (prepisujeme v úspornej podobe): Ingrid Jurgová S-D 5. 2.800, Ivana Rapková S-D 5. 2.800, Petra Zemanová S-D 5. 2.800, Sveťo Bombík S-D 5. 2.800, Anna Korbová H-F 5. 2.900, Ivan Sámek / 2900, Rozália Fischerová (zeleným perom nadpísaná Havelková) 5. 2500, Lenka Mazániková S-D 4. 3000, Adelaida Mezeiová S-D 4. 2.800, Miroslava Mičová R-D 4. 2.800, Miroslava Martišová R-D 4. 2.800, Simona Blazseková R-D 4. 2.800, Katarína Fremalová R-D 4. 2.800, Ingeborg Nichtová R-D 4. 2.950, -//- 2.950, Adriana Fančovičová H-A 4. 3.000, Agáta Šikulová H-A 4. 3000, Janka Sečanská H-A 4. 3.000, Miriam Mikulová H-A 4. 3.000, Miloš Mazúr H-A 4. 3.000 2.960, Zoltán Thór H-A 4. 3.000, Liliana Thórová -//- 3000, Jana Trnková (zelená bodka) S-D 5. 3.000, Peter Molnár H-A 4. 2.960, Braňo Hronec H-A 4. 3.000, Radoslav Kusenda H-A 3. 3.000, Juraj Cigán S-D 3. 3.000, Eduard Gališ (zeleným perom Jašek [?]) H-A 3., Marcela Krajňáková H-A 3., Martina Hubová H-A 3., Zuzana Mintálová E-D 2. 2.800, Marcela Mačanská -//- 2. 2.800, Mária Šmídová (nadhávané Závacká) (zelená čiarka) H-Po 2. (3000), (zelená bodka) Katarína Varsiková (nadhávané Milan Stanislav) H-Po 2. 2.800, dve zelené čiarky) Martin Kanovský (nadhávané Kaščák) E-D 2. (2.900), Juraj Žembera F-D 1. 2.900, Eva Konečná F-D 1. 3.000, Ľubomír Lipťák A-S 5. 2.900 | Peter Macho HÚ SAV 3000, Alžbeta Sopusková, Pavol Valachovič, Katarína Valachovičová | Marína Závacká F-H 1. 3.000, Martin Kaščák F-H 1. 2.900, Lenka Michalová

⁴¹ Náčrt možných lokácií zahraničných zájazdov. Rukopis. ZPP, Alžbeta Sopusková (ďalej **AS**), Exkurzia – Paríž [1991] (ďalej **Ex1991**).

F-H 1., Chudíková H-A 3. (v tejto sekcii škrtnuté modrou fixkou), Silvia Meszárošová S-D IV. 2.000, Erika Kocoňová S-D IV 2.000, Marcela Lachká.⁴²

Druhú už finálnu úroveň menného zoznamu predstavuje súpis, ktorý už obsahuje dátum exkurzie (8. – 15. júna 1991) a uvádza názov cestovnej kancelárie: CK Tiptour.⁴³ Súpis obsahuje údaje ako meno, dátum narodenia, adresa trvalého bydliska, rodné číslo. Mená tu boli prioritne radené abecedne s výnimkou posledného mena (v predchádzajúcom súpise uvedený symbol zelenej bodky indikoval nám neznáme problémy). Meno bolo teda dopísané až na poslednú chvíľu. Súpis sa zachoval v troch verziách – originál na hrubšom papieri a ako dve preklepové kópie. Originál obsahuje pri niektorých menách ručne dopísané rodné čísla a označuje Dr. Sopuskovú ako vedúcu (sprievodkyňu).⁴⁴ Jedna z preklepových kópií bola použitá ako kontrolný materiál, väčšina mien je označená krížikom, čo zrejme vyjadruje vyplatenie – vrátenie zvyšku zálohy.⁴⁵ Pri každom mene bola tiež uvedená čiastka zálohy a súčasne sumu zbytku ktorý mal byť zo zálohy vrátený. Táto suma variovala podľa sumy zaplatenej zálohy, a cena zájazdu vo finále bola 1980 na osobu. Zoznam obsahuje 43 účastníkov zájazdu: Blazseková Simona, Bombík Sveťo, Cigáň Juraj, Fenčovičová Adriana, Fremalová Katarína, Havelková Katarína, Hronec Branislav, Jurgová Ingrid, Kaščák Martin, Kocoňová Erika, Konečná Nora, Korbová Anna, Kusenda Radoslav, Lachká Marcela, Lipták Ľubomír, Macho Peter, Martišová Miroslava, Mazániková Lenka, Mazanovská Marcela, Mazúr Miloš, Meszárošová Silvia, Mezeiová Adelaida, Mičová Miroslava, Mikulová Miriam, Mintálová Zuzana, Molnár Peter, Nichtová Ingeborg, Rapková Ivana, Sámel Ivan, Sečanská Kana, Sokol Ivan, Sopusková Alžbeta, Stanislav Milan, Šikulová Agáta, Šmídová Mária, Thór Zoltán, Thórová Liliana, Valachovič Pavol, Valachovičová Katka, Závacká Marína, Zemanová Petra, Žembera Juraj, Trnková Jana.⁴⁶

Na samostatnom hárku sú potom uvedené (možné) témy referátov, ktoré sa mali predniesť počas exkurzie zrejme počas transportu na plánované lokality. Nie všetky témy boli evidentne obsadené. Nemáme informácie, či boli (všetky) plánované referáty aj skutočne prednesené. Naznačíme tu iba ich témy: Montmartre, Notre Dame, Saint-Chapelle, Consiergerie, Invalidovňa, Pantheon, Sorbonna (Quarter latin), Louvre, Víťazný oblúk, Ľudovít XIV, Napoleon I., Ľudovít XVI a Mária Antoineta, Pére Lachaise, Slovenskí umelci –

⁴² Zoznam účastníkov. Rukopis. ZPP, AS, Ex1991. Na hárku sú popísané 3 strany, posledná je čistá. Nepodstatné zápisy na tretej strane vypúšťame z edičného prepisu.

⁴³ Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [originál] ZPP, AS, Ex1991. Oficiálny názov bol CK TIP TOUR, avšak pod týmto názvom bola registrovaná v roku 1996 a zanikla v roku 2016. CK TIP TOUR, spol. s r.o. [zrušená] (Historický názov: TIP TOUR, spol. s r.o.) FinStat.sk Dostupné na internete: <<https://www.finstat.sk/35701994#viac-informacii>>[2022-06-16]

⁴⁴ Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [originál] ZPP, AS, Ex1991.

⁴⁵ Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [kópia1] ZPP, AS, Ex1991.

⁴⁶ Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [originál] ZPP, AS, Ex1991.

maliari/básnici, Versailles, Trianon, Fontainbleu, [?], Saint-Denis, Francúzska revolúcia, Salzburg, Mníchov, Mníchovská konferencia, Diana de Poitiers, Milenky Ľudovíta XIV, Mária Medicejská, Richelieu, Milenky Ľudovíta XV., Parížska komúna, Remeš.⁴⁷ Čiastočne sa zmenil aj termín exkurzie z uvažovaného termínu 7. – 14. na finálny 8. – 15. júna 1991.⁴⁸

Zachovali sa dva doklady k zúčtovaniu: pracovný koncept, ktorý bol podkladom pre finálnu verziu s podpismi. Koncept je formulár s dátami vyplnenými ceruzkou, finálny dokument je strojopis, hoci skladba textu naznačuje, že aj tu boli myslené kolónky formuláru. Obsahuje zaujímavé dobové údaje o cenách, preto ho prepisujeme a z konceptu pridávame príslušné kolónky. Konkrétne sumy vrátených peňazí boli pripísané k menám účastníkov v zozname, ktorý sme uvideli vyššie.⁴⁹ Zaujímavé je, že tu boli ako účastníci uvedení študenti 1. a 3. ročníka, pričom skutočné rozvrstvenie bolo pestrejšie.

[Fakulta:] Filozofická

[Katedra:] slov. dejín

[Názov akcie:] Odborná exkurzia –

[Miesto – trasa:] Paríž

[Čas /od-do:/] 8.-15.6.1991

[počet dní celkom:] 7

[Počet študentov:] 39 štud. + 2 učit.

[ročník:] 1. a 3.

[Odbor:] Dejepis /história/ v rôznych kombináciách

[Preddavok prevzal:] - - -

[v sume:] - - -

[dňa:] - - - -

[Náklady:]

[5501 cestovné:] autobus 59.040 .-

[5501 stravné:] + ubytovanie 38.663 .-

5406 poistné, réžia 23.247 .-

[Spolu:] 120.950 .-

[Vyučtovanie:]

	Z rozpoč. prostr.	od štud.	spolu
[5501 cestovné] – aut. 39 štud+2 uč	25.000	34.040	59.040
ubytov. 39 štud..x25 .- Kčs x 7 dní	6.825 .-	29.952	36.777
strava 2 uč x 7 dní x 57 .-	798 .-		
2 uč x 4 noci x 104,50	836 .-	252	1.886
5406 – réžia, poistka, spriev.	23.247		23.247
[SPOLU:]	56.706	št. 63.992/uč. 252	120.950 .-
[Rozdiel vyplatiť – <u>vrátiť</u> :] pol. 5501	63.992/252	64.244	
[Kontrolný súčet:]	120.950		

⁴⁷ Súpis tém referátov k exkurzii do Paríža. ZPP, AS, Ex1991.

⁴⁸ Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [originál] ZPP, AS, Ex1991.

⁴⁹ Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [kópia1] ZPP, AS, Ex1991.

[Podpis ved. katedry a pečiatka:]
[vlastnoručný podpis]
prof. Dr. Ján Hučko, DrSc.

[Podpis ved. štud. akcie]
dr. Pavol Valachovič, CSc. [vlastnoručný podpis]
dr. Alžbeta Sopusková [vlastnoručný podpis]⁵⁰

Nakoniec uvedieme záverečnú správu o priebehu exkurzie, ktorá bola paradoxne asi aj s ohľadom na rozsah programu pomerne stručná.

Správa

o zahraničnej exkurzii poslucháčov histórie do Paríža 8. – 15.6.91

V dňoch 8. – 15. 6. 1991 usporiadali katedry histórie odbornú exkurziu do Paríža pre 39 poslucháčov histórie resp. dejepisu v rôznych kombináciách z 3. a čiastočne 1. ročníka.

Pobyť, dopravu, ubytovanie i stravu sme zabezpečili cez CK Tip-tour, odbornú časť programu pripravili obaja vedúci exkurzie: dr. Pavol Valachovič, CSc. a dr. Alžbeta Sopusková.

Prvý deň exkurzie sme cestou navštívili Salzburg a prezreli si najdôležitejšie umelecko-historické pamiatky mesta. Nasledujúci deň sme sa oboznámili prehľadne s Parížom a priestorom Mont Martre, v nasledujúcich dňoch postupne navštívili najdôležitejšie umelecko-historické pamiatky, múzeá a galérie Paríža /Notre Dame, Saint Chapelle, Conciergerie, Musée Cluny, Pantheon, Invalidovňa, Múzeum armády, Rodinovo múzeum, Louvre, Musée d'Orsay, atď./ Študenti mali pripravené referáty, obaja vedúci ich podľa potreby doplňovali a rozširovali. Z okolia Paríža sme sa osobitne zastavili v zámkoch vo Fontainbleau /včítane napoleonského múzea/ a Versailles /včítane Veľkého a Malého Trianonu/ ako aj v bazilike Saint Denis. Pri ceste domov sme sa zastavili ešte v Remeši /katedrála a románska bazilika/ a v Mníchove.

Počas exkurzie neprišlo k žiadnym nehodám alebo neprijemnostiam v radoch študentov a pedagógov, prebehla v dobrej pohode. Isté ťažkosti nastali len nehodou jedného zo šoférov, ktorého večer postihla mozgová mŕtvica, dopravili sme ho do miestnej nemocnice, zabezpečili informáciu ako cestovnej kancelárie, tak nášho zastupiteľského úradu. Cestovná kancelária nám zabezpečila rezervného, tretieho šoféra, v čase nášho odchodu z Francúzska bol už šofér mimo nebezpečenstva a jeho stav sa zlepšoval.

Katedra si uvedomuje, že náklady na zahraničnú exkurziu sú vždy dosť vysoké. Exkurzia sa však stretla s veľkým záujmom u študentov, ktorí boli ochotní niest aj zvýšené náklady, a chceme sa poďakovať vedeniu fakulty že nám finančne vyšlo v ústrety a pomohlo aspoň čiastočne finančne pokryť túto peknú e[x]kurziu.

[vlastnoručný podpis]

Dr. A Sopusková

Vedúca exkurzie

Bratislava 29. júna 1991⁵¹

[vlastnoručný podpis]

prof. Dr. Ján Hučko, DrSc.

vedúci katedry

⁵⁰ Zúčtovanie hromadných študentských akcií. ZPP, AS, Ex1991.

⁵¹ Správa o zahraničnej exkurzii poslucháčov histórie do Paríža 8. – 15.6.91. ZPP, AS, Ex1991.

Exkurzia do Talianska v roku 1992

Po úspešnej exkurzii do Francúzska sa v nasledujúcom roku 1992 uskutočnila exkurzia do Talianska, ktorá sčasti sledovala už zmienený náčrt z roku 1991. Okrem študentov a pedagógov sa jej zúčastnili aj regulárni zákazníci cestovej kancelárie Tip-tour, ktorí doplnili počet miest. Znovu sa zachoval oznam, ktorý bol zrejme vyvesený na nástenke:

V prípade dostatočného záujmu zo strany študentov môžu katedry histórie pre poslucháčov všetkých ročníkov zorganizovať

ODBORNÚ EXKURZIU DO TALIANSKA

Termín exkurzie: 14. až 20. septembra 1992

Program:

1. VERONA – aréna, staré mesto, románska bazilika San Zeno
 2. FERRARA – stredoveké mesto, Esteovský zámok, Palazzo Schifanoia, Ariostov dom, hrob Lucrezie Borgia
 3. FLORENCIA – prehliadka mesta, Ufícia alebo Akadémia
 4. RAVENNA – mozaiky z 5.-7. storočia, neskororímske a byzantské pamiatky
kúpanie v mori
- SAN MARINO – záverečná kuriozita
5. San Apolinare Nuovo
Benediktínske opátstvo Pomposa
- BENÁTKY – mesto, ktoré netreba predstavovať

Ubytovanie je v apartmánových hoteloch v prímorskom kúpeľnom centre Bellaria pri Rimini /4 noci/, býva sa v 2-3 postelových izbách, apartmány sú vybavené spoločnými sociálnymi zariadeniami a kuchynkami s možnosťou variť /kompletne vybavené/.

Stravu so sebou /alebo stravovanie z miestnych zdrojov/.

Cena 1.500 – 2.000 Kčs /podľa výšky príspevku, ktorý nám bude môcť poskytnúť fakulta

Prihlasovať sa možno – osobne i písomne – na sekretariáte katedry histórie alebo priamo u vedúceho exkurzie dr. Valachoviča.⁵²

Termín exkurzie sa nakoniec posunul na 13. až 20. septembra 1992.⁵³ Zachoval sa iba finálny súpis účastníkov z radov študentov (27 študentov a 2 vyučujúci) spolu so sekciou doplňujúcich účastníkov z CK. Originál je strojopisom na preklepovom papieri so značkami pri menách.⁵⁴ Dve xerokópie potom obsahujú na konci aj zoznam účastníkov CK (13) vytlačený na tlačiarni. Súpis obsahoval mená účastníkov, adresu trvalého bydliska, dátum narodenia a rodné číslo. Súpis účastníkov prepisujeme v úspornom prepise: MARUŠIAK

⁵² Odborná exkurzia do Talianska. Oznam. ZPP, AS, Taliansko – Exkurzia [1992] (ďalej **Ex1992**).

⁵³ Zoznam účastníkov zájazdu do Talianska od 13.9. – 20.9.1992 [originál]. ZPP, AS, Ex1992.

⁵⁴ Ceruzkou boli na konci pripísané mená Miškovičová Monika a Krchňáková Nora, ktoré v ďalšej verzii (xerokópii) zoznamu nefigurujú.

Juraj, BURAN Dušan, VALOVÁ Zuzana, ZAŤKO Milan, HULÍNEK Drahošlav, KLUBERT Tomáš, REPA Marián, NENČÍKOVÁ Mária, BARKA Denis, BARKOVÁ Iveta, GERATOVÁ Elena, BUTTCHER Leopold, KAČÍREK Ľuboš, NICHTOVÁ Ingeborg, SOKOL Ivan, BLAZSEKOVÁ Simona, ŠIMKOVÁ Viera, KAŠČÁK Martin, ZAVACKÁ Mária, CSELDEROA Mária, BOGÁROVA Alena, VYHLÍDAL Branislav, HERTEL Maroš, JUHÁSZOVÁ Viera, RAPKOVÁ Ivana, BLAZSEKOVA Slávka, ĎURČAT Martin, SOPUŠKOVA Alžbeta, VALACHOVIČ Pavol +(CK) František Kolenič, Ludmila Koleničová, Helena Šišková, Eva Gulkášová, František Porubán, Eva Porubánová, Johana Majdová, Soňa Hronská, Lucia Hronská, Lýdia Višváderová, MUDr. Alžbeta Garajová, Prof. Vladislav Garaj, Nadežda Zelenská.⁵⁵

Nezachovali sa dokumenty k vyúčtovaniu či správy pre fakultné prostredie, ale hneď dve „technické“ správy (31. 5. 1992 a 21. 9. 1992) Dr. Sopuskovej pre cestovnú kanceláriu. Zrejme je, že prvá správa sa týka pobytu, ktorý predchádzal samotnej exkurzii a že s touto je spojená iba druhá správa. Obe správy s ohľadom na v nich obsiahnuté informácie uvádzame v plnom prepise. Prvá správa teda popisuje pioniersku návštevu miest pobytu, pričom možno predpokladať podobnú zostavu lokalít aj počas danej exkurzie.

LA/6/1, LA/7/1 – Bellaria

22. – 31. 5. 1992

Správa

Priebeh zájazdu bez komplikácií, podľa stanoveného /a upraveného/ programu /kultúrno-poznávací zájazd: Verona, Florencia, Ferrara, Ravenna, San Marino, Benátky/, žiaden úraz, poisťná udalosť atď.

Ubytovanie v Bellarii

1. Elisabeta má spolupracovníčky, ktoré ovládajú /na obstojnej úrovni/ aj angličtinu a nemčinu – možno posielat' aj „netaliančinárov“ ako sprievodcov
2. Apartmány boli totálne rozhodené – ale dostali sme aj apartmány priamo pri mori, ktoré v lete za naše ceny nebude môcť dávať. Pre letné pobyty sa zloženie apartmánov bude meniť.
3. Pôdorysy a štruktúra postelí v apartmánoch nezodpovedá nákrese v prospekte!! Štvorky môžu byť 2+2obýv., 3+1 obýv., šestky 2+4+0 obýv., 2+3+1 obýv. a pod. Časté sú aj poschodové posteľe /dajú sa rozložiť a použiť ako dve lôžka/. Sprievodcovia by si mali pripraviť informácie, aby mohli vhodne ubytovať napr. štvoricu, ktorú tvoria dva manželské páry a pod.
4. Pozor na kauciu! Musela som zaplatiť 20.000 lír za opravu sprchy, kde sa zlomila umelohmotná časť – očividne nie nešetným zaobchádzaním z našej strany, ale opotrebovaním vekom!!!

⁵⁵ Zoznam účastníkov zájazdu do Talianska od 13.9. – 20.9.1992 [originál] ZPP, AS, Ex1992; Zoznam účastníkov zájazdu do Talianska od 13.9. – 20.9.1992 s dodatkom. [xerokópia] ZPP, AS, Ex1992.

Hneď prvý večer alebo deň musí sprievodca zozbierať všetky informácie aj o potencionálnych závadách v apartmánoch – á la prasknuté umývadlá, zasekávajúce sa žalúzie, chýbajúce deky a pod. – a preventívne ich nahlásiť v Aquariu.

Za každý apartmán žiadali dva pasy, ktoré si hneď prefotili xeroxom, vrátili na počkanie účastníkom zájazdu. Na tieto xerokópie sme hneď písali nami nájdené závady.

5. V apartmánoch boli síce metly, ale nie čistiace prostriedky!!

6. podjazdy pod železnicu v Bellarii a Igei Marine /značené na plániku ako šípky/ majú nedostatočnú svetlosť na autobus /3,1C/

Prechod cez trať na Via Fasceli /značený šrafami/ je iba jednosmerný od vnútrozemia k moru.

Možné výlety za pamiatkami – ak by zostal na lete vždy jeden autobus na fakultatívne výlety:

San Marino – jasné, netreba komentovať

Ravenna – výborný tip. Hore-dolu cca 85 km. Jedinečné pamiatky s jednotnou a veľmi lacnou vstupenkou do všetkých za 7.000 lír na osobu. Parkovanie pri San Vitale bez poplatku, priamo v centre mesta. Na vstupenku sa dá navštíviť San Vitale, Mauzóleum Gally Placidie, San Apolinare Nuovo, obe baptistéria, veľmi pekné arcibiskupské múzeum /s jedinečnou slonovinovou biskupskou katedrou, ktorá je svetovým unikátom/. Z začať o 9.00 pri San Vitale, do 12.30, keď ich zatvárajú, sa dá obehnúť celý okruh pamiatok s mozaikami. Cez obed odporúčam záverečnú návštevu v mestskej tržnici /pri pal. Popolo/ – zážitok! Autobusom prejazd okolo Teodorichovho mauzólea /vstupné je osobitne – 6000 lír, je malá pravdepodobnosť, že si ho niekto zaplatí/. Poldenný výlet, návrat okolo 14.00 hod.

San Apolinare in Classe – ďalší chrám s byzantskými mozaikami, najväčšia stavba v Ravenne.

Odporúčam ako doplnok výletu do Ravenny, alebo zastávku cestou aj pre tých, čo sa do Ravenny nevyberú, ako zastávku po ceste domov. Vstup voľný, dobré parkovanie, dosiahnuteľný priamo z hlavnej cesty Rimini – Ravenna. Doba zastávky cca 20 minút.

Ferrara – cca 230 km hore-dolu., celodenný výlet. Stredoveké mesto s peknými, aj keď drahými múzeami. Hrob Lucrezie Borgie, Esteovský zámok, jedinečný románsky dóm /len fasáda/. Parkovné v centre 3.750 lír.

Faenza – nepreskúmali sme, malo by tam byť keramikové múzeum... /okolo výroby „fajansy“ sa ide po autostráde/.

Florenca – atraktívna, ale z pobrežia ťažko dosiahnuteľná. Priama cesta Ferli – Florenca hodí z Bellarie asi 160 km /jedným smerom/, ale na svojom vrchole má serpentíny, ktoré šoféri so slabšími nervami /a s očkom hodeným na spotrebu nafty/ odmietnu jazdiť po druhý raz. 160 km trvá 4 hodiny! Cesta cez Bolognu po autostráde sa dá zvládnuť za 3 hodiny, ale je cca o 80 km a 15.000-ový autos-trádový poplatok drahšia. Florenca sa bude dať robiť len pre skutočných záujemcov, vzhľadom na otváracie doby múzeí bude treba odchádzať o 6,00 – 7,30 ráno, návrat okolo 21,00 – 22,00 večer. Parkovné sa vo Florencii neplatí, vstupné do Uficií, Akadémie /Dávid/ je 10.000 lír, pohrebnej kaplnky Medicejských je 9.000 lír.

Pomposa – zastávka priamo na ceste medzi Chiaggou a Ravennou. Krásne benediktínske opátstvo s freskami zo 14. storočia, stavba samotná je z 10 – 11. stor. Otvorené od 8,00 ráno. Autobus platí parkovné 2.000 lír. Vstup do kostola a kláštora je zdarma, pri parkovisku je jednoduché /turecké,

studená voda, ale čisté a bezplatné/ WC, stánky so suvenírmi, kávou, sladkosťami... Možno použiť ako „cikáciu“ zastávku pri ceste tam alebo späť. /Nie umývaciu/.

Ak treba, môžem pripraviť podkladový materiál k Ravenne, Ferrare, Pompose, San Apolinare in Classe. V San Marine sa predáva už český preklad talianskych sprievodcov po meste /za 5.500 – 6.000 lír/.

Ba 31.5.1992

[vlastnoručný podpis]

Alžbeta Sopusková⁵⁶

Pomerne stručná správa o pobyte danej exkurzie z 21. septembra 1992, teda deň po návrate, rekapituluje problémy týkajúce sa skôr záležitostí cestovnej kancelárie.

Bellaria 13. – 20. 9. 92

Správa

Zájazd ma osobitý kultúrno-poznávací charakter. Ubytovanie v apartmánoch v Bellarii, každý deň sa autobusom absolvovali okolité mestá a pamiatky. S Dr. Valachovičom sme zároveň robili informatívny prieskum pre možné školské zájazdy v r. 1993 /vstupné, zľavy pre žiakov, otváracie doby etc./ – informácia bude osobitne. Doprava bola realizovaná autobusom Univerzity Komenského vzhľadom [n]a požiadavku zákazníka.

Ubytovanie – problémy v Bellarii: Na ubytovanie sme podľa upravenej požiadavky síce bez problémov dostali 8 šesťmiestnych apartmánov, ale Elizabeta sa stále domáhala platenia aj za pôvodne objednané štvormiestne. Po tvrdej diskusii napokon súhlasila volať do Bratislavy. Ďakujem p. Čajovej...

Pri odovzdávaní apartmánov boli klasické problémy: V troch apartmánoch sa nedali stiahnuť rolety. S P. Valachovičom sme rozšírili svoju kvalifikáciu na celkom úspešných opravárov roliet. V jednom apartmáne však roleta bola rozfláknutá na tri časti, takže napokon – i vzhľadom na argument, že byt aj predtým obývali zákazníci Tip-touru /Giorgetii – 5. poschodie, manzardový, podstrešný byt/ – som musela zaplatiť 30.000 za výmenu rolety.

Prosím pre budúci rok sprievodcov Tip-touru, aby dôrazne zapísali všetky závady, ev. skontrolovali osobne rolety a iné citlivé časti bytov, spísali to, odovzdali nielen Agencii, ale – jednu kópiu – svojim nástupcom!!! Pretože som skutočne nemohla vedieť, či sa byt s touto závadou prebral, /alebo či sa už dokonca neplatila!/. Tri pokazené rolety – okrem tejto rozbitej – som vyhandlovala za ďalší problém.

Aby sme zas neboli rozhádzaní po celej Igey Marine /aj tak sme bývali v dvoch „hniezdach“ presne na opačných koncoch Igey/, [n]a poslednú chvíľu vytelefonovali /asi od Agenzie Succi/ apartmán, v ktorom bola prázdna plynová bomba, rozbité splachovanie na WC a neodtekalo umývadlo. Na druhý deň pobytu som ráno pri odchode do Ferrary nechala odkaz na Agencii, ale oprava kúpelne trvala vzhľadom na rôzne „nedorozumenia“ a vybavovania až do štvrtku a plyn nebol opravený až

⁵⁶ Správa z pobytu v Bellarii 22. – 31.5.1992. [xerokópia] ZPP, AS, Ex1992. Xerokópia, zmenšená dvojstránka na jednu A4.

do konca pobytu. Bohužiaľ som práve v tomto apartmáne nemala ubytovaných študentov, ktorí by to brali s istým humorom a vynaliezavosťou, ale dámy, kde najmä dve prišli s jednoznačným zámerom v Taliansku variť... a primerane mi „vyšpičkovali“ aj ďalšie obyvateľky apartmánu.

- s Agenciou /Elizabetou/ som si to diplomaticky „vyříkala“ – a keďže sa rozmrzenie už takčítak nedalo odstať, tak som to využila predovšetkým ako „výmenný artikel“ za pokazené rolety. Ale podčiarkla som hlboké rozčarovanie Tip-touru nad podobnými službami.

- vo vzťahu k našim zákazníčkam – aj keď mali veľmi lacný zájazd, ľudská psychika je už taká: navrhujem im poslať ospravedlňujúci list z Tip-touru /napíšem, len nech mi to šéf podpíše/ a zväžiť, či im neposkytnúť aspoň 200 Kčs zľavu. – nejako t[o] finančne unesieme.

Inak bol celý zájazd fantastický.

[vlastnoručný podpis]

Bratislava 21.9.1992

A. Sopusková⁵⁷

Zobieraný materiál nám zatiaľ dovolil bližšie popísať vyššie zmienené exkurzie. Samozrejme, že exkurzií sa uskutočnilo ďaleko viac. Vieme aspoň o exaktných termínoch a lokáciách niektorých z nich. V dňoch 25. – 30. októbra 1967 sa uskutočnila exkurzia do stredoslovenských banských miest a na Spiš a Oravu (Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Kremnica, Levoča, Spišský hrad, Orava, Žilina, Trenčín, Trnava), 11. – 18. mája 1970 do Poľska (Bratislava, Zakopané, Wieliczka, Oswiecim, Krakov, Katovice, Varšava, Lodž, Wroclaw, Opole, Ostrava, Brno, Bratislava), v jeseni 1970 do Martina a na Devín, 17. – 23. mája 1971 do Maďarska (Székesfehérvár, Blatnohrad, Panonhalma), 21.– 27. mája 1973 do Sedmohradska (Rumunsko) (Kluž, Brašov, Sibiu, Nadlak).⁵⁸ Stále je tu potenciál priamych účastníkov a ich spomienok, ako aj možnosti obrazových dokumentov vo forme dobových fotografií. Respondentom a účastníkom, ktorí boli ochotní zaspomínať si na dané udalosti (Peter Zelenák, Ľudovít Hallon, Roman Holec) na tomto mieste ďakujeme. Budeme dúfať, že sa táto dozaista atraktívna tematika stane poľom záujmu ďalších bádateľov.

Pramene a literatúra

Archívne pramene

Zbierka Petra Podolana [ZPP]

Marián Skladaný [MS]

Exkurzia do stredoslovenských banských miest v roku 1976 [Ex1976]

Hromadná pozvánka /list Jána Nováka a Jozefa Vlachoviča účastníkom prípravného výboru konferencie k 450. výročiu banického povstania 1525-26. Kópia pre Maroša Skladaného. Formulár, strojopis. 11

Hromadná pozvánka /list Jána Nováka a Jozefa Vlachoviča účastníkom prípravného výboru konferencie „Banické povstanie 1525-26“ z 5. mája 1976. Kópia pre Maroša Skladaného. Formulár, strojopis. 11

⁵⁷ Správa z pobytu v Bellarii 13.–20.9.92. ZPP, AS, Ex1992.

⁵⁸ DANIŠ M., Branislav Varsik, s. 17, 30, 32, 33.

- Náčrt priebehu exkurzie do stredoslovenských banských miest. Rukopis. 1l
 Súpis účastníkov exkurzie do stredoslovenských banských miest. Rukopis 1l
 Doplnok k súpisu účastníkov exkurzie do stredoslovenských banských miest. Rukopis 1l
 Finálny úpis účastníkov exkurzie do stredoslovenských banských miest. Strojopis. 2l
 Objednávka č. 177/VS/1976. Formulár, strojopis. 1l
 Úverový list z 18. augusta 1976. Formulár, rukopis. 1l
 Náčrt trasy exkurzie do stredoslovenských banských miest. Rukopis 1l
 Oznam o exkurzii do stredoslovenských banských miest. [originál] Strojopis. 1l
 Oznam o exkurzii do stredoslovenských banských miest. [kópia] Strojopis s rukopisnými značkami a doplnkami. 1l
 List Jozefa Vlachoviča riaditeľovi Stredoslovenského banského múzea (?) z 31. augusta 1976. Formulár, strojopis. 1l
 List Jána Nováka Mariánovi Skladanému z 1. septembra 1976 [originál] Formulár, strojopis. 1l
 List Jána Nováka Mariánovi Skladanému z 1. septembra 1976 [druhops] Strojopis. 1l
 List Jozefa Gindla Mariánovi Skladanému z 2. septembra 1976 Formulár, strojopis. 1l+obálka
 Správa o exkurzii poslucháčov histórie a archívnictva v stredoslovenských banských mestách v dňoch 6.9.-11.9.1976. Strojopis. 3l
 Správa o exkurzii poslucháčov histórie a archívnictva v stredoslovenských banských mestách v dňoch 6.9.-11.9.1976. [kópia] Strojopis. 3l
 Súpis študentov podľa ročníkov, informácia o termíne a mieste stretnutia. Rukopis. 1l
 Stravné pre účastníkov exkurzie v dňoch 6.-11. sept. 1976. Strojopis. 1l
 Stravné pre účastníkov exkurzie v dňoch 6.-11. sept. 1976. [kópia] Strojopis. 1l
 Potvrdenie o prijíme stravného pre účastníkov exkurzie do stredoslovenských banských miest. Strojopis. 1l

Alžbeta Sopusková [AS]

Exkurzia – Paríž [1991] [Ex1991]

- Náčrt možných lokácií zahraničných zájazdov. Rukopis. 2l
 Zoznam účastníkov. Rukopis. A5 dvojhárok. 1l, 3s
 Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [originál] Strojopis. 1l
 Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [kópia1] Preklepová kópia s rukopisnými vsuvkami. 1l
 Zoznam účastníkov odbornej exkurzie do Paríža 8.-15. júna 1991 – CK Tiptour. [kópia2] Preklepová kópia. 1l
 Súpis tém referátov k exkurzii do Paríža. Rukopis. 1l
 Zúčtovanie hromadných študentských akcií. Formulár, rukopis. 1l
 „Odborná exkurzia – Paríž“ Vyúčtovanie. [originál] Strojopis. 1l
 Správa o zahraničnej exkurzii poslucháčov histórie do Paríža 8. – 15.6.91 Strojopis. 1l

Taliansko – Exkurzia [1992] [Ex1992]⁵⁹

- Odborná exkurzia do Talianska. Oznam. Tlač. A5. 1l
 Zoznam účastníkov zájazdu do Talianska od 13.9. – 20.9.1992. [originál] Strojopis s rukopisnou vsuvkou. 2l
 Zoznam účastníkov zájazdu do Talianska od 13.9. – 20.9.1992 s dodatkom [kópia] Xerokópia strojopisu a tlače. 2l (2x)
 Správa z pobytu v Bellarii 22. – 31.5.1992. Xerokópia tlače, zmenšená dvojstránka na jednu A4. 1l
 Správa z pobytu v Bellarii 13. – 20.9.92. Strojopis. 1l

⁵⁹ Súbor dokumentov v hárku s nápisom Taliansko – exkurzia.

Katedra slovenských dejín [KSD]

Exkurzie – 1979 SNP [Ex1979]⁶⁰

- Exkurzia pre poslucháčov histórie – SNP. (Oznam) Strojopis. 1l
 Katedry histórie organizujú... Strojopis. 1l
 Exkurzia "po stopách SNP" Zoznam účastníkov. (1, 2) Strojopis, rukopis. 1+1l
 „II R-D“ Pomocný zoznam účastníkov, poznámky. Rukopis. 1l
 Objednávka zájazdu autokarem (Čedok) s prílohou. Formulár, strojopis. 1+1l
 Úverový list... Štadión TJ Turany – Martin. Formulár, strojopis. A5 1l
 Úverový list... Ubytovací hostinec, Valaská – obec. Formulár, strojopis. A5. 1l
 Vyúčtovanie exkurzie poslucháčov histórie a archívnictva 1. – 3. roč. "Po stopách Slovenského národného povstania". Strojopis. 1l
 Cestovná správa z exkurzie s poslucháčmi histórie po stopách Slovenského národného povstania /25.-30.6.1979/. Strojopis. 1l
 Exkurzia po stopách SNP 25. – 30. 6. 1979 Rukopis. 1l

Literatúra

- CK TIP TOUR, spol. s r.o. [zrušená] (Historický názov: TIP TOUR, spol. s r.o.) FinStat.sk Dostupné na internete: <<https://www.finstat.sk/35701994#viac-informacii>> [2022-06-16]
 ČIPKOVÁ, Elena – KAROLČÍK, Štefan – ŽARNOVIČAN, Hubert – DROPOVÁ, Katarína. *Vonkajšie prostredie ako priestor pre vzdelávanie a učenie sa*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015,
 DANIŠ, Miroslav. Branislav Varsik a jeho podiel na rozvoji všeobecných dejín na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. In *Štúdie venované Branislavovi Varsikovi. Historia nova 21*. [online] Bratislava: Stimul, 2023, s. 7-40. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino21.pdf> [2023-12-12]
 FOTO: Svetový unikát v Kremnici? Nachádza sa hlboko pod zemou. [online] Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/306359/foto-svetovy-unikat-v-kremnici-nachadza-sa-hlboko-pod-zemou/>> [2022-07-17]
 Kronika obce Sklabiňa 1944-1945 [KAVEŠ, Ján. Pamätná kniha obce Sklabiňa počas Slovenského národného povstania 1944 – 1945] (strany 1-100), s. 100. Dostupné na internete: <https://issuu.com/obecsklabina/docs/kronika_1944-1945_001-100_> [<https://www.obecsklabina.sk/obec-2/obecna-kronika-1944-1945/>] [2022-04-15]
 MICHALOVÁ, Jaroslava. *Príprava vzdelávania v teréne*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2015, 42 s.
 Zoznam kultúrnych pamiatok v obci Sklabiňa. [online] Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Zoznam_kult%C3%BArnych_pamiatok_v_obci_Sklabi%C5%88a> [2022-07-17]

⁶⁰ Súbor dokumentov v ružovej papierovej zložke s názvom Exkurzie zvislo pri chrbte a nápisom Exkurzie 1979 – SNP v ľavom hornom rohu. Vo vnútri je ďalší obal s nadpisom Exkurzia (SNP) 1979. Tento je vlastne diplomom formátu A3: Československý zväz telesnej výchovy. Slovenský ústredný výbor udeľuje DIPLOM – Alžbeta Sopusková za SPO na Majstrovstvách SSR.

Field Trips of the History Departments at the Faculty of Arts of Comenius University in the Second Half of the 20th Century

The study focuses on field trips as a specific form of teaching the history at the Faculty of Arts of Comenius University in Bratislava in the second half of the 20th century. It publishes documents and maps a field trip to mining towns in Central Slovakia (1976), a field trip following the tracks of the Slovak National Uprising (1979), as well as field trips to Paris, France (1991) and Italy (1992). There is still a potential to make use of direct participants and their memories (oral history specifically) as well as of visual documents in the form of contemporary photographs.

Keywords: field trip, teaching history, higher education, Faculty of Arts of Comenius University in Bratislava, Slovakia, 20th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[74 386 znakov / 2,07 AH]

PODOLAN, Peter. Exkurzie v prostredí odboru história na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v druhej polovici 20. storočia. In *Opus compositum*. Historia nova 22. [online] Bratislava: Stimul, 2023, s. 49-79. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino22.pdf>

dokumenty

Spomienky Dr. Františka Orlického

Ivan Nociar

Úvod

V predkladanom dokumente sa nachádza prepis spomienok Dr. Františka Orlického. Dr. František Orlický pochádzal z okresu Trnava. Postupne študoval viacero škôl, až napokon sa stal doktorom práv, pričom advokátsku kanceláriu si otvoril v Trnave. V Trnave patril medzi najvýznamnejších politikov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany počas existencie Prvej Československej republiky a počas Prvej Slovenskej republiky. Koncom roku 1938 sa stal vládnym komisárom Trnavy a vo voľbách do Snemu Slovenskej krajiny bol zvolený za náhradníka. Poslancom Snemu Slovenskej republiky sa stal v novembri 1939 za zosnulého Dr. Jozefa Budaya. V Sneme patril medzi najaktívnejších poslancov, keďže bol odborníkom na ústavné právo. Najviac sa „preslávil“ tým, že bol spravodajcom zákona o vyšťahovaní Židov z 15. mája 1942. Po skončení druhej svetovej vojny sa za svoje činy spáchané počas Prvej Slovenskej republiky zodpovedal pred retribučným Národným súdom v Bratislave. Spočiatku trestné konanie prebiehalo v jeho prítomnosti, od 1. apríla 1946 v jeho neprítomnosti. Hlavné pojednávanie v auguste 1947 sa taktiež konalo v jeho neprítomnosti. Pred Národným súdom bol odsúdený na 6 mesiacov straty slobody, 5 rokov straty práv do obcí a konfiškáciu 1/4 majetku. V rokoch 1946 – 1948 žil v Rakúsku, od roku 1948 v Kanade. V Kanade bol okrem iného, jedným z najvýznamnejších predstaviteľov Slovenskej národnej rady v zahraničí. Tu istý čas pôsobil ako predseda administratívneho oddelenia a taktiež predseda odbočky pre Kanadu. Po vzniku Slovenskej oslobodzovacej rady sa stal predsedom odbočky tejto organizácie pre Kanadu. V Kanade žil vo viacerých mestách, až napokon zomrel v meste Peterborough v roku 1989.¹

Edícia dokumentu: **Spomienky Dr. Františka Orlického**

R o d i s k o

Slovenská Nová Ves, okres Trnava. Malá obec, ktorá leží na juhozápad od Trnavy vo vzdialenosti asi 12 km. V čase mojeho narodenia dňa 28. marca 1899 mala asi 550 obyvateľov.

¹ Táto časť bola spracovaná na základe týchto zdrojov: Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Jozef Marián Kirschbaum, šk. 68, 70; SNA, f. Národný súd, šk. 13, Tnľud 27/45; Geni.com. *František Orlický* [online]. Dostupné na: <<https://www.geni.com/people/Franti%C5%A1ekOrlick%C3%BD/6000000039299400082>> [cit. 2023-04-01].

Moji rodičia Imrich Orlický a Mária, rod. Čechovičová, nepochádzali z tejto obci. Otec sa narodil v Igrame, okres Pezinok a matka v Gocnode², okres Trnava. Toto bolo druhé manželstvo otca, z ktorého sa narodili 4 chlapci a 3 dievčence. Ja som sa narodil ako tretí.

Z prvého manželstva mal otec 2 synov a 4 dievčence.

Rodičia boli poprednými roľníkmi v obci.

Ľudová škola

Bola to Rímskokatolícka ľudová škola jednotriedka, kde v 1 miestnosti, asi 6/10 metrov veľkej bolo v 6 ročníkoch asi 55 žiakov. Učiteľom bol Štefan Dvorák, Slováč z Trnavy. Tu som vychodil 5 tried od jesene 1905 do leta 1910. Vyučovanie dialo sa v slovenčine, lebo nik z nás žiakov nehovoril po maďarsky. V rodine boli pokusy aj s vyšším školením. Mária z prvého manželstva začala študovať u Uršulíniek v Trnave, ktoré tam mali Meštianku a Učiteľský ústav. Ešte počas štúdia vo meštianke prerušila štúdium. Dôvod neviem. Stalo sa to v čase, keď som bol dieťa a v rodine sa o tom nehovorilo.

Jozef, najstarší syn z druhého manželstva študoval v Bratislave asi 2 roky na ľudovej škole a potom šiel do gymnázia Piaristov vo Sv. Juri. V 1. triede neprešiel. Vrátil sa domov a začal pracovať v našom poľnohospodárstve.

Naša jednotriedka nebola ideálna škola, aspoň nie podľa predstáv moderných pedagógov. Fakt je, že 1 učiteľ nemôže vyučovať 6 tried denne a venovať pozornosť každému žiakovi. Ja osobne som ťažil z tejto situácie. Hneď od 1. triedy upútala moju pozornosť aritmetika a už [v] 2. triede som ovládal nielen spočítanie, ale aj odpočítanie a násobenie. Pozorne som sledoval, keď učiteľ vyučoval tieto úkony. Na poslednej strane našej písanky bola vytlačená násobilka od 1 do 10. Pamätám sa, že mi to zobralo asi 2 dni, kým som sa ju naučil. Trvalo mi to dlhšie, kým som pochopil postu pri násobení väčšími číslicami.

Po zvládnutí násobilky ponúkol som sa otcovi, že mu vypočítam, koľko má mesiacov, týždňov a dní. Bol prekvapený a pýtal sa ma, či nás to už učí učiteľ. Povedal som mu, že som vždy dával pozor, keď to učiteľ učil starších žiakov. Pochválil ma a povedal: „Odteraz pôjdeš so mnou, keď poveziem obilie na predaj do Trnavy a vypočítaš mi, čo príde za obilie.“ Tak som sa často dostával do Trnavy, kam som rád chodil.

Po skončení 5. triedy otec mi oznámil, že pôjdem ďalej študovať. Na ľudovej škole nedalo sa učiť po maďarsky a v Uhorsku sme my Slováci nemali strednej školy. Otec po rozhovore s učiteľom mi oznámil, že pôjdem do Senca do ľudovej školy naučiť sa po maďarsky a hneď dodal, že ma tam odvedie k zápisu. Pozná vraj tamojších učiteľov. Mal manželku zo Senca rodenú Szabó, u ktorej rodičov mi zariadi ubytovanie a stravovanie.

² Dnes sa územný celok volá Jarná a ide o miestnu časť obce Cífer, okres Trnava.

Začiatkom septembra 1910 dostal som sa do Senca a tam z obavy, že nebudem vedieť držať krok so žiakmi v 6. triede na moju žiadosť zapísať ma dal zase do 5. triedy.

Asi mesiac to trvalo, kým som sa dohodovil s učiteľom a tiež aj so žiakmi. Môj učiteľ Nagy István ma nechal asi 4 týždni v pokoji. V tom období začal som pomaly chápať, čo sa v našej triede vyučuje [vyučuje?] a robil to, čo ostatní žiaci, pokiaľ som pochopil úlohu. Myslím, že sme robili s počtami, kde nie je potrebná znalosť reči. Učiteľ pristúpil ku mne, pozrel moju písanku, povedal, že to mám správne. Pýtal sa ma, či už rozumiem, čo sa učíme. Po kladnej odpovedi mi oznámil, že bude zaobchodiť so mnou, ako s ostatnými žiakmi.

Staručký farár-dekan Karolyi už na 2. hodine náboženstva ma vyvolal. Skúšal ma, ale bez výsledku, lebo som nerozumel, čo sa ma pýta. V našej triede ani jeden spolužiak nehovoril po slovensky. Boli to miestni chlapci a Senec bol maďarské mestečko. Jedinou výnimkou bol Emil Ottenreiter, ktorý bol z Budapešti a býval u nášeho suseda lekárniko Fleischerera, ktorý bol jeho strýkom. Veľmi sme sa spriatelili, chodili sme spolu do školy a zo školy. Často sme sa hrali v lekárnikovej záhrade; keď ma tam stretol, žartovne poznamenal, že už vie všetko naspamäť, čo som sa učil. Na dvore sme mali malinový strom a pri ňom stôl. Učil som sa tam vždy nahlas, aby si ucho navyklo na maďarčinu, keď bolo pekné počasie. Bolo to počuť k susedom, lebo domy boli prízemné.

Po mesiaci v maďarskej škole bolo po rečových ťažkostiach. Zpozoroval som, že najlepšia pomoc v tejto škole je riadne sa učiť. To som aj robil a rok som skončil medzi prvými žiakmi.

Nagy bol dobrý učiteľ. Mal ma rád, ale raz skoro do rozpakov ma priviedol. Na jar 1911 môj domáci pán mi oznámil, že ide na svadbu k rodine Pompa v Senci a požiadal ma, aby som aj ja šiel s ním. Nechcelo sa mi, lebo som nepoznal Pompovu rodinu okrem ich syna, ktorý bol môj spolužiak. Na moje námietky, čo tam budem robiť, Szabó báči mi odvetil, že sa môžem hrať so spolužiakom Pompom. Námietky boli márne, šiel som.

Keď sme ta prišli, Szabó ma predstavil prítomných a nemal kedy prehovoriť viac o mne, lebo prítomný môj učiteľ Nagy zvolal: „Toto je môj žiak, ktorý v septembri minulého roku prišiel do mojej triedy ako slovenský chlapec, ktorý nevedel po maďarsky. Teraz Vám ukážem, aký pokrok urobil. Feri, prehovor o Veľkom Ludevítovi, uhorskom kráľovi zo 14. storočia.“ Dejiny boli tiež mojím obľúbeným predmetom. Vedel som, čo sme sa učili o tomto panovníkovi, kt. bol považovaný za najslávnejšieho panovníka Uhorska. Odrecitoval som to a videl som, že som urobil „dobrý dojem“. Poklonil som sa vyšiel von hrať so spolužiakmi.

STREDNÁ ŠKOLA

V septembri 1911 vzal ma otec do Trnavy na zápis do 1. triedy Trnavského Arcibiskupského Gymnázia. Zápis šiel hladko a tiež aj zaopatrenie si miesta, kde budem bývať a sa stravovať. Pri zápise nám odporúčali rodinu krajčira Zlatosa, ktorý šiel výlučne reverendy a kňaz[s]ké rúcha. Ubytovanie šlo snadno a tiež aj zakúpenie kníh a iných školských pomôcok. Ešte dopoludňa sme sa rozišli, ja do bytu Zlatosa a otec za inými záležitosťami v Trnave.

Bol spriatelený s Ervínom Binovským, synom mlynára v mojom rodisku. Ervín už v školskom roku 1910/11 začal študovať na Mešťianke v Trnave. Býval u rodiny Seryovej. Ešte doma mi hovoril, aby som ho navštívil odpoľudňa po zápise u Seryových. Tak som aj urobil. Nebolo to ďaleko od mojeho bytu. Ako sa zhovárame na dvore, príde pani Seryová. Ervín ma predstavil. Hneď sa opýtala, kde budem bývať. Keď som spomenul Zlatosa, vyhlásila, že to nie je dobré miesto. Pani Zlatosová je zlá osoba a študentov, ktorí u nej bývajú bije. Poznámka Seryovej veľmi sa ma dotkla. Pred 10 dňami zomrela mi matka na porážku srdca. Bol som zronený, rozžialený a veľmi precitlivelý. V takomto citovom stave razom som sa rozhodol, že k Zlatosovým bývať nepôjdem. Ervínovi som vyhlásil, že idem rovno do Slovenskej Novej Vsi. Odišiel som z Trnavy hneď, ale nie po ceste pre vozy, ale čiastočne po chodníkoch a čiastočne krížom cez polia.

Keď som prišiel domov, otec s povozom ešte nebol doma. Za chvíľu som očul klopanie na bránu. Otváram a vidím, že je to otec. Bol prekvapený. Pýtal sa, prečo som sa vrátil a ako. Zišiel z voza a kľudne, ale rezolútne mi oznámil, že zajtra ráno ma zavezie do Trnavy a povypráva sa s pani Zlatosovou.

Tak sa aj stalo. Vysvetlil jej, prečo som utiekol od nej. Zlatosovi boli bezdetní. Mávali študentov na byte. Prehlásila, že nikdy ich nebila a ani sa nik zo študentov nestážoval. Možno, že Seryová ma chcela prilákať k nej na byt a stravu.

Otec prijal vysvetlenie Zlatosovej a ja som tam ostal bývať a to aj preto, že v našej rodine bolo zvykom otcov rozkaz splniť.

Trnavské gymnázium v tom čase malo 2 prvé triedy a vyššie len po jednej. Podľa úpravy vo Výročnej správe zápis sa konal nasledovne: 1. septembra žiaci z Trnavy, 2. septembra žiaci z Trnavského okresu, 3. septembra žiaci z Bratislavskej župy, 4. septembra žiaci z ostatnej časti Uhorska a 5. septembra žiaci z cudziny.

Presne podľa tejto úpravy som informoval otca, že k zápisu máme sa dostaviť 2. septembra 1911. Prišli sme k bráne gymnázia pred pol ôsmou. Bránu otvárali o ôsmej. Do kancelárie, kde sa konal zápis, prišli sme prví. Podal som vysvedčenie zapisujúcemu, ktorý sa naň pozrel a oznámil nám, že nemôžem byť zapísaný do drhuej [druhej?], lebo tá je už plná. Oznámil som toto odmietnutie zápisu otcovi. Rozkázal mi, aby som oznámil zapisujúcim, že protestujem proti takémuto nesprávnemu postupu, lebo sme sa pridržiavali presne

úpravy o zápise. Žiadal, aby mohol hovoriť s riaditeľom Simkom. Uviedli nás po riaditeľne, kde po predstavení sa prvá otázka riaditeľa bola, či je príbuzný býv. farára v Linci, ktorý pred 5 rokmi zomrel. Otec povedal, že to bol brat. Riaditeľ [p]oznamenal, že boli dobrí priatelia. Hovorilo sa po slovensky. Ovládal slovenčinu dobre. Pripustil, že zápis nešiel podľa úpravy. Nedá sa však nič robiť. Ústav má len jednu 2. triedu, a tam už zapísali 80 žiakov. Tento počet nesmie byť prekročený.

Otec mi oznámil, že prvým vlakom ideme do Sv. Jura, kde mali Piaristi malé gymnázium, ktoré v tom čase už bolo v štádiu zmeny v riadne gymnázium. V školskom roku 1912/12 [1911/12 ?] malo už 6 tried.

Vo Sv. Juri zápis šiel hladku [hladko?] a byt a stravu pre mňa zaistili sme si [u] obuvníka Ludevíta Krupu, kde aj môj brat Jozef býval.

Hneď na začiatku školského roka som zistil rozdiel medzi tried[o]u s 50 žiakmi a triedou s 25. Skúsenosť ukázala, že triedy s menším počtom žiakov vedia profesori lepšie kontrolovať, žiakov častejšie skúšať a dať im menej príležitostí spoliehať sa na to, že nebudú skúšaní.

Prispôobil som sa tejto situácii. Výsledok sa ukázal hneď na polročnom vysvedčení. Kým v 1. triede som mal trojku s maďarčiny a ostatné známky z polovice 1 a z polovice 2. V Juri mal som v polroku 2 z maďarčiny a ostatné jednotky. Na konci roku som mal len 1. Podobne to bolo aj v 3. triede. V 4. triede [som] dostal z latiny a maďarčiny 2, ostatné jednotky.

V gymnázium vo Sv. Juri väčšina žiakov boli Slováci. Pri robení štatistiky o národnostných, náboženských a sociálnych pomeroch väčšina študentov udala materinskú reč slovenskú. Podobne sa hlásila väčšina študentov k slovenskej národnosti.

Po skočení 4. triedy prihlásil som sa do malého seminára v Ostrihomskej arcidiecézy. Bol som prijatý a poslaný do Bratislavy, kde malý seminár mal 12 klerikov, po 2 triedach, po 6. Hlavnou úlohou malého seminára v Bratislave bolo asistovanie v Dóme Sv. Martina, pri ktorom bola zriadená prepozitúra, ďalej pokračovanie v gymnaziálnom štúdiu.

V lete 1915 zomrel mi otec Bol to vážny/ťažký [slovo je ťažko čitateľné] úder, ktorého následky som pocítil na začiatku 5. triedy gymnázia. Situáciu zhoršila aj okolnosť, že 2 straší [starší?] bratia boli na fronte. Pomaličky som prichádzal k sebe, uspokojil som sa s osudom. Prekonal som počiatkové ťažkosti a skončil aj túto triedu s 1 [a] s 2 v rovnakom pomere.

V 6. triede postihla ma skutočná pohroma. V 1917 začali brať k vojsku aj 18-ročných. Vo februári 1917 ma odvedli k 72. pešiemu pluku, ktorého káder bol v Bratislave. Vyzeral som v tom čase ako 14-ročný chlapec, 159 cm vysoký. Šli sme viacerí k odvodu z našej triedy. Myslím, že odobrali 3. Profesor gr[é]čtiny, starý pán Laky, pýtal sa, koho odobrali. Keď som stál, poznamenal: „Také dieťa.“ Mal som triedneho profesora v 5. a [v] 6. triede, Dra Gejzu Orbána, ktorý mi po prvej konferencii v 5. triede vytkol, že sa jeho predmetom,

latine a maďarčine, nevenujem dost'. Mám vraj jednotku z matematiky, kde treba rozmyšľať, mám jednotku z dejín, kde treba študovať. Neskôršie sa to zlepšilo a veľmi si ma oblúbil. Keď sa robila štatistika v 5. triede, za Slovákov sa hlásili 3 klerici, ktorí prišli z iných ústavov. Bol to Budinský, synovec kanonika Dra Budaya z Nitry a prišiel z gymnázia v Trenčíne, Lukáč z Michaloviec, ktorý študoval v Košiciach, a ja. Sedel som pred Mikulášom Rakovským, ktorý vtedy opakoval 5. triedu. Jeho otec bol predsedom Hornej Snemovne v Budapešti. Keď som [v]stal na otázku, kto je Slováč, Rakovský nahlas povedal: „Te pansláv.“ Orbán na túto poznámku vyskočil, prišiel k Rakovskému a vypohlavkoval ho. Oznámil mu, že v nedeľu po omši navštívi aj jeho otca a oznámi mu túto príhodu. Potom Orbán povedal reč, ktorá vyznačovala veľkosť jeho osobnosti a odvahu. Povedal, že národnosť je svätá vec pre každého slušného človeka a len zlomyseľný človek môže niekoho urážať pre jeho národnosť. Na epizodke najzaujímavejšie je, že na otázku, kto hovorí po slovensky [v]stane Mikuláš Rakovský. Obrátim sa a usmejem sa. Odvrkne mi: „Ja som Lipták a viem aj po slovensky.“

Ročník 1899 mal narukovať 10. marca 1917. Za krátky čas po odchode Dr. Orbán sa ma pýtal, kam som odvedený. Na moju odpoveď poznamenal, že k pechote nepôjdeš. Požiadal ma, aby som ho pozajtra navštívil o 3. hod. odpol. Prišiel som k nemu, mal rozpísaný list. Skončil za niekoľko minút. Vyhlásil, že ideme k plukovníkovi Barónovi Vivianimu na Vojenské zborové veliteľstvo v Bratislave.

Keď sme ta prišli, Viviani nás srdečne privítal a pýtal [sa], čím mu môže poslúžiť. Orbán začal: „Prichádzam vo veci mojeho žiaka, ktorého odviedli k 72. pešiemu pluku. Je to dobrý mathmatik a lepšie by sa hodil k nejakému útvaru, kde túto schopnosť by mohol lepšie využiť. Snáď delostrelectvo by bolo puce [lepšie?] miesto. Okrem toho, mám na mysli aj lepšie miesto.“ Viviani navrhol pevnostné delostrelectvo, ktoré nemôže ísť na frontu, a podľa terajšej vojenskej situácie niet nebezpečia, že by nepriateľ obliehal naše pevnosti.

Dostať sa k delostrelectvu je možné len tak, že sa odvedený dá aktivovať, to jest v danom prípade odslúžiť celý rok, aj keby sa vojna hneď skončila. Vyhlásil som, že vojna je pre [mňa] prijateľná, lebo vojna potrvá asi ešte rok. Viviani sa pýtal, ako ďaleko som so štúdiom. Odvetil som, že som v 6. triede. To nestačí, aby som bol pripustený do dôstojníckej školy, poznamenal, a dodal, že je spôsob, ako prekonať túto prekážku. Treba zložiť doplnovaciu skúšku a na základe nej prizná sa právo jednoročnej služby a pripustenie do dôstojníckej školy. Skúšky sa robia vo Vojenskej reálke a taká je aj v Bratislave. Zatelefonoval do školy a informoval ho o mne. Riaditeľ mu odpovedal, že ešte nemajú termín skúšok a prosil Vivianiho, aby povedal, že mám navštíviť pozajtre odopoludňa.

Šiel som ta a už medzi dverami sa ma pýtal, či som Orlický. Prisvedčil som. Vzal [ma] do svojej úradovne a tam mi oznámil, že už majú termín skúšok. Posadil ma, asi hodinu aj pol ma skúšal a povedal: „Chlapče, nebojsa, skúšku zložíš. Určite príď!“ Úprimne som sa

priznal, [že] fyziku [som] ešte nebral, lebo sa vyučuje až v 7. a 8. triede. Znovu ma uistil, že skúšku zložím. Pomerne dosť sa pýtal z dejín monarchie a myslím, že moje odpovede urobili dobrý dojem.

Na skúšku som prišiel a urobil [som] ju na jednotku zo všetkých predmetov, okrem fyziky, z ktorej som dostal dostatočnú.

Aktivovanie vyžaduje ďalší odvod, kde sa hlavne zrak skúša. Tento odvod tiež dopadol dobre. Za krátky čas som dostal určovací list, kde mi oznámili, že som odvedený k Samostatnému práporu pevnostného delostrelectva číslo 3 a 10. marca 1917 má sa hlásiť u tohto vojenského útvaru v meste Pola, [mesto Pula?] na Istrijskom polostroove.

S neopísateľnou vďačnosťou som zaviazaný Drovi Orbánovi a tiež Barónovi Vivianimu a riaditeľovi Vojenskej reálky v Bratislave za ich veľkodušnú pomoc preukázanú mne, bezvýznamnému vojenskému študentovi, ktorého prvý raz stretli vo svojom živote. Takto sa začala moja vojenská kariéra a pokračovala ako pohádka. Fakt, že som počas mojej 20-mesačnej vojenskej služby nevidel mŕtveho, raneného a ani raz [som] nevystrelil na nepriateľa. Bol som len 3 týždne na fronte, asi na 15 km od Sedmohradskej rumunskej hranic[e] v oblasti Dimesského priesmyku, a to na rumunskej strane. Tu držali frontovú líniu Rusi, ktorí po revolúcii šli do Ruska. Kým som tam bol, Rumuni neobsadili frontovú líniu na ich strane.

Dňa 14. marca 1918 ochorel som na brušný týfus. Niekoľko dní som bol vo frontovej ošetrovni a potom ma previezli do poľnej nemocnici v Gyebesbuku [Gyimesbükkü?]. Asi po 4 týždňoch dopravili ma do Vojenskej nemocnice v Csíkszerede, odkiaľ ma poslali asi v polovici júla 1918 do Vojenskej sústredovne v Kronstadte a odtiaľ asi po 3 dňoch do Vojenskej sústredovne v Udine, Taliansko. Odtiaľ ma mali poslať k mojej batérii, ktorá bola niekde na talianskej front[e]. Pri vybavovaní cestovného rozkazu zbadal som, že ma posiela k mínometnej batérii, ktorá je čiastkou 3. pluku pevnostného delostrelectva, ktorého sídlo bolo v Lvove.

Pevnostné delostrelectvo malo len jednu dôstojnícku školu v Rakúsko-Uhorsku, a tá bola v Hajmaskeri, Vesprémska župa. Tu som sa spoznal s Poliakmi, ktorí patrili do 3. pluku. Darmo som prízvukoval poddôstojníkovi, ktorý vystavoval cestovný rozkaz, že môj útvar je 3. samostatný prápor pevnostného delostrelectva, ktorého sídlo je v Pole. Zareval na mňa s tým, že on to vie lepšie ako ja. V tom mi napadlo, že bude dobré, keď predsa len pôjdem sa pozrieť, ako to vyzerá pri tomto cudzom útvaru. Dostal som sa do malej dedinky neďaleko mesta Vittorio. Zaklopem na dvere, ktoré sa otvoria a v nich stoja moji známi z dôstojníckej školy. Srdečne ma privítali a dodali, že celý útvar a dôstojníci batérie sú Poliaci a tiež nadporučík Schneider, ktorý je veliteľom batérie, je Poliak z Krakova. Batéria nebola v bojovej línii, ale na odpočinku za líni[o]u. Vraj nie sú tu boje a je tu tich[o].

Vysvetlil som im, že omylom som sa dostal k nim. Poddôstojník v Udine nedal si povedať, že nepatrím do 3. pluku.

Mal som hodnos[t] desiatnika kadetašpiranta, lebo som nemal aspoň 6 mesiacov služby na fronte. Moji priatelia boli už podporučíci a hneď mi oznámili, že sa budem stravovať v dôstojníckej kuchyni. Pri večeri som stretol aj veliteľa Schneidra, ktorí ma tiež milo privítal a dodal, že ho moji priatelia informovali o mne a žiadali, aby ma podržal pri ich batérii.

Upozornil som veliteľa, že nepatrím k 3. pluku a obávam sa, keď ma budú hľadať a nájdu, vyhlásia z[a] dezertéra. Uistil ma, že sa mi nič nemôže stať, lebo cestovný rozkaz zreteľne naznačuje, že mám ísť k ich batérii. Po 2 dňoch vec mi nedala pokoja a pri večeri som poprosil veliteľa, či by [ma] nemohol poslať k mojemu útvaru. Nebolo mu to po vôli a dodal: „Pýtal som 2 kadetašpirantov pre moju batériu. Keď prídu, pustím ťa.“ Na druhý deň mládenci prišli a pri obede veliteľ mi oznámil, že ma pustí, hoci rád by [ma] bol mal pri svojej batérie. Pýtal sa ma, kam chcem ísť. Odvetil som, [že] k mojemu káдру, ktorý je v Pole. Dostal som sa ta v noci a na druhý deň ma poslali do Trnavy, kam bol preložený môj káder. Ostal som tam len 5 dní a poslali ma do Medey, malej obce v Taliansku neďaleko Cormonsu, kde mali aktívni delostreleckí dôstojníci v hodnosti od poručíka po kapitána, ktorí boli na fronte a nemali možnosť oboznámiť sa s novými delami, kurz. Strážnu službu a kancelárske práce vykonávali absolventi absolvent dôstojníckej školy a súčasne mali aj oni kurzy.

Po skočení tohoto kurzu poslali nás, kadetašpirantov, do Cormonsu, kde sme z vojenských skladov nakladali do nákladných vagónov šatstvo. Tu nás zastihol rozklad rakúsko-uhorskej armády 26. októbra 1918, kedy prestalo fungovať hlavné vedenie armády v Badene pri Viedni. Každý sa ponáhlal dostať sa do vlaku a vlakom do vnútrozemia.

Prišiel som do Viedne 2. novembra a 3. novembra do Bratislavy a 4. novembra do rodnej obce.

Už asi okolo 10. novembra prišiel útvar žandárov z Moravy a obsadil Trnavu.

Hneď po mojom príchode vyhládal ma Jozef Hanzel, ktorý v tom čase študoval na Trnavskom arcibiskupskom gymnáziu, ktoré bolo ešte maďarské. Doniesol mi Czambelovu mluvnicu stým, aby som si ju preštudoval. Do Gymnázia v Bratislave som sa nevrátil, lebo chcel som ísť do slovenského gymnázia. Predpokladal som, že asi v januári 1919 dostane aj Trnava slovenské gymnázium. V Skalici zriadili slovenské gymnázium už v d[e]cembri 1918 a hovorilo sa, že potom príde na rad na Trnavu. Keď slovenské gymnázium v januári 1918 [1919?] neotvorili v Trnave, začiatkom februára šiel [som] do Trnavského gymnázia, aba [aby?] ma prijali. Riaditeľ sa odvolal na nejaké minitesrke [ministerské?] nariadenie, podľa ktorého nemožno po 1. februári prijať študenta za riadneho žiaka. Žiadal som, aby [mi] d[o]volili navštevovať vyučovanie ako súkromnému žiakovi. Riad[i]teľ Hudyma mi oznámil,

že o tom musí rozhodnúť profesorský zbor. Za niekoľko dní dostal som vyrozumienie, že z každého predmetu môžem sa zúčastniť vyučovanie 1 hodinu týždenne.

Po tomto rozhodnutí vyhladal som spisovateľa Ferka Urbánka, ktorý bol tajomníkom Spolku Sv. Vojtecha a zreferoval[som mu], ako som pochopil s pokusom navštevovať vyučovania a prosil [som ho], aby zakročil v Bratislave na Školskom referáte, aby sa otvorilo Slovenské gymnázium v Trnave. Informoval ma, čo všetko sa robí. Predseda Školského referátu Anton Štefánek mu slúbil, že začiatkom roku 1919 dostane Trnava gymnázium.

Maďarské gymnázium fungovalo do 15. marca 1919. Tento deň je maďarský národný sviatok a študenti maďarskej národnosti ho oslabili [oslávili?] tak, že vtrhli do fyzického [fyzikálneho ?] laboratória a zničili prístroje, nástroje a pomôcky vyučovania takmer úplne.

Túto provokáciu a barbarský a nekultúrny čin slovenská verejnosť ostro odsúdila a žiadala políciu, aby zakročila. Dňa 16. marca 1919 policajný kapitán Brauner maďarské gymnázium zavrel a zároveň vyhlásil, že Školský referát ho informoval, že po Veľkej noci bude otvorené slovenské gymnázium. Veľká noc bola v tom roku neskoro, tak že vyučovanie sa začalo asi 20. apríla.

Za riaditeľa slovenského gymnázia vymenovali Dra Hatalu, ktorý bol predtým profesorom gymnázia v Trenčíne. Hneď prvý deň jeho úradovania som ho vyhladal a žiadal, aby ma prijal za riadneho žiaka. Informoval som ho, ako sa zachovalo voči mne maďarské gymnázium. Riaditeľ ma prijal za riadneho žiaka a žia[stal] zaplatiť školné, čo som aj urobil.

V tomto ústave dokončil som 7. triedu a [v] školskom roku 1919/20 aj 8. triedu a zmaturoval [som]. V ôsmej triede dostal som veľmi dobrú známku zo všetkých predmetov a maturitu [som] zložil s vyznamenaním.

ŠTÚDIUM NA UNIVERZITE

V školskom roku 1920/21 zapísal som sa na Českej Technike v Prahe študovať chemické inžinierstvo. Nad vchodom do budovy bole [bola?] veľká tabuľa (asi 2/3 m), kde bola výzva, aby sa študenti nezapisovali na chemické inžinierstvo, lebo v školskom roku 1919/20 skončilo inžinierstvo chémie 54 inžinierov a len 6 sa z nich umiest[n]ilo v priemysle. Ostatní šli vyučovať na stredné školy. Na Slovensku sme nemali mnoho chemických inžinierov, Slovákov, a myslel [som si], že keď skončím, nebudem mať ťažkosť dostať zamestnanie. Túto ilúziu som čoskoro stratil, lebo som zbadal, že v Česko-Slovensku boli pomery už na začiatku také, že českí inžinieri aj na Slovensku mali prednosť pred slovenskými.

Vyvodil som dôsledky z tejto situácie a prešiel [som] na Karlovu univerzitu v Prahe študovať právo. Zapísali ma na letný semester 1920/21 na právo. Bolo to na začiatku februára 1921. Dali mi kredit aj za zimný semester, ktorý som strávil na technike. Znamenalo to, že prvú štátnicu som mohol robiť s tými študentami, ktorí už v zimnom s[e]mestri študovali právo.

Všetky 3 štátne skúšky som urobil na prvú stupnicu, t. j. dobre s vyznamenaním z práva stredoveku a z dejín práva v republike Česko-Slovenskej na prvej, z práva obchodného a zmenkového na druhej a z národného hospodárstva na tretej štátnej skúške.

Rigoróza som urobil všetkými 4 hlasmi, z nich 1 bol výborný na 1. rigorózu, 2 výborne na 2. rigorózu a 4 výborne na 3. rigorózu.

Promovali ma [za] doktota [doktora?] práv dňa 14. februára 1925.

Medzi 3. rigorózom a promóciou som dostal telegram od Dra Antona Palkoviča, advokátskeho osnovníka v kancelárii Dra Karola Bogscha, advokáta v Trnave, že mám miesto zaistené a nastúpiť [môžem] hneď po promócií.

Asi 18. februára začal som osnovnícku praks u Dra Bogscha, ktorý mi hneď na začiatku dal mesačný plat 2 000 korún, čo bol nadpriemerný plat. Dr. Bogsch bol výborný advokát, ako aj osobnosť vysoko vážený, ušľachtilý a voči zamestnancom [zamestnancom?] veľmi sociálny.

Pri prijímaní ma požiadal, aby som nevstupoval do politickej strany, kým som uňho zamestnaný. Dôvod mi neudal. Nemal som proti tomu námietky. Naopak, v mojej situácii to bola výhoda v môj prospech. Právo som skončil v Prahe, kde sme študovali právo platné v [českých] historických zemiach a práva platného na Slovensku (v Uhorsku) len málo profesorov sa dotklo na Karlovej univerzite [univerzite?] v Prahe a keď áno, len letmo. Bol som si vedomý toto ešte pred nastúpením [do] zamestnania, že popri zamestnaní usilovne musím študovať právo platné na Slovensku, keď mám byť úspešným osnovníkom a neskôršie advokátom. Uistil som Dra Bogscha, že v mojej situácii má prednosť štúdium práva platného na Slovensku a na politiku nemám času.

Celé obdobie osnovníctva bol pekný a radostný úsek mojeho života. Veľmi sme sa zblížili, vzájomne vážili. V jeho kancelárii dostal osnovník dobrú praks, ak prácu bral vážne.

V júli 1930 som začal svoju advokátsku praks, ale [na] žiadosť Dra Bogscha do konca 1930 ostal som v jeho kancelárii, ak aj jeho zamestnane[c].

V roku 1931, niekedy na jar, navštívil [ma] František Sloboda, učiteľ na Katolíckej ľudovej škole v Trnave a spýtal sa, či nemám záujem vstúpiť do Hlinkovej Ľudovej Strany.³ Privítal som jeho návrh a uistil som ho, že úplne súhlasím a programom HĽS a nestal som [sa] členom len preto počas osnovníckeho zamestnania, lebo som slúbil Droví Bogschovi na jeho žiadosť nevstúpiť do žiadnej politickej strany a okrem toho potreboval som ten čas naštudovať právo platné na Slovensku, ktoré sme v Prahe takmer úplne nechali stranou.

³ Oficiálny názov strany v danom období bol Hlinkova slovenská ľudová strana. V ďalšom texte Dr. Orlický používa na označenie strany tieto skratky: HSE, HĽS, HĽT.

Vstúpil som do strany a v [?] Trnave a pracoval som nielen v miestnej organizácii, ale zúčastnil som sa aj volebnej agitácie do parlamentu v 1931⁴ rečnením po obciach Trnavského okresu, ďalej pomáhaním obvodnému tajomníkovi HSL v Trnave Vilovi Žákovi, ktorý okrem toho bol mojím ďalším synovcom.

Na [vý?]ročnej schôdzke miestnej organizácie HSL na návrh Msgr. [Jána] Pöstényiho bol som zvolený za predsedu miestnej organizácie v Trnave. Rozvinuli [sme] intenzívnu činnosť organizačnú. V najbližších obecných voľbách HLT dostala najviac hlasov.

Na Zjazde HLS v Piešťanoch v 1935 Dr. [Martin] Sokol, tehdajší generálny tajomník strany zvolal delegátov Trnavskej miestnej organizácie a oznámil im, že naša miestna organizácia dostane 1 člena do užšieho predsedníctva strany ako náhradu za to, že v Trnavskom volebnom okres[e], kde sa volilo 9 poslancov do parlamentu, ani 1 nebol z tohoto okres[u]. Žiadal, aby sme navrhli osobu na toto členstvo. Msgr. Pöstényi navrhol [mňa]. Neprijal som funkciu s odôvodnením, že [moje] advokátske povinnosti nedovoľujú toľko času, aby som funkciu vedel riadne zastávať. Navrhol som dekana [Vojtecha] Plechu z Dolného Dubového, ktorý bol predsedom okresnej organizácie strany už od 1920.

Miestna organizácia sa vzťahovala a v obecných voľbách v 1938 dostali sme asi 3 000 hlasov, a tak sme si podľa zákona nárokovali prvého zástupcu obce.

V Trnave bola správa mesta v rukách divnej koalície. Pozostávala zo sociálnych demokratov, komunistov, maďarských kresťanských socialistov a príslušníkov židovskej strany, ďalej živnostníkov. Asi 10 rokov volila za starostu Juraja Vyskočila, živnostníka. V 1938, po obecných voľbách, Vyskočil ma vyhľadal a navrhol, aby ľudáci vstúpili do koalície. V tomto prípade by vypadli z koalície komunisti, Maďari. Rokoval som o veci s Drom Sokolom a prišli sme k názoru, že ľudáci v tejto spoločnosti za terajšej, najmä medzinárodnej, situácie nemajú čo hľadať.

AUTONÓMIA

Vyhlásenie autonómie Hlinkovou Ľudovou Stranou a Národnou stranou v Žiline 6. októbra 1938 bolo veľkou historickou udalosťou. Splnili sa túžby prevažnej väčšiny slovenského národa spravovať si svoje záležitosti, mať svoju vládu, snem, možnosť nehateného rozvoja na každom poli národného života.

Vlna nadšenia sa prevalila nad Slovenskom a strhla so sebou aj väčšinu bývalých nepriateľov a odporcov programu HLS.

Koncom októbra 1938 [som] bol menovaný za vládneho komisára mesta Trnavy. Dostalo sa mi nielen značnej administratívnej moci, ale aj veľkej povinnosti vykonať všetko,

⁴ Tento údaj je nepresný. Buď Dr. Orlický rečnil na zhromaždeniach ohľadom parlamentných volieb v roku 1929, alebo na zhromaždení ohľadom volieb do obecných zastupiteľstiev v roku 1931.

čo v Trnave bolo tak potrebné; dokončiť reguláciu potoka Trnávky, previesť kanalizáciu a vybudovať vodovod.

Počas mojeho tri aj polročného úradovania dokončili sme reguláciu Trnávky, najmä tej čiastky, ktorú vyžadovala kanalizácia. Previedli sme kanalizáciu.

Dokončenie vodovodu prekazili vojnové pomery. Plán vypracoval prof. Dr. Ing. Kadeřávek z Českej Techniky v Prahe ešte v 1937. Vodu mala dodávať studňa pri ceste z Trnavy do Leopoldova. Studňu vykopali a podrobili skúške, v ktorej čerpali 40 litrov vody za sekundu cez 6 mesiacov. Studňa dala toto množstvo vody, ktoré odborníci odhadli, že stačí pre päťdesiat tisícové mesto.

Toto bolo všetko, čo mesto do mojeho menovania za vládneho komisára vykonalo. Rozhodol som sa urýchliť práce na stavbe vodovodu. Stretol som sa príležitostne s architektom Emilom Bel[li]ušom z Bratislavy, s ktorým som sa poznal z Prahy, kde sme súčasne študovali. Pýtal sa, ako vyzerá vodná nádrž na pláne. Informoval som ho, že to má byť železobetónová veža, 22 m [?] vysoká. Povedal som mu, že sa môže kedykoľvek pozrieť u mestského inžiniera, ktoré mu dám hneď úpravu, aby mu plán ukázal.

Po prehliadke plánu mi povedal, že vodnú nádrž bude vidieť až od Nového Mesta n/V. a obraz ju bude ukazovať medzi Mestskou vežou v Trnave a dvoma vežami Dómu [sv. Mikuláša]. Železobetónová konštrukcia nádrže bude sa vynímať zle. Navrhol mi, že je ochotný, hoci aj bezplatne, upraviť vonkajšiu architektúru nádrže tak, aby štýlove zapadala medzi susedné veže.

Návrh som prijal. Bel[li]uš urobil potrebné úpravu na pláne. Mesto vyplatilo Bel[li]ušovi miernu odmenu 10 000 korún.

Najväčšia ťažkosť so započatím stavby nádrže bola nemožnosť zadovážiť potrebnú stavebnú oceľ. Pokúšal som sa opätovne na Ministerstve hospodárstva a neskôršie po zriadení hospodárskeho úradu u jeho predsedu Dra [Imricha] Karvaša o prídely tejto ocele, ale bez úspechu. V jeseni 1942 ma schôdzku klub poslancov Hlinkovej ľudovej strany, na ktorej Dr. Karvaš referoval aj [o] hospodárskom stave štátu. Použil som túto príležitosť a sťažoval [som] sa, že Trnava nemôže dostať stavebnú oceľ na stavbu nádrže pre vodovod, hoci je to verejná stavba, ktorá má prednosť pred stavbami súkromníkov. Karvaš ospravedlňoval svoje rozhodnutie vojnovým stavom, ktorý vyžaduje veľkú spotrebu ocele na vojenské ciele v prednostnom poradí. Na iné ciele ostáva len málo ocele. Trnava žiadala 40 vagónov stavebnej ocele a toto množstvo Hospodársky úrad nebol v stave prideliť.

V tom čase stavala Nemecká strana v Bratislave svoj dom strany, asi 5 – 6 poschodovú budovu, ktorá vyžadovala podstatne viac stavebnej ocele ako vodná nádrž v Trnave. Pýtal som sa Karvaša, prečo Hospodársky úrad pridelil oceľ na túto stavbu a odoprel prideliť oceľ Trnave, hoci mestský vodovod je stavba na verejné ciele a dom politickej strany je v podstate súkromná stavba, teda v poradí dôležitosti je za vodovodom.

Karvaš odpovedal tým, že Nemecká strana si zadovážila ocel' z Nemecka. Pripomenul som mu, že Najvyšší hospodársky úrad bol zriadený na to, aby pridelil prídel materiálu v poradí podľa dôležitosti podniku. To platí nielen o materiále vyrobenom doma, ale aj o dovezenom s cudziny.

Niekoľko mesiacov pred touto schôdkou poslancov klubu HSL ma navštívil profesor Kadeřávek, projektant vodovodu, ktorý mal aj osobný záujem na urýchlennom dokončení vodovodu. Oznamoval mi, že našiel prameň, kde by bolo možné zakúpiť všetko potrebné potrubie pre vodovod. Dodal, že potrubie zodpovedá špecifikácii plánu vodovodu a vyhovuje aj po stránke kvality. Upozornil, že je to veľmi sùrne, lebo na potrubie je veľký dopyt. Dodávateľ požaduje nenu [sumu?] 3 milióny korún. Podľa Kadeřávka bola to cena nízka za tehďajšieho vojnového stavu. Informoval som sa aj na iných miestach. Dostal som tú istú informáciu. Vedel som, že mesto toľko peňazí v hotovosti na túto kúpu nemalo. dováženie úveru by nebolo robilo ťažkosti, lebo mesto malo v tom čase nehnuteľný majetok [v hodnote] najmenej 40 miliónov korún. Administratívny postup dostať tento úver by bol trval najmenej mesiac. Predavač potrubia nechcel čakať tak dlho.

Po porade s hlavným účtovníkom mesta našli sme riešenie. Mesto spravovalo Základinu domu pre starcov a táto mala v hotovosti asi 2 milióny korún a okrem toho vlastnila veľkostatok, z ktorého príjmy stačili hradíť všetky bežné výdavky Základiny.

Vypožičali sme si od Základiny jeden a pol milióna korún a mesto tiež malo v hotovosti ďalších jeden a pol milióna. Potrubie sme zakúpili a behom týždňa sme mali 26 vagónov potrubia, ktoré stačilo na celú potrebu vodovodu.

Mesto malo také príjmy, že mohlo vrátiť Základine požičané do roka.

Po dodaní potrubia nariadil som inžinierovi, aby hneď začali s vkladáním potrubia do zeme a čím skôr dohotovili vodovodnú sieť a prípojky do domov. Táto práca bola prevedená ešte za Slovenskej republiky.

Po odchode zo Slovenska 1. apríla 1946 až do mája 1970 nič som sa nedozvedel o vodovode v Trnave. V máji 1970 som navštívil svojich príbuzných na Slovensku, ktorí bývajú v oblasti od Trnavy po Bratislavu. Počas návštevy v Trnave šiel som sa pozrieť k studni vodovodu a zhrozil som sa, čo som tam našiel. Namiesto 82 metrov vysokej veže našiel som tam asi 25 – 30 metrov vysokú drevenú stavbu na čierne ošklive zafarbenú. Nemohol som pochopiť, ako mohli takto spotvoriť plánovanú nádrž.

V roku 1975 bol som zase na Slovensku a s bratom Vincentom sme šli navštíviť aj jeho syna v Trnave. Býval na 7. poschodí nového činžiaku. Prespali sme uňho. Ráno ide[m] do kúpeľne a skoro žiadna voda netiekla. Pýtal som sa na príčinu, odpovedal mi, že vodná nádrž je tak nízka, že na 7. poschodí nedostávajú vodu. Tak je to všade v meste.

Bola to hriehna nedbalosť mestskej správy postaviť taký nepodarok namiesto plánovanej nádrže, a to [v]tedy, keď po skončení vojny nebolo ťažko dostať potrebnú ocel'.

EMIGRÁCIA

Na Bielu sobotu 1945 opustil som aj s manželkou Trnavu nákladným autom. Sovjetske vojská boli v tom čase už v Seredi a ráno dorazili aj do Trnavy. Šli sme cez Senicu do Holíča, kde už bola väčšina slovenskej vlády aj s prezidentom Dr. [Jozefom] Tisom. Považoval som odchod z Holíča za veľmi súrny. Pondelok som ho vyhládal a [s]pýtal sa, kedy odídeme. Informoval ma, že v utorok dostaneme sprievodný list od generála [Hermana] Hoefleho [Höfleho?], ktorý potrebujeme, aby sme mohli cestovať po Nemecku. Utorok som tento pa[p]ier dostal a hneď som sa vydal na cestu cez Hodonín do Českých Budějovic a odtiaľ do Ledeníc, malého mest[e]čka na juh asi na 10 km od Budějovic.

Mal som doporučenie od manželky Dra Mikuláša Nádašiho, chirurga Trnavskej nemocnice k jej bratrancovi Dostálovi, hostinskému v Ledeniciach. Prijal nás priateľsky a hneď nám ponúkol ubytovanie. Mal pri hostinci aj 4 izby, pre hostov.

Tu sme ostali a sledovali vojnovú situáciu a najmä rýchle napredovanie amerických vojsk v Nemecku. Podľa našich výpočtov Američania by mali skorej prísť sem, ako sovjetske vojská.

Asi 20. apríla ráno vtrhli sov[i]jetske vojská do Ledeníc. Za niekoľko dní mi zobrali nákladné auto s tým, že ho potrebujú na dovoz materiálu a [že ho] potom vrátia. Nestalo sa tak, ale raz ráno asi o 4:30 priviezli k hostincu 2 nákladné autá, ktoré mali značky českých vozidiel a oznámili, že je to náhrada za môj voz.

Ledenice bolo malé mestečko; väčšina obyvateľov zamestnáva sa stolárstvom. Ako všade inde, kam prišli sovjetske vojská, komunisti sa snažili ovládať národné výbory. Asi v polovici mája mi oznámil Dostál, že vo výbore komunisti žiadali, aby ma zatkli. Výbor zamietol návrh komunistov a Dostál ma uistil, že väčšina členov výboru drží s ním. No predsa som sa rozhodol pozrieť sa do Prahy, kde po ubytovaní v hoteli behom 1 hodiny ma zatkli a odviekli na vojenskú políciu, odkiaľ ma na druhý deň zaviezli do pivnice domu, kde sústreďovali politických odporcov a dopravovali [ich] do väznice na Pangrác. Tu som sa stretol aj s poslancom Drom [Vojtechom] Tvrdým zo Žiliny.

Na Pangráci do miestnosti určenej na samoväzbu pre 1 odsúdeného zavreli ôsmich. Spali na zemi na 4 madracoch, ktoré zakryli celú dlážku. Ak sa jeden pohol, pohyb sme pocítili všetci. Strava bola veľmi biedna. Návštevy neboli povolené, ani balíky.

Dňa 5. júla 1945 previezli Slovákov z Prahy do Bratislavy, kde nás umiestnili vo väznici Krajského súdu.

Pomery v tejto väznici boli oveľa ľudskejšie, strava lepšia a návštevy povolené. Bol som ubytovaný v miestnosti, kde boli 2 posteľe. Spoločníkom mi bol poslanec Dr. [Štefan]

Mušák, ktorý sa stal poslancom na základe menovania prezidentom, keď tento dopĺňal počet poslancov na 80, ako to vyžadovala Ústava Slovenskej republiky.⁵

Štátny zástupca, mládenec z Trnavy, povolil mi návštevy prijímať v jeho úradovni a tu som sa raz stretol s aj prezidentom, ktorý mal povolené návštevy prijímať tie v tej istej miestnosti.

Začiatkom októbra 1945 pociťoval som bolesti v oblasti obličiek. Väzenský lekár, Dr. Orovan ma poslal na ambulančné vyšetrenie na Urologickej klinike k prof. Drovi Jakšimu. Chodil som ta mesačne raz na liečenie až do polovice februára 1946, kedy Jakši oznámil väzenskému lekárovi, že liečenie vyžaduje stále pozorovanie na klinike. Žiadal, aby ma poslali na kliniku. Asi 20. februára som sa dostal na Urologickú kliniku.

Vo väzenskej liečebne stretol som sa s prof. Drom [Františkom] Šubíkom, ktorý tam asistoval [asistoval?] lekárovi. Bolo to príjemné prekvapenie. Poznali sme sa už ako študenti v trnavskom gymnáziu. Manželku mal z Trnavy, kam často dochádzal.

Na klinike som stretol ďalších politických väzňov, medzi ktorými bol Msgr. [Andrej] Marsina, r. k. farár z Trenčína, poslanec a dekan [Vojtech] Plecho a iní. Bolo nás asi 7.

Tu sme smeli prijímať návštevy ako iní pacienti. Keď sa to dozvedeli príbuzní a priatelia, mnohí ma prišli navštíviť. Bol medzi nimi aj poslanec a básnik [Emil Boleslav] Lukáč, ktorý prišiel so správou, že Slovenská národná rada bude rokovať odpoľudňa o predĺžení platnosti jej nariadenia č. 33 o trestaní vojnových a iných politických previnilcov⁶ a uistil, že má spoľahlivé správy, že väčšina členov rady je proti predĺženiu. Toto nariadenie platilo len 1 rok.

Správa potešila viacerých z našej spoločnosti, ale radosť netrvala dlho. Po odchode Lukáča som im vysvetlil situáciu a dodal, že Lukáč nepozná skutočnú situáciu. Bolo hneď [od] príchodu sovjetských vojsk na Slovensku jasné, že napriek početnej parite demokratov a komunistov v [Slovenskej národnej] rade, politická moc sa dostala výlučne do rúk komunistov, ktorí sa zmocnili polície a iných revolučných útvarov, ktoré terorizovali aj samých demokratov. Žiak „veľkého humanistu Masaryka“, Dr. Beneš, v svojej nesmieriteľnej [nezmieriteľnej?] besnote zúril proti všetkým Slovákom, ktorí v pohnutých časoch na konci 1938 a na začiatku 1939 jasne videli situáciu, že slovenský národ vinou hlavne Masarykovej a Benešovej politiky v bývalom Česko-Slovensku dostal sa do situácie, že len vyhlásením samostatnosti a Slovenskej republiky dňa 14. marca 1939 môže zabrániť rozdeleniu Slovenska a nenapraviteľnej pohrome, ktorú by bol národ utrpel.

Dňa 13. marca 1946 dostali sme návštevu. Prišiel na kliniku policajt, ktorý nám oznámil, že budeme pod policajným dozorom 24 hodín denne.

⁵ Išlo o kooptáciu z novembra 1941.

⁶ Išlo o nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Sbiery nariadení SNR, ktoré upravovalo činnosť retribučného súdnicstva na Slovensku.

Tak sa aj stalo, ale to mi nezabránilo, aby som 31. marca 1946 neskoro večer neodišiel z kliniky, keď policajt besedoval s ošetrovatelkami. Šiel som do Petržalky, kde ma manželka čakala. Pochodovali sme po poliach medzi Dunajom a cestou do Viedne. Asi o polnoci prekročil [som] hranicu do Rakúska a urobil [som] si príjemného 1. apríla z polície.

Na rakúskej strane, asi na 2 km od hranice, pristavila ma rakúska pohraničná stráž. Vysvetlil som im pomery na Slovensku a dôvod odchodu. Politická perzekúcia, dostať sa k mojim 2 synom, ktorí sú v Schardingu, Horné Rakúsko, so svojimi starými rodičmi. Apeľoval som na ich ľudskosť, aby pochopili moje pohnútky a zároveň som im oznámil, že keď ma pošlú späť, o 500 metrov južnejšie zase sa pokúsim o prechod.

Pustili nás a ráno sme sa dostali do Viedne, kde sme sa predbežne ubytovali u bratranca manželkinej matky, ktorý býval v Americkej zóne. Po 5 týždňoch sme si našli byt pomocou dôst. pána Vojtecha, ktorý bol kňazom v Českom kláštore, Viedeň, Renwegstrasse. Byt sme dostali u vdovy po kuričovi vo Viedenskej mestskej plynárni v Anglickej zóne.

Vo Viedni sme sa neprihlásili, lebo v tom čase nielen Rusi, ale aj Američania chytali utečencov a vydávali Česko-Slovensku; ba mnohých česko-slovenskí agenti uniesli z Viedne.

Stravovanie v tom čase bolo na lístky a neprihlásení nemohli dostať lístky, lebo úrady o nich nevedeli. Keď sme prišli do Viedne mali sme len málo potravín. Nemohli sme si zobrať moc, lebo sme šli peši od Bratislavy až po Hainburg, a to je 20 km. Vedeli sme, že kde je stravovanie na lístky, jestvuje čierny obchod. Bohužiaľ, svokrin bratranec, nižší bankový úradník, nevedel platiť ceny potravín na čiernom trhu. V tejto situácii som si spomenul na úradníka mliečarne Wiener Molkerei pána Morávka, ktorý chodil na schôdzky Združenia exportných sladovní do Bratislavy ako zástupca Zweigovej sladovne v Moravskom Sv. Jáne. Tejto sladovne sa zmocnila mliečareň v rámci arizácie Zweigovej sladovne v Olomouci, ktorá vlastnila sladovňu v Moravskom Sv. Jáne.

Navštívil som Morávka v jeho úradovni. Privítal ma veľmi srdečne. Vyložil som mu situáciu, prosil o nejaké nákupné pramene na čiernom trhu. Pýtal sa ma, kde sme ubytovaní. Poradil mi, kde môžeme kúpiť chlieb a mäso neďaleko nášeho bydliska. Dodal, že ani [s] mliekom, ani [s] maslom mi nemôže pomôcť, lebo tie sú prísne kontrolované. Dal mi fľašu sladového madu (asi 2 litre) zadarmo.

Medzi Vianocami a Novým rokom v 1944 boli sme švagor [?] Milan Pokorný v Rakúsku hľadať miesto na evakuovanie. Vo Viedni v kaviarni sme sa stretli so švagrovými priateľmi, ktorí tam študovali zverolekárstvo. Šiel som do kaviarne a našiel som dvoch z tých študentov a jedného muža, ktorí sa predstavil ako akademický sochár Holeček. Bol z Viedne, hovoril len po nemecky. Keď mi krajanovia nevedeli poradiť, obrátil som sa na Holečka, ktorý mi poradil reštauráciu, kde v privátnej izbe poprední Viedeňáci sa stravujú bez

lístkov. Je to drahé, ale prvotriedne. Mám sa obrátiť na hlavného čiašnika Matesa. Prijal ma s tým, že stravovanie bez lístkov nemajú. Obrátil som sa, ale ešte pred východom z jedálne pribehol za mnou a oznámil mi, že je to možné. Ospravedlňoval sa tým, že nezachytil celkom zreteľne, že ma doporučuje suchár [sochár?] Holeček. Pozná iného Holečka, a to je obyčajný lump. V prvom okamihu myslel na toho. Hneď ma zaviedol do elegantnej miestnosti, kde bolo asi 6 stolov a [so] 4 stoličkami pri každom. Prvý raz som mal poriadny obed po mojom úteku.

Večer som ta doviedol manželku a poriadne sme oslávili túto prvú príležitosť dobrej večere.

Naším cieľom bolo dostať sa do Kremsmünstru, kde boli rodičia mojej manželky evakuovaní. Mal nás ta priviesť istý viedenský povozník, ktorého meno nám poslal švagor z Kremsmünstru. Nadviazali sme styk. Sľuboval a po niekoľkých týždňoch oznámil, že Rusi sprísnilli kontrolu, tak že je to nebezpečné a nemôže riskovať.

Za krátky čas sme dostali list od švagra a legitimáciu na meno profesor František Orel. Nevyzerala veľmi povzbudzujúca. Použili sme ju a cestu z Viedne a prekročenie hranice dolno-hornorakúskej sme ruskej kontrole odôvodňovali tým, že ideme hľadať našich 2 synov, ktorých Nemci uniesli a podľa správy, ktorú sme dostali [od] sesternice mojej prvej manželky, nachádzajú sa v Hornom Rakúsku. S americkou kontrolou nemali sme ťažkosti pri vstupe do Horného Rakúska. Na stanici v Kremsmünstri nás čakali manželkini rodičia a švagor. Stretnutie bolo radostné, prekonalí sme najťažšiu prekážku našej cesty do cudziny. Legitimáciu nám zadovážil môj krajan prof. Dr. August Rakús, vraj je [ju?] zobral v kancelárii Česko-Slovenskej repatriačnej komisii a vyplnil na meno Orel.

Do Kremsmünstru sme sa dostali začiatkom júla 1946. V tom čase Američania veselo chytali slovenských politických utečencov, ktorých Česko-slovensko žiadalo vydať, a odovzdávalo do rúk česko-slovenských orgánov, ktorých úlohou bolo dopraviť ich na Slovensko. Vzhľadom na toto nebezpečie bolo mi doporučené ísť do Tirolska, kde v mestečku Mayerhofene boli evakuovaní Fraňo Tiso, bývalý slovenský vyslanec v Moskve a traja Piackovci z Trenčína, Karol, Kornel a Emil. Svokrovia a švagor boli tiež Trenčania a dobrí priatelia. Obrátili sme sa na nich a za krátky čas som dostal od nich papier na cestu do Tirolska. Po príchode do Mayerhofenu Fraňo Tiso ma vítal [s] tým, že mám izbu zabezpečenú v hoteli. Prvá otázka Tisova bola: „Čo bude s prezidentom?“ Odpovedal som mu, že prezidenta už nikto neoslobodí za driapov zloducha Beneša, ktorý počas návštevy v Topoľčiankach v rozhovore s poverenikom inžinierom Stykom na výrok Stykov, že poprava Tisu nie je politicky únosná, s dôrazom vyhlásil, „ale potrebná“. Správa zronila Tisu. Ospravedlnil som sa za spôsob, akým som mu to povedal a dodal že sa modlím, aby sa to nestalo.

V Tirolsku bolo viac slovenských politických utečencov. Okrem už spomenutých bol tam poslanec [Štefan] Beniak, Dr. Jozef Útrata, šéf oddelenia ušných, nosných a krčných

chorôb v Trnavskej nemocnici, r. k. kňaz Ján Loydl, duchovný Hlinkovej mládeže, major Alexander Matúš a iní.

Na Vianoce 1946 zišli sme sa asi 14 u majora Matúša v obci Sistrans a tam sme rokovali o situácii, o pomeroch na Slovensku a nadovšetko, v akom smere by sa mala vyvíjať naša politická činnosť. Všetci sme sa zhodli, že za danej situácie musíme sa sústrediť na informovanie západu o nebezpečenstve, ktoré hrozí západu zo spolupráce so Sovietskym zväzom, o zverstvách, ktoré sovjetske vojská popáchali na území, kam sa počas bojov dostali. Musíme prestať vyzývať domáce obyvateľstvo, aby vyvíjalo činnosť, ktorá je tam označená ako trestná, a posielat' nezmyselné, neseriózne a bezcenné menovacie dekréty ľuďom našej politickej línie, ktorí sú za to šikanovaní a trestne stíhaní.

Na schôdzke bol prítomný aj [Rudolf] Komandera, ktorý čosi zapisoval. Počas rozpravy vyšlo na javo, že si píše priebeh schôdzky. Zarazilo ma to. Komanderu som prvý raz stretol a predtým som nepočul o ňom. Vyvolal som Matúša zo schôdzky a pýtal informáciu o Komanderovi. Vraj je členom Hlinkovej mládeže, je spoľahlivý a chodí na Slovensko ako posol. Vyslovil som názor, že je to nebezpečné robiť záznamy o tom, čo sa tu hovorilo. Okrem toho je nebezpečie, že si záznamy berie so sebou pri návšteve Slovenska, kde ho môžu chytiť a dozvedieť sa obsah zá[z]namu. Ale aj bez záznamovej knihy môžu mučením dostať z neho, o čom tu hovoríme. To sa aj skutočne stalo, lebo v lete 1947 chytili na Slovensku a prinútili ho hovoriť. Mnohých súdili a potrestali.

Po príchode do Rakúska napísal som bratovi Jozefovi, ktorý od roku 1931 býval v Calgary, že sa strojím prísť do Kanady a požiadal ho o affidavit. Niekedy na jar 1948 v liste spomenul, že mi poslal affidavit ešte vo februári 1947 do Tirolska.

Toto pohlo k tomu, že som sa hneď rozhodol „prekrstiť sa“ z Orela na Orlického. Pomocou Dra Jozefa Falatha, bývalého advokáta v Bratislave, dosť rýchlo som si dal vec do poriadku na Bezirksamt-e v Grieszkirchen-e (okresný úrad) a Landesamt-e v Linz-i (Zemský úrad).

Prihlásil som sa na týchto úradoch, že som prišiel pred týždňom ako utečenec do Rakúska. Úrady to prijali. Mal som svoje priezvisko, na ktoré znel affidavit.

Niekedy začiatkom júla 1948 môj švagor Milan Pokorný cestoval z Linza do Kremsmünstra vlakom. Vo vlaku sa zoznámil s die[v]čaťom, ktorá bola zamestnaná v Linzi na IRO. V tom čase už začalo posielat' IRO posielat' ľudí z Rakúska do zámoria. Spomenul jej, že mám affidavit v Tirolsku už vyše roka a IRO ešte nič v mojej veci neurobilo. Dievča, Lotyška, slúbila, že sa vyzvie, čo sa stalo. Švagor mi nespomenul túto príhodu.

Asi 15. júla dostanem pozvanie do Linza od IRA. Oznamili tam, že mám ísť na lekársku prehliadku a potom spracujú moju vec. Vec som spomenul švagrovi a vtedy mi povedal, že čo sa stalo vo vlaku. Priznal som sa mu, že mi nebolo pilno s odchodom, ale už keď vec IRO načalo, musím rýchlo zariadiť, aby moji 2 synovia, ktorí v tom čase boli na Slovensku,

dostali sa do Rakúska. Podarilo sa to. Prešli sme lekárskymi skúškami a prišlo aj interview u úradníka Kanadského imigračného úradu, ktorý žiadal, aby som mu vysvetlil, ako sa stalo, [že] som mal affidavit už vo februári 1947, keď som prišiel do Rakúska v apríli 1948. Vysvetlil som mu vec tak, že som si zariadil, aby mi brat poslal affidavit do Tirolska a nie do Česko-slovenska, lebo tam otvárajú poštu a keby affidavit našli v liste, nedali by mi ho, naopak, by ma zavreli.

Začiatkom septembra sme sa museli dostaviť do Linza, do lágru Asten. Odtiaľ ma previezli vlakom do Salzburgu a zo Salzburgu do lágra Bremen-Vegesack. Dňa 20. septembra sme sa nalodili v prístave Bremen-Vegesack a 30. sept. 1948 prišli do Halifaxu, Nova Scotia. Z Halifaxu sme odcestovali 1. októbra o 6. hod. večer a ráno o 9. hod. 5. októbra sme dorazili do Calgary. Na stanici nás čakali môj brat a švagriná, ktorí ma hneď spoznali. Po 18 rokoch som prvý raz videl brata a švagrinú. Brat mal v tom čase hostinec vo vlastnej budove na prízemí a nad hostincom ešte 4 izby. Dve obývali brat a švagriná a vo dvoch mali nájomníkov. Okrem toho mal bangalow, kde bývala najmladšia dcéra, študentka strednej školy. Ubytovali nás v bangalowe, kde bolo dosť miesta aj pre nás.

Chlapci šli hneď po príchode do školy. Asi za týždeň po návrate zo školy otváram im dvere. Deprevádzajú [Doprevádzajú] ich ešte ďalší dvaja chlapci a všetci niesli balíky. Synovia mi povedali, že balíky im dali v škole. Pýtam sa chlapcov, čo ich doprevádzali, ako sa dostali k balíkom. Vraj im usporiadali privítaciu partiu, dodali, že balíky patria Frankovi a Petrovi. Nevedel som o tom zvyku, a strojil som sa, že pôjdem k bratovi do hostinca, kde som občas pomáhal pri pokladnici. Vyzviem sa, čo je [to] za zvyk. Na druhý deň ráno vstávam, keď zvoní telefón. Volá brat a hovorí mi, aby som si kúpil noviny Calgary Herald, že je tam na prvej strane o mojich synoch a tiež obrázky. Utekám k novinovému stánku. Kúpim noviny a vidím, že celá prvá strana bola o partii, ktorú škola usporiadala mojim synom. Boli na nej aj ich dve veľké fotografie.

Už v Rakúsku som si zadovážil informáciu o Kanadskej Slovenskej Lige. V Calgary nemala zbor. Obrátil som sa na hlavného tajomníka Potockého, ktorý ma obratom pošty informoval, že najbližší zbor je v Colemáne a jeho predsedom je Štefan Siska. Napísal mi aj jeho adresu. Poslal mi prihlášku. Vyplnil som ju a hneď poslal na adresu Siskovu. Zároveň som sa opýtal, či by sa tam nenašlo nejaké zamestnanie. Asi v polovici decembra 1948 som dostal odpoveď od Sisku. Žiada ma, aby som hneď prišiel, že prácu mi nájde.

Jedno ráno prišiel k bratovi do reštaurácie jeden Slováč, ktorý sa s bratom poznal. Bol uhľobaník. Informoval ma o práci v bani, o ktorej som nič nevedel. Tvrdil, že je to síce dosť ťažká práca, ale aj dobre platená.

Asi 20. decembra som prišiel do Colemanu k Siskovi. Bol to Oravan, pohostin[n]ý, milý a rozumný človek. Bol ženatý a mal 10-ročnú dcérku. Vybavil ligové formality, dal mi legitimáciu a povedal, [že] keď prídem do Coleman[u], členský sľub zložím na najbližšej

členskej schôdzke. Na druhý deň sme šli do bane za superintendentom, ktorý mi oznámil, že po Novom roku, 4. januára môžem nastúpiť.

Presne o 8. hodine ráno šiel som do bane. Nebol to príjemný pocit, lebo v chodbe, kade šlo naše vozidlo, viseli skaly, ktoré sa mi zdali, že nám idú padnúť na hlavu.

Poslali ma zhrňať uhlie, ktoré kopali dvaja baníci, jeden Poliak a druhý Ukrajinec. Mojou úlohou bolo vykopané uhlie zhrňať po sute-žľabe tak ďaleko, kde začína mať žľab spád, že uhlie samo sa šmýka do vozíkov, ktoré sa pristavujú pri nižšom konci žľabu. V tejto bani kopali uhlie, ktoré sa nachádzalo vo vrstvách so značným žľabom. Začali kopáť od spodku a šli vyššie [vyššie?] a vyššie, takže uhlie sa zosúvalo samé. Miestami tieto vrstvy boli prehnuté a tam bolo treba robotníka, aby ho zosúval.

Prvý deň som sa narobil ako v živote nikdy. Kopáči ma naháňali, lebo uhlie sa ľahko kopalo a oni robili na akord. Ani vypätím všetkých mojich síl som nestačil zhrňať uhlie cez tunel najviac 70 cm vysoký, vysekaný v skale a asi 2 metre dlhý. Za tunelom žľab mal spád a uhlie sa zosúvalo samé.

Na druhý deň ma zase poslali k týmto kopáčom. Keď sme prišli na pracovné miesto, čosi [sa] vzbúrilo vo mne. Oznámil som im, že ďalej nerobím a idem k výťahu a odtiaľ zavolám úrad, aby ma z bane vyviezli. Pri výťahu som stretol človeka, ktorý sa ma pýtal, čo tam chcem. Vysvetlil som mu, že chcem von z bane, lebo kopáči ma včera preháňali. Zatelefonoval pre výťah, ale počas hovoru sa ma pýtal, či by som nechcel ísť robiť do jeho skupiny ako „timberman“, ktorých úloha je prinášať banské drevo kopáčom uhlia. Súhlasil ma a šli sme asi 10 minút a prišli k jeho skupine. Predstavil ma. Pri prvom slove zbadali robotníci skupiny, že nie som Kanadčan. Z nich jeden hneď ma oslovil po srbsky a spýtal sa, akej som národnosti. Na moju odpoveď, že on je Srb. Dal mi úpravu, aby som sa držal jeho, bral si vž[d]y malé brvno a vždy mi pomôže, keď by som mal ťažkosti s brvnom. Volal sa Filip, bol to pekne urastený mládenec. Po príchode do Toronta na jeseň 1956 som sa s ním stretol. Bol čiašnikom v hoteli. Zo stretnutia sme mali radosť obidvaja a pospomínali sme naše osudy a od stretnutia sa v bani.

Po k[r]átkom období roznášania banského dreva dostal som sa ako pomocník k ujovi Stevuliakovi, 74-ročnému Oravanovi. Opravovali vetracie šachty a dopravné cesty v bani. Bol to veľmi dobrý, statočný a ušľachtilý človek. Spomenul som mu, ako som pochodil prvý deň v bani. Povedal mi, že pozná tých kopáčov. Sú to na peniaze hladní ľudia. Mal som sa vykašľať na nich a p[ov]eďať im, nech si zhrňajú aj oni, keď chcú zarobiť mnoho peňazí. S ním sa [mi] príjemne pracovalo, neponáhľali sme sa a hlavne dávali pozor, aby sme neutrpeli úraz. Chudák ujo predsa len sa nevyhol úrazu. Šmykol sa a asi 2 týždne nemohol robiť. Vtedy ma prideliť k baníkovi, ktorého nazývali Rusom, bol to v skutočnosti Uzbeg z Kaukazu.

Asi každé 3 mesiace prišiel na inšpekciu banský inšpektor Brown. Už pri prvej návšteve si ma všimol a dl[h]šie besedoval so mnou. Hovorili sme o dolovaní uhlia v jednotlivých štátoch. Spozoroval, že som informovaný najmä o množstve vykopaného uhlia v štátoch, kde ťažba uhlia je veľká. Tieto vedomosti som si získal v dôstojníckej škole pevnostného delostrelectva v Hajmaskeri v 1917. Bola to jediná dôstojnícka škola pevnostného delostrelectva v celej Rakúsko-Uhorskej monarchii. Tu som stretol Révayho, pred narukovaním študenta Exportnej akadémie v Budapešti. Raz v nedeľu stretol som ho v malom lesíku na okraji obce, kam som šiel na prechádzku. Čítal knižku menšieho rozsahu. Predpokladal som, že je to nejaká zábavná knižka, ktorú by som si prípadne mohol vypožičať. Pýtal som sa ho, čo číta. Odvetil, že je to hospodársky zemepis, ktorý je povinný predmet na akadémii. Zemepis ma vždy zaujímal, ale s hospodárskym zemepisom som sa nestretol. Chcel som vedieť, čo obsahuje takýto zemepis, poprosil som ho, aby mi knižku požičal. Povedal, že ju asi týždeň potrebuje na doštudovanie a potom ju môžem mať. Dal mi ju potom. Za sobotu a nedeľu som ju prečítal a značné štatistické údaje o ťažbe uhlia mi ostali v pamäti.

Na konci 10. mesiaca práce v bani Brown mi nariadil dostaviť sa na banícku skúšku. Vyskúšal ma a dal mi certifikát uholného baníka, hoci Banský zákon Alberty vyžaduje 12 mesiacov práce pod zemou, aby banský robotník mohol byť pripustený k skúške.

Po skúške technický vedúci prác pod zemou (Pit Boss) ponúkol mi pomocníka a ja ako baník budem mať svoju skupinu. Banský zákon predpisoval, že pri každej práci pod zemou musia byť najmenej dvaja, jeden baník a jeden pomocník. Odmietol som to s poukazom, že nemám dost skúseností s prácami v bani a najmä nemám dostatok znalostí predísť úrazom. Nemôžem si dovoliť ohrozovať život spolupracovníka, ale ani svoj. Platový rozdiel medzi baníkom a pomocníkom v tom čase bol 90 centov na 8-hodinovú zmenu. Baník dostával \$10,90 a pomocník \$10,10. Na ten čas [to] bol slušný plat, lebo baník v bani nepracoval dlhšie ako asi 5 hodín za zmenu. Časový rozdiel medzi vchádzaním do bane a vychádzaním bol 8 hodín. Dostať sa na pracovisko zobralo asi hodinu a hodinu a pol pred koncom zmeny muselo sa opustiť pracovisko a ísť k výťahu, ktorým tým baníci vychádzali z bane.

Po skúške pracoval som väčšinou pri čistení cetracích [vetracích] a dopravných ciest v bani. Museli sme časom kresť aj skalú. Bol to kremeň, ktorého prach mi spôsobil zápal očných spojiviek. Lekár mi nariadil, aby som požiadal správu bane, aby [ma] zamestnali na povrchu. Práve som sa strojil to urobiť, keď som dostal list od Inžiniera Viktora Krampla, manžela mojej neteri, ktorý mi píše, že kúpil farmu asi 150 akrov. Má mno[ho] zeleninových kontraktov. Rozhodol sa pestovať aj tabak a značnú časť zeleninových kontraktov nebude v stave splniť. Ponúkol mi z nich polovicu a zem tiež, a to zdarma. Vraj má jej tolko, [že] ani obidvaja nebudeme vedieť ju obrobiť.

Vybrali sme sa na dlhú cestu ku Kramplovi do Harley, Ontario a prišli ta 20. apríla 1950.

Stali sme sa dorábateľia zeleniny. Nemal som žiadne skúsenosti, lebo v roľníctve rodičov zeleninu pestovali v malej záhradke pri dome. To mali ženy na starosti. Na poliach žiadnu zeleninu sme nepestovali.

Veľmi rýchlo som zistil, že je to ťažká práca, najmä mnoho ohýbania. Rok 1950 bol veľmi zlý rok na zeleninu. Hlavný zeleninový kontrakt som mal na 5 akrov paradajek a 2 akre oharkov. Deň po návšteve riaditeľa konzervárne, s ktorou som mal zmluvu, prišiel veľký a veľmi teplý dážď. Bolo to [v] utorok. Pršalo aj v noci. V stredu ráno šiel Krampľ pozrieť sa na paradajky, ktorých mal 5 akrov. Chcel zistiť, či už možno začať s ošetrovaním. Krampľ mal paradajky kontrahované s inou firmou. Riaditeľ, ktorý pondelok pozeral moje paradajky mi oznámil, že mám začať s ošetrovaním [vo] štvrtok, vraj je ich už dosť zreých.

Krampľ sa vrátil so smutnou správou. Moje a jeho paradajky zničila choroba podobná peronospore (blight), ktorá ničí vinice. Celá úroda je zničená. Ane [Ani?] 1 paradajku sme nedodali konzervárni, ani iným spôs[ob]om nemohli speňažiť.

Úrodu oharkov zo 3/4-tín zničili dva mrazy, jeden 5. a druhý 12. septembra.

O mojom zeleninovom krachu sa dozvedel Jozef Cehlárik z Toronta, s ktorým som sa dobre poznal ešte v starom kraji. Koncom septembra, jednu nedeľu, prišiel za mnou a požiadal ma, aby som sa behom hodiny zbalil a vezme [ma] do Toronta, kde ma zamestná na stavbe haly pre Rímskokatolícku osadu Sv. Cyrila a Metoda v Toronte, ktorú on stav[il]. Dodal, že nemusím robiť ťažko [a] aj plat mi dá vyšší ako ostatným robotníkom.

Pracoval som uňho asi do konca októbra. Začal som dostávať vredy na nohe. Nevedel som zohýbať nohu v kolene. Lekár mi nariadil nechať prácu. Bolo veľmi vlhké, daždivé počasie, ktorému pripisoval vredy.

Začiatkom novembra dostal som prácu v pivovare O Keefe. Pivovary majú hlavnú sezónu pred Vianocami a vtedy prijímajú robotníkov, ktorých po Vianociach pravidelne prepúšťajú. Pracoval som, kde sa nakladá pivo vo fľašiach do trokov. Vedúci toho oddelenia posledný deň práce mi oznámil, že prosil vedúceho Oddelenia pre prijímanie zamestnancov, aby ma nechal v jeho oddelení aj naďalej. Tento to odmietol. Odporúčal mi, aby som poprosil riaditeľa aj ja, keď budem v kancelárii, kde nám budú dávať poslednú výplatu. Urobil som tak, ale ten sa odvolal na nariadenie generálneho riaditeľa, podľa ktorého všetci dočasní zamestnanci musia byť prepustení.

Začiatkom januára 1951 zašiel som do Oshawy, ale ani tam nebolo možno dostať prácu. Vrátil som sa Harley.

V marci sme sa presťahovali do Wellandu, Ont. Krátko nato dostal som list od Dra Augusta Rakúsa, profesora Ottawskej univerzity. Mám prísť do Ottawy, kde v pivovare

Brading dostanem prácu. Hned' som odcestoval a hlásil v pivovare. Prijali ma, ale prácu mám začať až po Veľkej noci, ktorá v tom roku bola pri konci marca.

Rakúsovi ma zdržovali, vraj za niekoľko dní budú oslavovať meniny prof. Jozefa Vavroviča, ktorý v tom čase bol profesorom francúzskej literatúry v Grande Seminaire v Ottawe. Ostal som a na oslave som stretol aj prof. Bakoša, ktorý nedávno predtým bol pozvaný s Ottawskou univerzitou prednášať hvezdárstvo. Bolo to príjemné posedenie.

Po Veľkej noci začal som pracovať v pivovare v oddelení, kde sa plnili fľaše a balili do škatúl. Bol som nový zamestnanec. Väčšina zamestnancov boli Francúzi. Raz ma oslavi [osloví?] mládenec, ktorého angličtina nebola dobrá. Pýtal sa ma, akej som národnosti. Na moju odpoveď dodal, že je Čech z Prahy. Pýtal sa ma, ako som dostal zamestnania v tomto pivovare. Hovoril, že dvaja poslanci, Francúzi sa prihovárali mesiace zaň, až bol prijatý. Vedúci zamestnaneckého oddelenia je Francúz a favorizuje Francúzov. Neurýchlila jeho prijatie ani skutočnosť, že je[ho] manželka je Francúzka zo Švajčiarska a je zamestnaná ako prekladateľka o [u?] vlády.

Hned' som vycítil, že sa robí dôležitým. Sucho som mu oznámil, že mne stačil zákrok univerzitného študenta Ottawskej univerzity. Bol to žiak prof. Rakúsa, študoval latinu, ale súčasne bol aj za mestnaný na Departmente, pracuje ako kontrolór v oddelení pre kontrolu pivovarov. Rakús mu spomenul mňa. Slúbil, že to zariadi. O niekoľko dní odkázal, že vec je zariadená. Prirodzene, Čechovi som podrobnosti nepovedal.

Len 4 týždne som ostal v Ottawe, lebo manželka nechcela prísť do Ottawy. Po byte na farme [mal som] ubytovanie u mojej netere Valérie a jej manžela Ludevíta Rakúsa, ktorí v tom čase dokončievali stavbu domu, kde už bolo možno bývať, bol značný pokrok. Okrem [toho] bolo tam veľa Slovákov.

Vrátil som sa do Wellandu, kde som krátko pracoval v obchode s nábytkom, ktorí sme rozvážali. Môj známy mi našiel prácu u staviteľa, ktorý staval nový pavilón pre General Hospital v St. Catharines.

Od začiatku júla 1951 pracoval som u firmy Ross Stores, Welland. Bol to obchod šatstvom, ako údržbár.

Koncom augusta 1956 ma preložili do Toronta k firme A. Bradshaw&Son, Wholesale dry goods, ktorej patrili aj Ross Stores. Stalo sa to z dôvodu, aby mi umožnili pobyt v Toronte, kde na jeseň mal začať študovať na univerzite môj syn František. Tam som väčšinu času strávil v oddelení pre balenie.

V marci 1961 som odišiel od tejto firmy a prevzal administráciu Kanadského Slováka. Posledných 6 mesiacov roku 1961 ma zamestnal Tibor Pekarovič, ktorý tlačil Bingo karty.

Od 1. januára 1962 prevzal som čítanie kefových odtlačkov, korektúru novín, balenie a expedíciu v Kan. Slováku. Odtiaľ som odi[š]iel 1. marca 1968.

V januári 1969 bol som požiadaný, aby som dočasne zase prevzal administráciu Kan. Slováka. K vôli Reistetterovi som prevzal administráciu do konca 1969, v ktorom roku bol zvolený nový redaktor.

Keď v januári 1970 ujal sa úradovania novozvolený výbor KSL, ustano[ve]ný bol aj nový administrátor.

Od novembra 1948 som členom KSL⁷ a od januára 1949 aj členom Prvej Slovenskej Katolíckej Jednoty. Často som bol členom výboru. Dával som prednosť funkciám, ktoré vyžadovali viac práce, ako tajomník, pokladník a zapisovateľ. Zásadne som nechcel prijať predsedníctvo, lebo podľa mojej mienky patrilo starým členom, ktorí tieto spolky zakladali a budovali.

Stal som sa členom aj Svetového Kongresu Slovákov od jeho založenia.

Edičná poznámka

Dokument bol upravený z viacerých hľadísk. V pôvodnom dokumente neboli použité žiadne diakritické znamienka, preto tieto sú v texte doplnené. Taktiež bola v texte upravená interpunkcia a písanie priamej reči bolo prispôsobené súčasným pravidlám pravopisu. Okrem toho, úpravou prešli aj niektoré slová. V prípade, že ku kontextu chýbalo nejaké slovo, napr. [som], alebo v danom slove chýbajú nejaké písmená a je pravdepodobné, že išlo o preklep, napr. gr[é]čtiny, vtedy sú dané slová, resp. písmená doplnené priamo v texte a sú od ostatného textu vyčlenené hranatými zátvorkami. V prípade, že preklep je priamo v danom slove v texte, je ponechané slovo z pôvodného textu, pričom pri ňom je v hranatej zátvorke uvedené slovo s otáznikom, ktoré je pravdepodobne správne, napr. aba [aby?]. K niektorým, známejším osobnostiam sú v hranatej zátvorke doplnené mená, napr. Dr. [Martin] Sokol. Ostatné úpravy z pravopisného a obsahového hľadiska neboli urobené.

Z formálneho hľadiska bolo členenie odsekov ponechané. Nadpisy jednotlivých častí v pôvodnom dokumente nie sú zvýraznené, ale v prepise sú zvýraznené kvôli lepšiemu odlíšeniu od pôvodného textu.

Originál spomienok je uložený v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, fond Jozef Marián Kirschbaum, škatuľa 33, korešpondencia s Oľgou Orlickou. Do osobného archívu Jozefa M. Kirschbauma sa originál spomienok dostal v roku 1996, kedy ich Kirschbaumovi dala/odoslala manželka Dr. Orlického Oľga Orlická, rod. Pokorná.

Spomienky boli napísané na písacom stroji, buď v Toronte, alebo v Peterborough, v Kanade. Spomienky pravdepodobne vznikli niekedy medzi rokmi 1975 – 1989.

⁷ V tomto prípade pravdepodobne ide o skratku pre organizáciu Kanadská slovenská liga.

Pramene a literatúra

Archívne pramene

Slovenský národný archív [SNA]

fond Jozef Marián Kirschbaum

fond Národný súd

Internetové databázy

www.geni.com

Obrazová príloha

Obr. 1 František Orlický. Zdroj: archív autora.

Obr. 2 František Orlický (*Slovák*, 1939). Zdroj: *Slovák*, 1939, roč. 21, č. 88 (16. apríl 1939), s. 13.

Memoirs of Dr. František Orlický

The presented text is an edited transcript of the memoirs of Dr. František Orlický. Dr. Orlický was born in Slovenská Nová Ves. He attended schools in Slovenská Nová Ves, Senec, Svätý Jur, and Bratislava. In 1917, he enlisted in the Austro-Hungarian army. After the end of World War I, he attended the grammar school in Trnava and Charles University in Prague, where he obtained the degree of Doctor of Laws. In 1925, he became a trainee lawyer in Trnava and in 1930, he opened a law practice there. In 1931, he became a member of Hlinka's Slovak People's Party and gradually started moving higher in party ranks in Trnava. In October 1938, he became a government commissioner of the city of Trnava; he devoted his work on this position mainly to the construction of the water supply reservoir tower for the town. In April 1945, under the threat of the incoming Red Army, he evacuated to the town of Ledenice. In mid-May 1945, he was arrested in Prague and was transferred to the prison of the Regional Court in Bratislava in July 1945. At the night from March 31 to April 1, 1946, he escaped from Czechoslovakia to Austria, where he hid from the Czechoslovak security authorities in various cities. In 1948, he emigrated with his family to Canada, living in different cities and working several jobs. In Canada, he was also an official of compatriot organizations of Slovaks.

Keywords: Trnava, Bratislava, Praha, practice of law, Hlinka's Slovak People's Party, water supply reservoir tower in Trnava, Kremsmünster, Toronto, 20th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[35 857 znakov / 0,99 AH]

NOCIAR, Ivan. Spomienky Dr. Františka Orlického. In *Opus compositum*. Historia nova 22. [online] Bratislava: Stimul, 2023, s. 80-106. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino22.pdf>

Obrazová příloha

Obr. 1 František Orlický

*Dr. FRANTIŠEK ORLICKÝ,
vládný komisár:*

Slovenský Rím.

Obr. 2 František Orlický (*Slovák*, 1939)

recenzie

PAVLOV, Jozef. *Okres Zvolen v rokoch 1938–1945. História Podpolania, mesta Zvolen a okolia počas 2. svetovej vojny*. Detva: Maja, 2018, 360 s., ISBN 978-80-972453-1-3

Ján Vilhan

O prínose regionálnych dejín bolo už v priebehu času napísaných viacero príspevkov, a preto nie je nutné sa tu ich funkcii hlbšie venovať. V krátkosti stačí zhrnúť, že by mali slúžiť nielen k získaniu poznatkov o skúmanom regióne, ale tiež priniesť rozširujúce poznanie v rámci celonárodných dejín. Práve touto širšou definíciou sa historik Jozef Pavlov riadi počas prevažnej časti svojej akademickej kariéry a recenzovaná monografia s názvom *Okres Zvolen 1938–1945: História Podpolania, mesta Zvolen a okolia počas 2. svetovej vojny* nie je výnimkou. Nejde o jeho prvý a ani posledný výskum, keďže svoje snahy už pretavil do ďalších monografií, napríklad o vývoji mesta Detva alebo o pôsobení Hlinkovej slovenskej ľudovej strany vo Zvolene.¹

Recenzovaná kniha si dáva za cieľ písať o širšom tematickom spektre, a tým je popis spoločenských, kultúrnych a politických pomerov v okrese Zvolen. Z názvu tiež vyplýva, že autor skúma tieto aspekty od zlomových chvíľ Mníchovskej dohody až po dobytie okresu sovietskou armádou. Celá jeho analýza sa rozprestiera na viac ako 350 stranách, kde sú kapitoly často dopĺňané štatistickými tabuľkami a obrazovým materiálom z verejných a súkromných zbierok či archívov. Práve na archívnych materiáloch stojí prevažný Pavlovov výskum, menovite na fondoch banskobystričského a zvolenského archívu, ktoré sú dopĺňané o ďalšie notárske a policajné záznamy. Taktiež je nutné podotknúť, že autor sa v minimálnej miere rozhodol využiť staršie regionálne monografie. Toto počínanie mu však nie je potrebné vyčítať vzhľadom na to, že mnohé z nich majú slabšiu odbornú úroveň.

Celá práca sa delí na šesť hlavných kapitol, na ktoré nadväzujú viaceré podkapitoly s výnimkou prvej, tretej a šiestej kapitoly. Prvou kapitolou si autor pripravuje živnú pôdu pre svoj popis, keďže začína bližším opisom počtu obcí, obyvateľov v okrese, ale tiež spomína pôrodnosť alebo občiansku participáciu v politických stranách. Pavlov však neostáva iba pri jednoduchom opise a hodnotí, že HSLŠ mala silné podhubie v okrese aj vďaka podielu kléru v strane. Zároveň dodáva, že Zvolen ako centrum okresu vykazoval veľké zastúpenie ľavicových voličov. Išlo o veľký protipól oproti Detve, kde hlinkovci vždy našli svoje

¹ PAVLOV, Jozef. *Detva v 20. Storočí*. Detva : Maja, 2016, 199 s.; PAVLOV, Jozef. *Hlinkova slovenská ľudová strana vo Zvolene a v okolí*. Detva : Maja, 2020, 232 s.

skalné volebné jadro. Autor sa snaží ďalej popísať rozloženie inštitucionálnych štruktúr okresu a ich prepojenie s režimom.

Tým, že autor sa už trochu dotkol politickej témy, ďalej na ňu nadväzuje v druhej kapitole analýzou septembrových udalostí, ktoré sa stali určitým zlomom v myslení miestnych Slovákov. Napriek počiatočnej snahe brániť Československú republiku, rýchlo prechádzali do autonomistických pozícií, čo autor hodnotí ako ukážku ich oportunistu. Čoskoro začali vznikať miestne útvary Hlinkovej gardy, ktoré okamžite neváhali diskriminovať svojich politických oponentov alebo menšiny. Proti týmto pomerom sa sformovalo odbojové hnutie, ktoré našlo časť podpory v rámci evanjelickej obce. Autor ďalej zameriava svoj pohľad na vývoj propagandy, ktorá sčasti kopírovala vývoj situácie na východnom fronte. Všima si, že čím väčšie boli úspechy Červenej armády, tým viac ľudácka propaganda stupňovala svoje útoky voči komunistom, napríklad organizovaním rôznych „anti-bolševistických“ prednášok v okrese. Avšak táto neistota a strach z komunizmu nerezonovali len medzi straníckymi funkcionármi, ale tiež medzi obyčajným obyvateľstvom.

Tretia kapitola sa odkláňa od nastolenej témy a načrtáva problematiku sociálnych pomerov v okrese Zvolen. Pavlov sa v tejto časti nedrží tak striktne časového vymedzenia svojej práce a popisuje sociálne pomery ešte v predvojnovom období. Tiež tu častejšie operuje s rôznymi dátami, napríklad zoznamami priemyselných podnikov, evidenciou vozidiel alebo turistickou návštevnosťou okresu. Celá kapitola je prínosná nielen podrobným popisom výkonnosti miestneho hospodárstva, ale hlavne ozrejením pohybu pracujúceho obyvateľstva do Tretej ríše a následného nedostatku miestnych pracovníkov. Autor sa tu tiež snaží ukázať vzťahy medzi nemeckými hospodármi a slovenskými robotníkmi na základe súkromných listov a propagandistických článkov.

V nasledujúcich kapitolách sa čitateľ dostáva do najprínosnejšej časti textu celej monografie. Štvrtá kapitola sa venuje kultúrnej téme, ktorá je ešte bližšie zameraná na kultúru, školstvo a zdravotníctvo. Pavlov si všima rozvoj určitých spolkov vo Zvolenskom okrese a opisuje rozpoltený vzťah zvolenských železničiarov voči novému štátu. Avšak zaujímavejším vzťahom je pomer medzi regionálnym školstvom a novým režimom. Autor potvrdzuje, že školstvo síce pokračovalo v pozitívne nastavenom smere z predchádzajúceho obdobia, ale ani tak sa neobišlo bez problémov s financovaním. Tento stav najlepšie dokladuje stavba meštianskej školy v Detve. Okres sa v rovnakom čase stretával s nedostatkom zdravotníckeho personálu, ktorý bol znásobený prebiehajúcou protižidovskou politikou.

Práve tejto problematike je vyhradená celá a najdlhšia piata kapitola, ktorá má základy v Pavlovovej rigoróznejšej práci. Kapitola začína popisom migrácie židovského obyvateľstva na územie okresu a postupne ukazuje, ako začínala diskriminačná politika ovplyvňovať ich životy na prelome rokov 1938 a 1939. Autor opisuje priebeh vyvlastňovania židovských bytov, o ktoré bol veľký záujem nielen medzi straníckymi hodnosťami, ale tiež

bežným ľuďom. Samozrejme tento arizačný proces nekončil iba pri bytoch a mnoho prevádzok v okrese preberali miestni predáci. Autor si všíma, že tiež existovali prípady tzv. falošnej arizácie, keď podnik prebral známy alebo rodinný príslušník predchádzajúceho židovského majiteľa. Podobný postup, ktorý však prebiehal po celom vtedajšom Slovensku, bolo konvertovanie Židov na kresťanské viery. Židovská komunita sa taktiež snažila zachrániť žiadostami o prezidentskú výnimku. Pavlov však dochádza k záveru, že len malá časť ju aj dostala a po transportoch ostalo v celom okrese cez 250 Židov. Toto číslo nie je ani polovica počtu, ktorý predtým obýval len samotné mesto Zvolen.

Na začiatku poslednej kapitoly sa autor venuje komunistickému a sociálno-demokratickému odboju, prípadne ich formám protestu. Väčšia časť textu je ale vymedzená priebehom miestnych mocenských prevratov v predvečer príprav SNP, a tým pádom následným vojenským akciami. Pavlov hodnotí, že obyvateľstvo sa tu už stavalo proti režimu, a preto mali partizáni uľahčené fungovanie. Autor tu dokumentuje vrelý vzťah miestnych Detvanov voči partizánom. Bohužiaľ, neupresňuje z akého dôvodu došlo k takémuto obratu v ich názoroch a čitateľ ostáva iba s vedomosťami o nepochopení detvienských požiadaviek zo strany HSL'S.² Ani priateľské kontakty s obyvateľstvom však nezabránili porážke povstania s následnými odplatnými akciami zo strán POHG a nemeckých vojsk. Tie skončili až na jar roku 1945, kedy sovietska armáda oslobodila celý okres dobytím Železnej Breznice a priniesla sem mier.

Bohužiaľ, ani táto práca sa nevyhla určitým chybám, ktoré je nutné si priblížiť. Kniha má síce teoreticky definovanú štruktúru, avšak z textu niekedy vyplýva, že ani samotný autor ju nedodržuje. To je možné si všimnúť hneď na začiatku knihy (s. 24), keď autor rozoberá štátne inštitúcie a ich štruktúry na území okresu. Následne však v ďalších odsekoch preskakuje na tému symboliky režimu a celý tento prechod nemá akúsi plynulosť. Podobný prípad sa opakuje aj v druhej kapitole (s. 50), kde sa Pavlov bližšie venuje zatýkaniu odporcov režimu počas autonómie a po vzniku štátu. Avšak o podobnej téme pojednáva tiež v šiestej kapitole (s. 278). Podľa názoru recenzenta by knihe prospelo, aby bol text venujúci sa odboju zjednotený pod jednu kapitolu a nebol roztrieštený na viac častí. Autorovi práce je tiež treba vytknúť občasné zvláštne obsahové konštrukcie. Napríklad píše, že na konci roku 1940 existovala malá nezamestnanosť, avšak následne to neguje a tvrdí, že v decembri 1940 bola situácia so zamestnanosťou opätovne zlá (s. 102).

Ako už bolo vyššie spomenuté, kapitola o židovskej tragédii predstihuje tie ostatné a je zrejme, že autor pri nej odviezol úctyhodný kus výskumnej práce. O to je viac na škodu, že sa kniha aspoň trochu nezamerala na ďalšiu časť diskriminovaného obyvateľstva, a to Rómov. Je samozrejme, že v rámci problematiky spracovávaného rómov je nutné počítať s menším počtom materiálu. Avšak v samotnom katalógu k fondu Okresného

² Autor hlbšie rozvíja príčiny tohto názorového odklonu v monografii o Hlinkovej strane vo Zvolene.

úradu vo Zvolene existujú zmienky a nariadenia týkajúce sa rómskeho obyvateľstva. Tak tiež *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945* z pera Ctibora Nečasa obsahujú úvahy o vzniku pracovného tábora v Dobrej Nive a v Sáse. Navyše sa tu píše o represáliách, ktoré boli páchané v Hriňovej, Dúbravách alebo v Detve.

Recenzent by však nechcel navodiť dojem, že kniha neprináša nič prínosné. Opak je pravdou a Pavlovov výskum dospieva k zaujímavým poznatkom regionálneho charakteru počas tejto neslávnej časti slovenskej histórie. Autor zachytáva hodnotové rozpory medzi konfesionálnymi skupinami alebo strastiplné snahy o rozvoj školstva v regióne. To namiesto toho, aby sa stalo centrom výchovy nového Slováka, tak skončilo v troskách svetovej vojny. V rovnakých troskách tiež skončil diskriminačný režim, ktorého kroky voči židovskej komunite sú kúsok po kúsku zachytávané a dokazujú, že mnohým Židom nepomohlo nič v záchrane životov. Práve tu spočíva doteraz nespomenutá sila recenzovanej knihy. Pavlov dokáže ako akademickému, tak aj laickému čitateľovi pútavo priblížiť najdôležitejší súhrn aspektov života malého regiónu počas Slovenského štátu. Bola by preto škoda, ak by táto kniha ušla pozornosti širšieho publika.

obhájené dizertačné práce

K problematike uhorskej správy Štajerského vojvodstva na pozadí konfliktu o babenberské dedičstvo

Jakub Palko

Názov dizertačnej práce: Uhri, Štajersko a Salzburg: K menej známym kapitolám vojny o babenberské dedičstvo (1246 – 1278)¹

Doktorand: PhDr. Jakub Palko

Pracovisko: Katedra slovenských dejín

Dátum obhajoby: 9. júna 2022

Školiteľ: prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

Oponenti: prof. Dr. Djura Hardi, doc. Mgr. Peter Labanc, PhD., doc. Mgr. Vincent Múcska, PhD.

Všeobecné závery

Problémy spracované v predloženej dizertačnej práci nepatria k základným otázkam stredoeurópskych historiografií, ktorými sa historici do súčasnosti vo väčšej miere vo svojich výskumoch zaoberali. Základnou ambíciou tohto textu bolo rozpracovanie troch neznámych otázok súvisiacich s takzvanou vojnou o babenberské dedičstvo odohrávajúcou sa na starom kontinente v druhej polovici 13. storočia (1246 – 1278).

Prvou výskumnou otázkou boli okolnosti zisku Štajerského vojvodstva uhorským kráľom Belom IV. na základe uzatvorenia mierovej zmluvy v Budíne začiatkom apríla 1254. Bezprostredne na to nadväzuje problematika správy Štajerského vojvodstva v rokoch 1254 – 1260, teda v čase, keď vojvodstvo ovládali Uhri a im verní predstavitelia štajerskej krajinkej správy dosadení predovšetkým z radov domácej štajerskej šľachty a ministeriality.

Najväčší priestor práca venovala postaveniu štajerských, a v menšej miere tiež niektorých korutánskych, cirkevných inštitúcií (biskupstiev, opátstiev, kláštorov) práve v rokoch 1254 – 1260. Možno konštatovať, že text v porovnaní so staršou historiografiou výrazne precizoval niektoré dôležité parciálne problémy nielen politických a cirkevných, ale aj hospodárskych a sociálnych problémov týchto inštitúcií v čase uhorskej správy. Najväčšia pozornosť bola v tejto súvislosti venovaná štajerským a korutánskym kláštorom Rein, Göss, Viktring a Admont, v menšej miere tiež Sankt Paul im Lavanttal, Studenice, Voral, Sankt Lambrecht, Obernburg, Spital am Pyhrn, Spital am Semmering, Stainz a Seitz. Okrem toho bola rovnakým spôsobom (z pohľadu politického vývoja i majetkových akvizícií)

¹ Výskum k dizertačnej práci bol realizovaný aj s podporou projektu VEGA č. 1/0796/19: *Uhorské kráľovstvo v listinných prameňoch 60. a 70. rokov 13. storočia s osobitným zreteľom na územie dnešného Slovenska.*

spravovaná problematika Seckauského biskupstva, ktorého predstaviteľa mali pomerne veľký vplyv na vývoj v Štajerskom vojvodstve.

Konflikt o salzburský arcibiskupský stolec prebiehajúci v tamojšej arcidiecéze v rokoch 1246 – 1266 rovnako patrí k takmer nespracovaným otázkam z pohľadu prác stredo-európskych historikov, pričom na Slovensku sa tejto téme doteraz nevenovala žiadna vedecká štúdia ani monografia. Konflikt však organicky súvisel práve s vývojom okolo uprázdnených vojvodských stolcov v Rakúskom a Štajerskom vojvodstve. Samotný počiatok konfliktu je kladený rovnako do roku 1246, keď začiatkom decembra zomrel dlhoročný salzburský arcibiskup Eberhard II. z Regensburgu, ktorý zastával túto pozíciu celých 46 rokov. Text dizertačnej práce prináša nové poznatky a prepojenia medzi oboma paralelne prebiehajúcimi konfliktami a posúva tak výskum dejín vojny o babenberské dedičstvo na vyššiu úroveň. Analýza naračných i diplomatických prameňov ukázala pomerne výraznú mieru koordinácie účastníkov oboch konfliktov, pričom asi najvýraznejšie je tento fakt viditeľný koncom päťdesiatych rokov, pri rúcaní sa uhorskej administratívy v Štajersku.

Historiografia

Primárnym zdrojom prameňov pre výskum boli rakúske štátne a cirkevné (predovšetkým kláštorné) archívne inštitúcie. Celkovo bola využitá takmer stovka archívnych prameňov, z ktorých drvivú časť tvorili listiny a listy uložené v 22 archívnych fondoch. Práve analýza týchto prameňov priniesla prevažnú väčšinu novonadobudnutých poznatkov, pričom jednotlivé archiválie riešili parciálne, často až „každodenné“ problémy jednotlivých kláštorov. Výskum bol navyše uľahčený skutočnosťou, že tieto archívne fondy sú z 90% prístupné cez viaceré internetové portály zhromažďujúce ich digitalizáty. Okrem uvedených listín a listov bol ďalej výskum postavený na preskúmaní ich edičných spracovaní publikovaných v zbierkach diplomatických prameňov (v diplomatároch a registároch) vydaných za posledné dve storočia.

Prevažne doplnkový charakter mali pramene naračného charakteru, predovšetkým letopisy a kroniky rakúskej (prípadne minimálne aj českej) proveniencie združené hlavne v edičnom rade *Monumenta Germaniae Historica*. Celkovo bolo využitých 41 osobitných textov kroník, letopisov, nekrológov, genealógií a fundácií zaradených do 21 samostatných edičných zväzkov.

Opätovne je potrebné zdôrazniť, že dizertačná práca vychádzala z mojich už publikovaných predchádzajúcich vedeckých štúdií, ktoré významným spôsobom prepracovala a doplnila. Samotnú kostru dvoch z troch nosných kapitol mi poskytla štúdia *Majetkové spory štajerských kláštorov v čase uhorskej správy 1254 – 1260* publikovaná v *Historickom časopise* začiatkom roku 2021. Poslednú časť práce tvorí rovnako rozšírená a doplnená štúdia *Spor o salzburský arcibiskupský stolec 1246 – 1266* publikovaná taktiež v roku 2021 v časopise

Historia Ecclesiastica. Okrem toho je však práca vystavaná na ďalších vyše sto bibliografických jednotkách vedeckej a odbornej literatúry a internetových zdrojov.

Uhri a Štajersko v rokoch 1254 – 1260

Práca priniesla významné výsledky vo výskume dejín česko-rakúsko-uhorských vzťahov už niekoľko mesiacov pred uzatvorením kľúčovej mierovej zmluvy z Budína v apríli 1254. Dôraz bol kladený okrem bojových operácií v rokoch 1252 – 1253 aj na diplomatické aktivity Rímskej kúrie na čele s pápežom Inocentom IV., ktorý viackrát významným spôsobom zasiahol do prvej česko-uhorskej vojny o babenberské dedičstvo (1252 – 1254).

Rímska kúria mala nezanedbateľnú zásluhu na prechodnom zmierení bojujúcich strán v prvých fázach konfliktu. Toto tvrdenie podporuje aj fakt, že konečné rozdelenie babenberských dŕžav medzi Přemysla Otakara II. (Rakúske vojvodstvo) a Bela IV. (Štajerské vojvodstvo), opísané v budínskej mierovej zmluve, vo svojej podstate korešpondovalo práve s vtedajšími predstavami pápeža Inocenta IV. Analýza niektorých naračných textov zase ukázala, že okrem uhorských Arpádovcov, českých Přemyslovcov a bavorských Wittelsbachovcov boli do konfliktu už v tomto období zapojení aj ďalší predstavitelia iných významných teritoriálnych panovníckych dynastií stredoeurópskeho regiónu. Okrem uvedení rodov to boli už v tomto období vojvoda Meinhard III. z Görzu, a predstavitelia korutánskeho a kranského rodu Sponheimovcov, predovšetkým vojvoda Bernard II. Sponheimský a neskôr jeho synovia Ulrich (III.) a Filip. Sponheimovci sa zaradili k významným hráčom boja o babenberské dedičstvo a v tejto pozícii vytrvali až do sklonku šesťdesiatych rokov 13. storočia, keď po smrti vojvodu Ulricha III. ich dŕžavy zaujal Přemysl Otakar II.

Nové poznatky práca priniesla aj v problematike cesty Henricha Wittelsbacha, neskoršieho dolnobavorského vojvodu Henricha XIII., do Stoličného Belehradu. Svojho svokra, kráľa Bela IV., navštívil s najväčšou pravdepodobnosťou za účelom získania podpory pre zisk panovníckeho stolca v Štajerskom vojvodstve, ktoré už predtým bavorskí vojvodovia krátky čas ovládali. Práve v Henrichovom sprievode je možné prvýkrát pozorovať prienik štajerských šľachticov a ministeriálov na dvor Bela IV. Predovšetkým ide o istého Dietmara z Offenbergu, pánov z Trifensteinu, z Ehrenfelsu a ďalších rytierov zo štajerského Grazu. Dôležitosť tejto skutočnosti tkvie predovšetkým v tom, že spomenutí ľudia sa v budúcnosti (predovšetkým v rokoch 1255 – 1257) objavujú v listinách po boku uhorských miestodržiteľov, respektíve nimi dosadených štajerských krajinských úradníkov. Z uvedeného vyplýva, že počiatky akéhosi budovania okruhu verných štajerských šľachticov a ministeriálov pravdepodobne započal minimálne rok pred uzatvorením budínskej mierovej zmluvy v apríli 1254.

Rozsiahle state práca prináša aj pokiaľ ide o samotné uzatvorenie mierovej zmluvy z roku 1254. Okrem podrobnej obsahovej analýzy samotného originálu listiny to sú aj

všetky zmienky o tomto právnom akte zachované v naračných prameňoch. Okrem pomerne presného určenia hranice medzi Rakúskym a Štajerským vojvodstvom sú významné výsledky viditeľné najmä v otázkach vysporiadania sa s právami dvoch babenberských dedičiek, vojvodkyň Margity a Gertrúdy Babenberskej. Práve Gertrúda mala byť odškodnená viacerými majetkami v pomerne hospodársky dôležitých štajerských lokalitách, okrem iných napríklad aj v Judenburgu, Leobene, Grasluppe a Knittelfelde. Táto skutočnosť naznačuje, že aj po ovládnutí vojvodstva Uhrami v druhej polovici roku 1254 zostala Gertrúda verná práve politike kráľa Bela IV. Leoben a Judenburg (okrem Grazu, Ptuju a Mariboru) totiž patrili k jedným z najvýznamnejších štajerských miest ovládaným Uhrami. Hoci v samotnej mierovej zmluve nie sú tieto lokality explicitne uvedené, informácie o nich zapísal do svojho textu napríklad aj *Otacher*.

Pokiaľ ide o obdobie po apríli 1254, analýza niekoľkých štajerských listín vydaných v septembri 1254 ukázala, že je možné s istotou konštatovať, že reálne sa Uhri chopili moci v novozískanom vojvodstve až v tomto období. Toto zistenie vyplýva zo sledovania obsadenia stolca štajerského kapitanátu Štefanom I. z uhorského šľachtického rodu Gutkeledovcov. Ten sa prvýkrát vyskytuje s funkciou *capitaneus Styrie* dňa 10. septembra 1254. Štefanovo dosadenie do tejto funkcie je fakt podporený okrem mnohých diplomatických prameňov aj viacerými prameňmi naračného charakteru, okrem iných napríklad aj *Steirische Reimchronik* či *Liber certarum historiarum*, kľúčovými textami pre výskum dejín Štajerska v druhej polovici päťdesiatych rokov 13. storočia. Štefan sa počas svojej vlády opieral predovšetkým o šľachtu a ministerialitu zo strednej a južnej časti vojvodstva, najväčší vplyv mal v okolí svojho sídelného mesta Graz. Medzi jeho najvernejších stúpcov patrilo istý Gotfried z Mariboru, ktorý počas celého obdobia Štefanovho kapitanátu zastával druhú najvýznamnejšiu funkciu – štajerského krajinského sudcu (*iudex privincialis Styrie*). Spočiatku sa Štefan mohol opierať aj o Fridricha V., predstaviteľa významnej šľachtickej rodiny pánov z Ptuju. Štefan mal podporu aj v dvoch kľúčových cirkevných osobách tamojšieho regiónu. Prvý z nich, seckauský biskup Ulrich I. podporoval Uhrov počas celej doby ich panovania v Štajersku. Druhý, kninský biskup Ladislav, sa pri štajerskom kapitánovi vyskytuje v niekoľkých listinách predovšetkým z dôvodu, že Štefan súčasne zastával aj významnú uhorskú funkciu slavónskeho bána (*banus tocius Sclavoniae*). Okrem kninského biskupa sa však v rokoch 1254 – 1257 nevyskytuje v prameňoch žiaden iný predstaviteľ uhorského šľachtického stavu. Na základe tohto faktu možno konštatovať, že Štefan vsadil pri obsadzovaní všetkých známych správnych funkcií práve na členov domácej štajerskej šľachty a ministeriality.

Zo zdokumentovaných aktivít spomínaného krajinského sudcu Gotfrieda z Marioru je možné rekonštruovať priebeh takzvaných krajinských súdov (*Landgericht*) konajúcich sa spočiatku v pomerne pravidelných intervaloch. Z rokov 1254 – 1256 existujú informácie o piatich takýchto zhromaždeniach. Prvé z nich sa konalo v polovici septembra 1254,

následne začiatkom decembra 1254, v prvej polovici januára 1255, v roku 1255 (nemožnosť odhadnúť presný dátum z dôvodu absencie datačných formuliek na jednotlivých rozhodnutiach), a naposledy v polovici októbra 1256. Tieto krajinské sudy sa pravdepodobne konali častejšie, uvedené príklady sú však jednoznačne dokázateľné výskumom konkrétnych rozhodnutí štajerského kapitána Štefana Gutkeleda, krajinského sudcu Gotfrieda z Mariboru, prípadne ďalšími autoritami regionálnej štajerskej správy. Na týchto súdoch sa riešili rôznorodé problémy štajerskej šľachty, ministeriality, ale predovšetkým štajerských a čiastočne aj korutánskych cirkevných inštitúcií (pozri nižšie).

V súvislosti s rozsudkovými listinami Štefana I. Gutkeleda, Gotfrieda z Mariboru, Fridricha V. z Ptuju a ďalších, v správnej hierarchii nižšie postavených autorít krajinskej správy, je možné tiež skonštatovať, že výraznejší prienik uhorskej moci severne od Grazu a Leobenu je možné pozorovať až približne v polovici júna 1257. Dokazuje to napríklad nárast aktivít správnych autorít voči kláštoru svätého Blažeja v severoštajerskej trhovej osade Admont, či prítomnosť viacerých severoštajerských ministeriálov na zoznamoch svedkov rozsudkových listín v prípadoch iných cirkevných inštitúcií. Predovšetkým ide o prítomnosť príslušníkov šľachtických rodov pánov z Pfannbergu, či pánov zo Stubenbergu, ktorí podľa dobových štajerských urbárov vlastnili viaceré majetky severozápadne od mesta Leoben. Okrem nich je možné spomenúť aj častejší výskyt mena Liutolda z Triebenu či Ernesta z Utschtalu.

Práve polovica roku 1257 sa na základe listín hovoriacich o majetkových súdnych sporoch štajerských a korutánskych kláštorov javí byť ako obdobie, keď vypuklo prvé protiuhorské povstanie juhoštajerskej šľachty a ministeriality. V tomto období sa totiž vytrácajú súdne rozhodnutia podpísané ako kapitánom Štefanom Gutkeledom, tak aj krajinským sudcom Gotfriedom z Mariboru. Útlm ich aktivity bol pravdepodobne dôsledkom zhoršujúceho sa postavenia predstaviteľov uhorskej krajinskej správy. Rovnako sa nezachovali informácie o ďalších celokrajinských zhromaždeniach šľachty a krajinských súdoch. Štefan Gutkeled bol zo Štajerska vyhnaný a jeho administratíva sa definitívne zrútila niekedy v druhej polovici roku 1257.

Zlomovým bodom bol zásah uhorského kráľa Bela IV., ktorý do rozvráteného Štajerska vyslal svojho prvorodeného syna. Štefan však zastával už priamo funkciu štajerského vojvodu (*dux Styrie*). Po stabilizácii pomerov Štefan zmenil celý systém správy vojvodstva. Do vysokých pozícií už nenominoval len domácu štajerskú šľachtu, ale v prevažnej miere sa po jeho boku vyskytujú vplyvní uhorskí šľachtici. Funkcia štajerského krajinského sudcu zostala v rukách predstaviteľov štajerského šľachtického rodu. Gotfrieda z Mariboru v nej nahradil Wülfing zo Stubenbergu. V dôsledku vzbury Fridricha V. z Ptuju a ďalších príslušníkov juhoštajerskej šľachty sa Štefan obklopil viac príslušníkmi severoštajerských

šľachtických rodov, najmä spomínanými Stubenbergovcami, prípadne aj rytiermi z Pfannbergu a ďalšími.

Administratíva vojvodu Štefana sa udržala len približne do polovice roku 1259, čo opäť dokazujú rozsudkové a výsadné listiny vydané jemu vernými ľuďmi. Osudným sa Štefanovi stala s najväčšou pravdepodobnosťou podpora seckauského biskupa Ulricha I. v jeho boji o salzburský arcibiskupsky stolec s tamojším, vtedy už zosadeným, arcielektom Filipom Sponheimským. Počas ich súperenia došlo až k ozbrojenej konfrontácii medzi jednotkami vojvodu Štefana (podporujúceho biskupa Ulricha) a korutánskeho vojvodu Ulricha III. Sponheimského (podporujúceho svojho mladšieho brata, zosadeného arcielekta Filipa). Pravdepodobne niekedy v jeseni 1258 bolo Štefanovo vojsko Ulrichom porazené počas postupu na Salzburg neďaleko mesta Radstadt. O rok neskôr Štefan podnikol odvvetnú akciu voči Korutáncom, keď vyplienil severovýchodnú časť dŕžav Ulricha III. Sponheimského. Tento Štefanov krok sa stal zo strany Sponheimovcov a Přemyslovcov zámenkou na interpretáciu, že došlo porušeniu budínskej mierovej zmluvy z apríla 1254. Vyvrcholenie celého konfliktu priniesla až prvá bitka na Moravskom poli (bitka pri Kressenbrunne) v lete 1260, kde bolo uhorské koalíčné vojsko porazené českým a rakúskym panovníkom Přemyslom Otakarom II. a jeho spojencami. Hoci Uhri v tej dobe ovládali už len obmedzené územia vojvodstva (napríklad mesto a hrad Ptuj), definitívne bola strata Štajerska potvrdená až mierovou zmluvou uzatvorenou v marci 1261 vo Viedni medzi Přemyslom Otakarom II. a Belom IV. Belo sa nároku na vládu v bývalých babenberských krajinách definitívne vzdal, na druhej strane jeho prvorodený syn a neskorší uhorský kráľ Štefan (V.) zmluvu ratifikovať odmietol a po otcovej smrti sa opäť pokúsil zaujať stratené babenberské dedičstvo vojenskou cestou (tretia česko-uhorská vojna začiatkom sedemdesiatych rokov). Tieto snahy však úspešné neboli.

Postavenie štajerských cirkevných inštitúcií v rokoch 1254 – 1260

Prevzatie krajinskej správy v Štajerskom vojvodstve v druhej polovici roku 1254 znamenalo pre mnohé cirkevné inštitúcie v rámci územia vojvodstva pomerne citelný rozvoj a nárast majetkovej držby. Úmerne s tým rástli aj príjmy kláštorov z týchto majetkov. Na druhej strane predstavitelia tamojšej šľachty a ministeriality vychádzali zo súdnych sporov medzi nimi a cirkevnými inštitúciami neraz s povinnosťou platby vysokých kompenzácií za škody spôsobené počas uplynulých rokov. Majetkové základne kláštorov rástli aj vďaka rôznym donačným aktivitám konkrétnych šľachticov a ministeriálov, prípadne aj vrcholných predstaviteľov okolitých štátnych útvarov.

Najvýraznejší vzostup počas rokov 1254 – 1260 zaznamenalo cisterciacké opátstvo svätej Panny Márie v Rein, vzdialené len niekoľko kilometrov od mesta Graz. Tento rozkvet bol zapríčinený práve blízkosťou kláštora k centrálnemu mestu Graz, kde sídlili

vysokopostavení predstavitelia uhorskej krajinskej správy. Počas skúmaného obdobia sa majetková základňa inštitúcie rozrástla už v septembri 1254 o jednu usadlosť v lokalite *Auf der Eben* pri Waldsdorfe, ktorú konventu kláštora odpredal ministeriál Ortel zo Steinbergu na základe rozsudku štajerského kapitána Štefana I. Gutkeleda. V júli 1255 daroval Otakar z Grazu kláštoru hrad Heilenstein (Polzela v dnešnom Slovinsku) aj so všetkými právami na výnosy z tamojšieho panstva. V apríli nasledujúceho roku kláštor získal od korutánskeho vojvodu a kranského markgrófa Ulricha III. Sponheimského až 10 celých usadlostí, z toho sedem v dedine Schiefling am Wörthersee a po jednej v lokalitách Dellach, Aich bei Glandorf a Weindorf. Dňa 6. júla 1257 konvent kláštora kúpil za 20 mariek striebra od viktringského kláštora ďalších šesť usadlostí, jednu v dedine Deuchendorf, zvyšné v Parchsclugu. V priebehu roka 1258 obdaroval kláštor ministeriál Oto z Emmembergu majerom v Neukirchene s ročným výnosom sedem solidov a päť denárov, okrem toho aj právom na výnosy z viníc v Unterbuchu (12 urien) a Oberdorfe (deväť urien). Dňa 26. mája 1259 vojvoda Štefan potvrdil kláštoru všetky dovtedajšie výsady i držbu nadobudnutých majetkov. V rovnaký deň Wülfig zo Stubenbergu potvrdil kláštoru vlastnícke páva na dediny Fluttendorf a Ungerdorf. V bližšie nedatovanej listine z roku 1259 kláštor prostredníctvom krajinského sudcu Wülfiga zo Stubenbergu získal odškodné 30 mariek striebra od Henricha z Pfannbergu a ďalších 20 mariek striebra a pole v Eckenfelde od Henricha Spilera z Voitsbergu.

Podobného rozsahu boli aj majetkové akvizície ženského benediktínskeho kláštora Göss. Prvá zmienka o darovaní dvoch usadlostí v skúmanom období pochádza zo 16. októbra 1254. Usadlosti v dedine Strassbach kláštoru daroval Henrich zo Zieselbergu. V roku 1255 kláštor získal od farára Richera z Targöšu jednu usadlosť v Jassingu a od Konráda Mätza tri usadlosti v okolí kláštora. V októbri 1256 boli ministeráli Wülfig z Trennsteinu a Ekkehard zo Spodnje Dobrenje povinní zaplatiť odškodné za bližšie nešpecifikované škody, ktoré kláštoru spôsobili ich ľudia. Celková výška náhrady predstavovala až 130 mariek striebra. V roku 1257 konvent kláštora ukončil nájom majetkov a právo na využívanie výnosov z nich v dedine Trofaiach štajerskému ministeriálovi Erchengerovi z Landsee. Presné vyčíslenie týchto príjmov v dokumente absentuje. Dňa 17. mája 1257 prebehla majetková výmena medzi kláštormi Göss a kláštormi Sankt Georgen am Längsee. Z tejto výmeny Göss inkasoval dohromady až päť usadlostí, z toho štyri v Ritzendorfe a jednu v Blindendorfe. Posledný záznam zo skúmaného obdobia z 5. júna 1259 hovorí o potvrdení výnosov z bližšie nešpecifikovanej mýtnej stanice vojvodom Štefanom.

Geografické umiestnenie kláštora Viktring spôsobilo, že v porovnaní s kláštormi Rein a Göss sa mu dostalo o niečo menšej pozornosti. Dňa 6. decembra 1254 kláštoru daroval Dedinu Melje pri Maribore a 20 mariek striebra Henrich z Rogatcu. Začiatkom januára kláštor získal nešpecifikované majetky v dedinách Moisesberg a Povelje. Donátormi boli

korutánski ministeriáli Heidernich z Halleggu a Konrád Gallus. V polovici marca 1256 kláštor nadobudol od Hermanna z Ortenburgu jednu celú usadlosť v dedine Hühensberg. Posledná akvizícia prebehla 12. apríla 1257, keď Albrecht z Frauensteinu kláštor obdaroval štyrmi usadlosťami v Sankt Martin bei Klagenfurt a rovnako štyrmi usadlosťami v dedine Wimitz.

Poslednou zo štvorice najvýraznejšie profitujúcich cirkevných inštitúcií je benediktínsky kláštor svätého Blažeja v západoštajerskej trhovej osade Admont. Treba však konštatovať, že hoci sa teritoriálne kláštor nachádzal na vtedajšom území Štajerského vojvodstva, uhorskí predstavitelia na vývoj v ňom mali len minimálny vplyv. Už koncom septembra 1254 kláštoru daroval pasienky a lúky v dedine Stadelbach v Korutánsku górszky a tirolský vojvoda Meinhard IV. Vo februári nasledujúceho roku sa kláštor dočkal od pápeža Alexandra IV. Potvrdenia vlastníckych nárokov na všetky dovtedy nadobudnuté majetky. Dňa 20. októbra 1256 predstavitelia kláštora kúpili jednu usadlosť v štajerskej trhovej osade Mörtschach od kláštora v rakúskom meste Sagritz. V roku 1256 vyniesol sudca Wülfiing z Kapfenbergu rozsudok, ktorým kláštoru prisúdil práva na výnosy z usadlosti v dedinách Meinhardsdorf a Oberwölz, ktoré predstavovali jednu mericu ovsu, jednu mericu pšenice a dve sliepky ročne. Okrem toho kláštor získal aj päť mariek striebra za ušlé zisky. V rovnakom roku ďalej kláštor získal darom dve usadlosti v Achau od Fushelovej vdovy Getreúdy a jedno pole v osade Pfennigbach pri Würflachu od Erchengera z Landsee a jeho syna menom takisto Erchenger. V polovici júna sa kláštor mimosúdne vyrovnal s istým Liutoldom z Labuchu a jeho potomkami. Kláštor získal lúku v Bretsteine neďaleko mesta Judenburg a ďalšie bližšie nešpecifikované majetky.

Pomerne veľká pozornosť sa dostala i kláštoru v Sankt Paul im Lavanttal. Prvýkrát v skúmanom období do jeho záležitostí zasiahol aquilejský patriarcha Gregor z Montelonga, ktorý v polovici marca 1255 potvrdil kláštoru všetky dovtedy nadobudnuté majetky a výsady. Koncom marca 1255 bratia Hermann a Diepold z Katzensteinu darovali kláštoru jednu usadlosť v Sankt Andrä. V novembri rovnakého roku kláštor obdaroval dvomi usadlosťami v osade Völkermarkt aj korutánsky a kranský panovník Ulrich III. Sponheimský. V priebehu roku 1255 kláštor získal aj päť mariek striebra od Martildy zo Schmirnbergu ako kompenzáciu za škody spôsobené jej príbuzným Hadmarom II. Zo Sonnbergu. Rovnako bez časovej špecifikácie vyplatil Siegfried z Pfannbergu kláštoru starý dlh svojho zosnulého brata Ulricha III. v podobe prevodu jednej usadlosti v osade Unterpichling s ročným výnosom pol marky striebra a dvoch usadlostí v dedine Andersdorf s výnosom 40 syrov. Začiatkom apríla 1257 Siegfried z Pfannbergu daroval kláštoru aj ďalšiu usadlosť v osade Oberpichling a pridal k tomu aj desať denárov v hotovosti. Posledný záznam zo skúmaného obdobia vzťahujúci sa ku kláštoru Sankt Paul im Lavanttal pochádza z roku 1259, keď Ulrich z Lembachu zaplatil 20 mariek striebra za spôsobené škody.

Porovnateľné majetky v tomto období nadobudol aj korutánsky kláštor Studenice. Koncom marca boli pápežom Alexandrom IV. Potvrdené vlastnícke práva na bližšie nešpecifikované majetky. Koncom apríla 1256 Ulrich III. Sponheimský daroval kláštora šesť usadlostí vo Völkermarkte, následne v priebehu roku 1259 udelil kláštora právo na všetky kožušiny zo zvierat ulovených na majetkoch kláštora. V roku 1259 kláštora darovala Kunigunda z Drachenburgu 12 celých usadlostí v bližšie nešpecifikovaných lokalitách Korutánskeho vojvodstva. Rovnako v roku 1259 darovali bratia Rudolf a Henrich z Lembachu kláštora štyri usadlosti v dedine Poljčane a dve ďalšie usadlosti v Jablonici v Korutánsku.

Ostatné kláštory v počte akvizícií nedosahovali úroveň horeuvedených šiestich inštitúcií. V prípade štajerskeho kláštora Vorau je známe nadobudnutie majetkov len dvakrát v roku 1257. Ako náhradu škody zaplatil kláštora istý Gottschalk z Neubergeru jednu usadlosť na poli neďaleko mesta Pöllau s ročným výnosom pol viedenského talentu striebra. V druhom prípade kláštor získal tri cele usadlosti v dedine Puch bei Weitz.

Jediná majetková akvizícia juhoštajerskeho kláštora Sankt Lambrecht prebehla niekedy v roku 1255, keď štajerský kapitán Štefan I. Gutkeled potvrdil darovanie neznámeho počtu usadlostí ešte z čias vojvodu Leopolda VI. Babenberského. Išlo o majetky medzi riekami Teigitsch a Gradenbach.

Tri prípady sú ďalej známe z prostredia benediktínskeho kláštora Obernburg (Gornji Grad v dnešnom Slovinsku). Už v auguste 1254 mu aquilejský patriarcha Gregor z Montelonga potvrdil vlastnícke práva na kostol v Peilsteine, následne v decembri 1257 kláštor získal od Ulricha III. Sponheimského dohromady osem usadlostí v Korutánskom vojvodstve. Koncom decembra 1258 kláštora opäť nešpecifikované majetky odkázala Jeuta, vdova po Hadmarovi z Ortebnurgu, v spolupráci s patriarchom Gregorom.

Na septembrovom zhromaždení štajerskej šľachty z roku 1254 boli rozsudkom Štefana I. Gutkeleda prevedené kláštora Seitz vlastnícke práva na dediny Osenica a Stranice.

Boj o salzburský arcibiskupský stolec 1246 – 1266

Dizertačná práca prináša aj dodnes v slovenskej historiografii nespracovanú problematiku konfliktu v salzburskej cirkevnej provincii v rokoch 1246 – 1266. Už počiatkový rok konfliktu (1246) na prvý pohľad napovedá, že možno vidieť práve istú paralelu s vojnou o babenberské dedičstvo. Kým na počiatku boja o bývalé babenberské dŕžavy stál pád posledného rakúskeho a štajerskeho vojvodu z dynastie Babenbergovcov, na počiatku bojov v Salzburgu to bola smrť dlhoročného salzburského arcibiskupa Eberharda II. z Regensburgu.

Hoci samotný konflikt sa v najväčšej miere vystupňoval až začiatkom päťdesiatych rokov, v Salzburgu vládla problematická situácia a zmätočné pomery už od jeho počiatkov. Vojne o babenberské dedičstvo je podobný aj rozsah zapojenia sa panovníckych dynastií

a cirkevných autorít v rámci regiónu. V tomto prípade však primárnu úlohu hrali korutánski a kranskí Sponheimovci, predovšetkým zvolený salzburský arcibiskup Filip, mladší brat korutánskeho vojvodu a kranského markgrófa Ulricha III. Sponheimského. Okrem nich však do diania zasahovali aj českí Přemyslovci, uhorskí Arpádovci či bavorskí Wittelsbachovci. Mimoriadne početné boli aj aktivity Rímskej kúrie a bavorských biskupov, ktorí stáli v tom čase prevažne v opozícii k tamojšiemu panovníckemu rodu Wittelsbachovcov.

Po smrti spomínaného Eberharda II. bol väčšinou kanonikov Salzburskej kapituly za arcibiskupa zvolený spomínaný Filip Sponheimský. Pápež však údajne túto voľbu ignoroval a na arcibiskupský stolec dosadil Burchard z Ziegenheinu, niekdajšieho kancelára rímskeho protikráľa Henricha Raspeho. Počas jeho cesty do Salzburgu, keď už disponoval aj arcibiskupským páliom, však náhle zomrel. Následne bol Filip na naliehanie jeho prívržencov (okrem iných ho podporovali napríklad aj českí Přemyslovci na čele s kráľom Václavom I.) potvrdený vo svojom úrade aj Rímskou kúriou.

Filipova osoba bola však pre vykonávanie tejto významnej európskej cirkevnej pozície pre mnohých neprijateľná hneď z niekoľkých dôvodov. Základným dôvodom pre odmietavý postoj voči Filipovej osobe bola absencia jeho kňazského svätenia. Všetky svoje cirkevné pozície zastával po celý čas len ako *electus*. Okrem funkcie salzburského arcibiskupa – elekta (1246 – 1256) to bola neskôr aj funkcia aquilejského patriarchu – elekta (1269 – 1273). Dôvodom pre odmietanie prijatia svätenia Filipom bola možnosť vznesenia nároku na korutánsky a kranský panovnícky stolec. Táto situácia skutočne aj nastala, keď Ulrich koncom šesťdesiatych rokov zomrel bez dediča. Uprázdnené stolce však pre seba zaujal český kráľ a rakúsky a štajerský vojvoda Přemysl Otakar II. Práve z tohto dôvodu bol Filip „odškodnený“ funkciou aquilejského patriarchu.

Problematický bol aj Filipov vzťah s príslušníkmi rakúskej a štajerskej šľachty a ministeriality. Dizertačná práca opísala niekoľko konkrétnych prípadov dokumentujúcich Filipove praktiky voči ľuďom s rôznym majetkovým postavením. Ich podporu si arcielekt často vynucoval uzatváraním zmlúv o spolupráci, nápadne pripomínajúcich demonštrovanie ich vazalského postavenia voči Filipovi. Predstavitelia šľachty a ministeriality boli povinní platiť nemalé sumy do pokladnice Salzburskej arcidiecézy, nevýhodne prenajímať, predávať či odovzdávať majetky, prípadne dodávať určitý počet vojakov do Filipovho vojska. V zmluvách sú popísané konkrétne prípady, pri ktorých museli títo vojaci nastúpiť do Filipovho vojska. Predovšetkým išlo o obranu hraničných území arcidiecézy.

Existujú však aj zmienky o prípadoch, keď sa šľachta pokúšala Filipovým svetským praktikám vzdorovať. Takýchto informácií však pramene zachovali nepomerne menej ako v prípade uzatvárania spomínaných zmlúv. Dizertačná práca zdokumentovala napríklad prípad istého Hartnida z Leibnitzu, ktorý sa pri snahe vyriešiť svoj spor s Filipom obrátil k iným svetským autoritám, k seckauskému biskupovi Ulrichovi a k prepoštovi salzburskej

Kapituly sv. Petra Otovi. Celý spor skončil pred súdom, ktorému predsedal biskup z Chiemsee Henrich. Ten rozhodol v Hartnidov prospech. Výsledkom bolo, že arcielekt Filip musel vyplatiť Hartnidovi odškodné v úhrnnej výške 217 mariek striebra a 350 denárov.

Uvedené smerovanie Filipovej politiky, spory s bavorskými biskupmi, Rímskou kúriou a ďalšími regionálnymi autoritami v konečnom dôsledku viedli k tomu, že predstavitelia Salzburskej kapituly ho v roku 1256 zosadili a na jeho miesto sa snažili presadiť spomínaného seckauského biskupa Ulricha. Filip svoje zosadenie ignoroval a celý konflikt sa natiahol na celú ďalšiu dekádu. Ani výrazné angažovanie sa pápeža Alexandra IV. a exkomunikácia Filipa Sponheimského nepriniesli výraznejšie výsledky. Do celého sporu sa navyše zapojili aj panovnícke rody súperiace vo vojne o babenberské dedičstvo. Kým Filip Sponheimský mal, vzhľadom na svoje príbuzenské zväzky, logicky podporu Přemysla Otakara II. a svojho staršieho brata Ulricha III. Sponheimského, arcibiskupa Ulricha podporovala uhorská strana na čele s kráľom Belom IV. a neskôr štajerským vojvodom Štefanom (V.). K jedinej dodnes zdokumentovanej bitke medzi vojskom Filipa Sponheimského (podporený jednotkami z Korutánska a Kranska) a arcibiskupa Ulricha (podporený jednotkami Uhrov, Štajerčanov a Kumánov) došlo v roku 1258 pri meste Radstadt juhovýchodne od Salzburgu. Arcibiskup Ulrich bol porazený a zajatý. Práve Salzburg bol v tom čase stále pod kontrolou exkomunikovaného a zosadeného Filipa Sponheimského. Jeho protivníkom sa však nepodarilo k mestu ani priblížiť. Následne v roku 1259 vojvoda Štefan uskutočnil vpád do Korutánska, ktorý sa všeobecne považuje za porušenie budínskej mierovej zmluvy. Práve dizertačná práca však priniesla nové skutočnosti nasvedčujúce tomu, že konflikt o babenberské dedičstvo bol obnovený už v roku 1258 a interpretácie o „podlom“ útoku vojvodu Štefana na Korutánske vojvodstvo do veľkej miery koriguje a vyvracia.

Konflikt medzi Filipom Sponheimským a arcibiskupom Ulrichom sa ťahal až do roku 1266. V tej dobe boli už obaja exkomunikovaní. Po ich abdikácii bol za salzburského arcibiskupa zvolený a Rímskou kúriou potvrdený najmladší syn sliezskeho vojvodu Henricha Pobožného, Vladislav. Predstavitelia Uhorského kráľovstva po roku 1259, respektíve 1260 (bitka pri Kressenbrunne na Moravskom poli), do diania v Salzburskej cirkevnej provincii ani v Štajerskom vojvodstve už nezasahovali.

Text úryvku pamätí Bernarda Bolzana vo forme krátkeho citátu, ktorý tvorí súčasť kritického hodnotenia vedeckého prístupu, prepisujeme podľa BOLZANO, Bernard. *Vlastní životis*. Ed a prel. Marie Pavlíková. Praha: Odeon, 1981, s. 73-76.

o autoroch

Martin Bandžak

je študent odboru učiteľstvo anglického jazyka a literatúry a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Zaujíma sa o dejiny rímskej provincie Britannia so zreteľom na Hadrianov val a rímske pevnosti, ktoré naň boli napojené.

Bc. Magdaléna Lukáč Kováčová

študentka odboru histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave so zameraním na oblasť strednej Európy vo vrcholnom stredoveku.

Bc. Ivan Nociar

je študentom denného štúdia magisterského stupňa v odbore história. Zaoberá sa slovenskými dejinami v rokoch 1938 – 1948 s dôrazom na retribučné súdnictvo a otázku menšín.

PhDr. Jakub Palko, PhD.

pôsobí na Katedre slovenských dejín FiF UK v Bratislave. Zaoberá sa politickými dejinami Uhorského kráľovstva v druhej polovici 13. storočia so zameraním na problematiku tzv. vojny o babenberské dedičstvo. Okrem toho sa venuje výskumu stredovekých naračných (najmä rakúskych) prameňov a uhorských diplomatických prameňov.

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

pôsobí na Katedre slovenských dejín FiF UK v Bratislave. Zaoberá sa obdobím prvej polovice 19. storočia s dôrazom na problematiku formovania moderných národov a historiografiu.

Mgr. Ján Vilhan

v rokoch 2016 až 2022 študoval na Masarykovej univerzite v Brne, kde vyštudoval odbor história so špecializáciou na moderné dejiny. Svoje magisterské štúdium zakončil diplomovou prácou s názvom *Rozkol československej sociálnej demokracie na Morave v roku 1910 a jeho dôsledky*. Od roku 2022 začal pôsobiť ako interný doktorand na Univerzite Komenského v Bratislave so zameraním na politickú kultúru na území medzivojnového Slovenska.

Opus compositum

HISTORIA NOVA 22

Editor: Peter Podolan

Autori: Martin Bandžak, Magdaléna Lukáč Kováčová,
Ivan Nociar, Jakub Palko, Peter Podolan, Ján Vilhan

Korektúry: Eva Benková, Peter Kašiak, Paulína Uhrová, Ján Vilhan

Jazyková úprava anglických textov: Zuzana Smolinská

Vydavateľstvo: STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, 2023

Bratislava 2023

Vydanie prvé; 124 s.

ISBN 978-80-8127-405-3

EAN 9788081274053